

พระราชหัตถเลขา

ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รวมครั้งที่ ๕

พิมพ์เป็นที่ระลึก

ในงานปลงศพ จัน อมาตยกุล

ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

๒๘ มีนาคม ๒๔๗๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

๖๐๑๓๓- 19๓๓ 48.

พระราชหัตถเลขา

ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รวมครั้งที่ ๕

พิมพ์เป็นที่ระลึก

ในงานปลงศพ จิน อมาตยกุล

ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

๒๘ มีนาคม ๒๔๗๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

จิ้น อมาตยกุล

ธิดา พระยาธรรมสารนิติ (พลับ อมาตยกุล)

ท่านขรัวยายแสง มารดา

ภรรยา พระยาเพชรพิชัย (เจิม อมาตยกุล)

พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๗๕

คำนำ

หลวงจีนธรรมาคย์ (บุญรอด อมาตยกุล) พร้อมด้วยพวก
น้อง ๆ ได้มาแจ้งความจำนงว่า ใครจะได้หนังสือแจกเป็นที่ระลึก
ในงานฉลองศพ จีน อมาตยกุล (เพ็ชรพิชัย) ผู้มารดา สักเรื่องหนึ่ง
และได้พอใจเลือก “พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕” นี้ เป็นหนังสือแจก กรมศิลปากร
จึงอนุญาตให้แจกได้ตามประสงค์

พระราชหัตถเลขาภาคนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
พระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเรียบเรียงคำอธิบายไว้ในคราวที่
สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสา อมรอุทัยกาเจ้า
ทรงพิมพ์เป็นครั้งแรกใน พ. ศ. ๒๔๖๘ ดังนี้

“พระราชหัตถเลขาที่รวบรวมพิมพ์ในภาคที่ ๕ นี้ เป็นพระราช
หัตถเลขาในครั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชทูตไทยไปเจริญ
ทางพระราชไมตรี ยังราชสำนักสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียประเทศ
อังกฤษ ในปีมะเส็ง พ. ศ. ๒๔๐๐ จนทูตานุทูตกลับเมื่อขอมะเมีย
พ. ศ. ๒๔๐๑ รวมทั้งพระราชศาสน์และพระราชหัตถเลขา ๓๑ ฉบับ
ด้วยกัน นอกจากนี้มีพระราชศาสน์ถึงสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย
เมื่อตอนก่อนราชทูตออกไป ๒ ฉบับ กับพระราชศาสน์มิไปที่หลัง
อีก ๒ ฉบับ รวมทั้งสิ้นเป็นพระราชหัตถเลขา ๓๕ ฉบับด้วยกัน

อันพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ถ้าว่าในทางวรรณคดีและในทางโบราณคดี ผู้ใดเป็นนักเรียน

ใ้ค้อ่านแล้ว ย่อมจะนิยมยินดีไม่เลือกหน้า แต่ส่วนกระบวนความที่
กล่าวในพระราชหัตถเลขา ผู้ที่ยังมีใ้ค้อารายพฤติการในสมัยนั้น บางที
จะมีความเห็นแตกต่างกันไปบ้าง จึงควรแถลงไว้ในที่นี้ ว่าพระราช
หัตถเลขาเหล่านี้ โดยมากทรงพระราชนิพนธ์เพื่อแสดคงพระราชปรารภ
ส่วนพระองค์เฉพาะแก่ผู้ซึ่งทรงวิสสาสะสนิทสนม คืออย่างใ้เรียกกัน
ว่าจกหมายไปรเวต อีกประการหนึ่งความที่ว่าด้วยขนบธรรมเนียม
ยุโรป ในสมัยนั้นรั้กันในประเทศนี้อย่างใ้ปรากฏในพระราชหัตถเลขา
ใ้ไม่มีผู้อื่นจะรอขรั้ยิ่งกว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงทราบ มีความอีกข้อ ๑ ซึ่งผู้อ่านพระราชหัตถเลขาพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ใ้ไม่ทราบพฤติการแต่ก่อน น่าจะ
เข้าใจว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระบาท
สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นอริต่อกัน ความจริงมีใ้เป็น
เช่นนั้น ที่ใ้แต่เกิดแต่พระอุปนิสัยต่างกัน พระราชนิยมก็ต่างกัน
แต่ส่วนพระองค์ทรงรักใ้ใคร่ชอบชิดสนิทสนมกัน เพราะเหตุที่กล่าว
มาจึงมักตรัสต่อกันทั้งสองฝ่าย ด้วยถ้อยว่าถึงอกฝ่ายหนึ่งจะทรงทราบ
ก็ใ้ไม่ทรงพระพิโรธ เล่ากันมาว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
มักคำรัสเรียกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “พี่ทิด”
บ้าง “พี่เถร” บ้าง และตรัสก่อนว่าแก้วทิด แต่หากพระบาทสมเด็จพระ
สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีใ้ใ้เขียนลายพระราชหัตถเลขา จึงใ้ไม่ปรากฏ
คำทรงก่อนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นลายลักษณ
อักษร ความซึ่งต่อกันนั้นนักฟังสังเกตเห็นใ้ใ้ความใ้ใ้เกี่ยวของถึง

ราชการบ้านเมือง เว้นแต่ในพระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓๓ ซึ่งพิมพ์
 ในสมุทเล่มฉบับเดียว พุทธการครั้งนั้นเกิดขึ้นด้วยมีเคเตอร์นอกส์
 นายร้อยเอกทหารอังกฤษ ซึ่งเดิมเข้ามาเป็นครูทหารอยู่ในพระบาท
 สมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังกลับไปรับราชการอังกฤษ
 เป็นตำแหน่งล่ามอยู่ในสถานกงสุล เป็นผู้ฝึกสอนอยู่ทางวังหน้า
 ซอยกล่าวและเขียนส่งลงหนังสือพิมพ์ เป็นความที่เคียนฉายวิงหลวง
 และยกย่องวังหน้าต่าง ๆ เป็นต้นกล่าวหาว่าในการที่ไทยเป็นไมตรี
 กับอังกฤษ สำเร็จได้ก็ด้วยฉายวิงหน้าทั้งนั้น ความข้อนี้ไม่จริง มี
 หลักฐานอยู่ในหนังสือจดหมายเทศของเซอร์ยอนโบวริง ราชทูต
 อังกฤษที่เข้ามาทำหนังสือสัญญาครั้งนั้น ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่ง
 เกົลาเจ้าอยู่หัว เป็นแต่ทรงต้อนรับเลี้ยงดู มิได้เกี่ยวข้องในการทำ
 หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีอย่างหนึ่งอย่างใด เมื่อมีคำที่กล่าว
 นี้เคียนฉายเช่นนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงนอช
 พระราชหฤทัย ถึงทรงแสดงไปในพระราชหัตถเลขาถึงคณะทูต

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลทักษิณานุปทาน ซึ่งหลวง
 จันทรามาศย์ พร้อมด้วยพี่น้องได้บำเพ็ญเป็นมาตอุปัฏฐากัน
 เป็นบุญนิตินิอานวยสุขสมบัติให้สัมฤทธิ์แก่ผู้วายชนม์ไปแล้วนั้น ตาม
 ฐานนิยมเทอญ.

กรมศิลปากร

สารบาญ

ฉบับที่ ๑	พระราชสาส์นจารึกในแผ่นดินสุพรรณบัฏ พระ ราชทานมอบเซอร์ยอนไบวริง อัครราชทูต อังกฤษ เชิญไปถวายสมเด็จพระนางวิกตอเรีย ราชินี ลงวันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีเถาะ สัปดาห์ที่ ๑ จุลศักราช ๑๒๑๗ (พ.ศ. ๒๓๙๘) หน้า ๑
ฉบับที่ ๒	พระราชสาส์นกำกับพระสุพรรณบัฏ ลงวัน เดือน ๗ และพระราชทานไปคราวเดียวกัน ,, ๓
บาญชี	เครื่องมงคลราชบรรณาการ ..... ,, ๗
ฉบับที่ ๓	ประกาศตั้งพระยามนตรีสุริยวงศ์ เป็น ราชทูตไปลอนดอน ลงวันพุธ เดือน ๘ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ..... ,, ๑๐
ฉบับที่ ๔	พระราชสาส์นถึงสมเด็จพระนางวิกตอเรียมหา ราชินี ลงวันจันทร์ เดือน ๘ ข้างขึ้น ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ..... ,, ๑๓
บาญชี	เครื่องราชบรรณาการ ..... ,, ๑๘
สิ่งของ	ที่เตรียมไว้จะให้ทูตไปแจก ..... ,, ๒๑
คำทูล	ทูลถวายมอบพระราชสาส์น ..... ,, ๒๒
บาญชี	รายชื่อทูต ..... ,, ๒๔

๕ พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
 และหม่อมราโชทัย ลงวันพฤหัสบดี เดือน ๘
 ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๑๘
 (พ.ศ. ๒๔๐๐) ทรงกำชับให้ตรวจตราระวัง
 รักษาพระราชศาสน์และคักสำเนา และทรง
 บอกร่าวข้างบ้านเรือนคณะทูต .... .. หน้า ๒๘

๖ พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี ลง
 วันพฤหัสบดี เดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง
 จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรือง
 มีศเคอร์ปากส์ขอให้ทักช่วยสืบแม่ยาย และ
 ไปรคให้ทักหาโคมเช็ดหนึ่ง และให้จักคนหัด
 แก่น้ำพิก้า .... .. ,, ๓๔

๗ พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูตท้าวกรมกัน ลง
 วันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง
 จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรือง
 ข้าวแขกที่เบงกอลกำเรือ และทรงพ้อคณะทูต
 ที่ไม่มีหนังสือกราบทูลมาโดยตรง .... .. ,, ๓๘

๘ พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
 และเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี ลงวันศุกร์ เดือน ๑๐
 แรมค่ำ ๑ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๑๘
 (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรืองเกิดเหตุรอดพระที่นั่งล้ม ,, ๔๒

ก

ฉบับที่ ๙ พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
และเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี ลงวันพุธ เดือน ๑๐
แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๑๘
(พ.ศ. ๒๔๐๐) ทรงพ้อที่พวกทนต์ไม่มีหนังสือ
กราบทูลมาโดยตรง ..... หน้า ๕๗

ฉบับที่ ๑๐ พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี ลง
วันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง
จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ทรงเล่า
อาการประชวรเจ้านายที่ตกโรค และโปรดให้
ชื่อของบางอย่าง ..... ,, ๕๘

ฉบับที่ ๑๑ พระราชหัตถเลขาถึงนายพิจาร์ณัสนรพกิจ ลง
วันศุกร์ เดือน ๑๐ แรม ๑๕ ค่ำ ปีมะเส็ง
จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่อง
อาการป่วยเจ้าพระยานิกรบดินทร ..... ,, ๖๒

ฉบับที่ ๑๒ พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูตานุทูตรวมกัน
ลงวันศุกร์ เดือน ๑๐ แรม ๑๕ ค่ำ ปีมะเส็ง
จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ทรง
อธิบายเรื่องไม่ต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาใน
ต่างประเทศและพระราชทานเงินแจกในวัน
สุริยุปราคา ..... ,, ๖๔

ฉบับที่ ๑๓ พระราชหัตถเลขาถึงนายพิจารณัสรรพกิจ ลง
 วันอาทิตย์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง
 รุศีกักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่อง
 ขากการช่วยเจ้าพระยานิกรบดินทร ... .. หน้า ๖๗

ฉบับที่ ๑๔ พระราชหัตถเลขาถึงหม่อมราโชทัย ลง
 วันอาทิตย์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง
 รุศีกักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่องเพลิง
 ไหมกัฎฐ์พระพิมลธรรม (จ.) วัดประยุรวงศ์ " ๖๘

ฉบับที่ ๑๕ พระราชหัตถเลขาถึงคณะทนายทศรวมกัน
 ลงวันเสาร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง
 รุศีกักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ทรงขอ
 เรื่องทศไม่มีหนังสือกราบทูลมาโดยตรง
 และทรงแนะนำถึงวิธีหนังสือลงหญิง
 ชาววัง ... .. " ๗๑

ฉบับที่ ๑๖ พระราชหัตถเลขาถึงคณะทนายทศรวมกัน
 ลงวันจันทร์ เดือน ๑๒ แรมค่ำ ๑ ปีมะเส็ง
 รุศีกักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่อง
 ราษฎรไม่นิยมใช้เงินเหรียญนอก ให้ทศสั่ง
 เครื่องทำเงินเหรียญบาทมาจะได้ทำเป็น
 เงินไทยเสียเอง ... .. " ๗๕

ระเบียบที่ ๑๗ พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีศรีวิวงค์
 และเจ้าหมื่นสรรเพธภักดิ์ ลงวันอาทิตย์
 เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง
 รุสคึกกราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่อง
 ให้หูกคึกคึกหาเครื่องจักรทำเงินเหรียญบาท ... หน้า ๘๑

ระเบียบที่ ๑๘ พระราชหัตถเลขาถึงนายพิริวธรเสวีพรพกิจ
 ลงวันจันทร์ เดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง
 รุสคึกกราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่อง
 อากการช่วยเจ้าพระยานิกรบดินทร ๘๓

ระเบียบที่ ๑๙ พระราชหัตถเลขาถึงคณะทนายทศรวมกัน
 (ไม่ปรากฏวัน) เดือนอ้าย ปีมะเส็ง
 รุสคึกกราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่อง
 ข่าส่วยของเมืองชดช้อยไม่เสียส่วย และเพลิง
 ไหมวังกรมหมื่นสุนทรภักษ์ ข่าวใช้ข่าวตาย
 ในกรุงเทพฯ ๘๗

ระเบียบที่ ๒๐ พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีศรีวิวงค์
 และเจ้าหมื่นสรรเพธภักดิ์ ลงวันพฤหัสบดี
 เดือนอ้าย ขึ้น ๓ ค่ำ ปีมะเส็ง รุสคึกกราช ๑๒๑๘
 (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่องให้หูกคึกคึกหาส่วยค้ำไฟ
 เรือไฟ กระบี่ และข่าวสิ้นพระชนม์เจ้านาย
 บ้างพระองค์ ๘๖

๒๑ พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี
 ลงวันอังคาร เกือนอ้าย แรม ๗ ค่ำ บมะเส็ง
 จุลศักราช ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่องอ้าย
 อาจารย์ก่อวศตัวเป็นผีวิเศษ และทรงแนะนำ
 วิถีสลักหลังหนังสือส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย หน้า ๑๐๑

๒๒ พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูลถามทรวมกัน
 (พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ไม่ปรากฏวันเดือนปี
 แต่สันนิษฐานว่าทรงในระหว่างทศวรรษก่อน
 ราวเกือนอ้าย บมะเส็งนั่นเอง) เรื่องจะให้
 สมณทูตไปนมัสการพระเชยวแก้วทูลงกา ,, ๑๐๖

๒๓ พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูลถามทรวมกัน
 ลงวันอังคาร เกือนอ้าย แรม ๗ ค่ำ บมะเส็ง
 จุลศักราช ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่อง
 หนังสือทูลส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย เรื่อง
 แห่งพระแสนพระใสไปวัดปฐมวัน และเรื่อง
 คนชองภฤชเข้าไปยิงนกในวัดโสมนัส เกิดคดี
 กับพระสงฆ์ .... ,, ๑๑๒

๒๔ พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูลถามทรวมกัน
 ลงวันอังคาร เกือนอ้าย แรม ๑๔ ค่ำ บมะเส็ง
 จุลศักราช ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่อง
 เสด็จรื้อเบ็ดสงฆมเบ็ดกงสลคนใหม่เข้ามา
 เปลี่ยนกงสลคนเก่า .... ,, ๑๒๑

ฉบับที่ ๒๕ พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
 และเจ้าหมื่นสรรเพธภักดิ์ (วันไม่ปรากฏ)
 เถอนย บมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๑๘
 (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่องธรรมเนียมกำหนดกฐน
 จะอยู่ในต่างประเทศ .... .. หน้า ๑๒๗

ฉบับที่ ๒๖ พระราชหัตถเลขาถึงคณะทนายทรวรณ
 ลงวัน ๑๒ ค่ำ (เดือนไม่ปรากฏ แต่สันนิษฐาน
 ตามเรื่องเข้าใจว่าเดือนยี่) บมะเส็ง
 จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่อง
 ข่าวกู้ใช้ข่าวตายในกรุงเทพ ฯ .... .. ,, ๑๒๘

ฉบับที่ ๒๗ พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
 กับน้องชายและบุตร ลงวันศุกร เดือน ๓
 แรม ๑๔ ค่ำ บมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๑๘
 (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่องสมเด็จเจ้าพระยา
 องค์น้อยพิราลัย และกรมขุนนิเบศรบรรดิน
 พระชนม์ .... .. ,, ๑๓๒

ฉบับที่ ๒๘ พระราชหัตถเลขาถึงนายพิจารณเสวรวณิช
 ลงวันศุกร เดือน ๓ แรม ๑๔ ค่ำ บมะเส็ง
 จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๔๐๐) เรื่อง
 อากาการป่วยเจ้าพระยานิกรบดินทร .... .. ,, ๑๓๔

ฉบับที่ ๒๙ พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี
 ลงวันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็ง
 จุลศักราช ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ทรง
 ทวยรับของที่คณะทูตส่งมาทูลเกล้าฯ ถวาย หน้า ๑๓๕

ฉบับที่ ๓๐ พระราชหัตถเลขาถึงนายพิงารณสรพกิจ
 ลงวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ
 ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐)
 เรื่องอาการป่วยเจ้าพระยามนิกษิตินทร ... ๑๓๘

ฉบับที่ ๓๑ พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีศรีวิมลวงศ์
 และเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี ลงวันศุกร์ เดือน ๔
 แรม ๖ ค่ำ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๑๙
 (พ.ศ. ๒๔๐๐) ทรงทวยรับหนังสือที่คณะทูต
 ส่งมาทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงแนะนำการที่จะ
 โต้ตอบเรื่องรัฐบาลต่าง ๆ ในยุโรปมาขอทำ
 หนังสือสัญญาซื้อขายทูต เรื่องกงสุลเคนมาวิก
 และกงสุลเบลเคมที่สิงคโปร์มาขอทำสัญญา
 ทรงทวยรับหนังสือและเครื่องบรรณาการ
 เลอรคกลาเรนคอน ทรงชมเชยกงสุลเซอร์
 รอยเบ็คสจอมเบ็ค ข้าวมืองญวนมาขอทำ
 สัญญา ข้าวมหารญวนในวังหน้าไม่สมัคร
 อยู่วังหน้า ๑๓๙

- ๓๒ พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
 และเจ้าหมื่นสรรเพธภักดี (ไม่มีวันเดือนปี
 สันนิษฐานว่าค้นร่างเดิมฉบับที่ ๓๑ นั้นเอง
 ทรงค้างไว้) เรื่องตอบรับหนังสือคณะทูต
 นทศ และพระราชทานลำเนาพระราชหัตถเลขา
 ให้ตอบเลอรทกลาเรนคอน ..... หน้า ๑๖๐
- ๓๓ พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
 และเจ้าหมื่นสรรเพธภักดี ลงวันศุกร์ เดือน ๗
 ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๒๐
 (พ.ศ. ๒๔๐๑) เรื่องหนังสือพิมพ์ลงข่าว
 ชมวังหน้าตีวังหลวง ..... ,, ๑๖๑
- ๓๔ พระราชคาส์แสดงความเสียดพระราชนุทัย
 ซึ่งพระราชชนนีของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย
 สิ้นพระชนม์ ลงวันจันทร์ เดือน ๘ ปุรพาสาท
 ขึ้น ๘ ค่ำ ปีระกา จุลศักราช ๑๒๒๓
 (พ.ศ. ๒๔๐๔) ..... ,, ๑๖๔
- ๓๕ พระราชคาส์ถึงสมเด็จพระนางวิกตอเรีย
 ราชินี ลงวันศุกร์ เดือน ๖ แรม ๗ ค่ำ
 ปชวรด จุลศักราช ๑๒๒๖ (พ.ศ. ๒๔๐๗)
 เรื่องกงสุลที่จะเข้ามาแทนเซอร์รอเบิร์ตสจอมเบ็ค ,, ๑๗๔

ฉบับที่ ๑

พระราชสาสนจารึกในแผ่นดินสุพรรณบัฏ

พระราชทานมอบเชยอน โบวริงอรรคราชทูตอังกฤษเชิญไปถวาย

สมเด็จพระนางวิกตอเรียราชินี

เมื่อปีเถาะ พ. ศ. ๒๓๘๘

พระราชสาสน ในสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยา ขอคำนัยเจริญทางพระราชไมตรีมายังสำนักสมเด็จพระนางวิกตอเรียราชินี ผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในทวีปบริตาเนียแลไอยิแลน ไต่ทรงทราบ ด้วยในเดือน ๕ ขณะสปีตศก เป็นขท & ในรัชกาลอันเป็นประชันัน เชยอน โบวริงเปนทตมาควัยกำขัรบรของพระองค์ ด้วยหนังสือสำคัญของพระองค์เป็นที่เชอถอมาว่ากล่าวจึกแจงสัญญาการไมตรี แลการค้ำขายให้เจริญดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ขอให้กรุงไทยให้อิศรานภาพแก่ขนนางขางนายออกไปคิคอ่านปฤกษาคด้วยข้อสัญญา กรุงไทยเห็นแก่ทางพระราชไมตรีก็ไคตั้งพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์ ๑ เสนายค & นายเปน & ด้วยกันมีนามในหนังสือสัญญาแล้วนั้น ให้ไปประชุมปฤกษากับทูตของพระองค์จึกแจงเปลี่ยนสัญญาเก่า แลเพิ่มการใหม่เข้าบ้าง ตามทตของพระองค์ประสงค์ว่าควรรัน การทำหนังสือสัญญาก็เป็นอันเสร็จลงใน ๗ วัน ทตของพระองค์จึงได้มอบเครื่องราชบรรณาการคือนาฬิกากลแลประแจที่เกยวประคัยเพชร มีหมายทวีปบริตาเนียแลไอยิแลน แลตราโมราประคัยเพชรเปนรูปข้างสำหรับกรุงไทย ผูกกับ

เล่มสำหรับไขประแจ แลสายสร้อยทองมิ่งเลือกรูปกลองประดับเพชร
 สำหรับนาฬิกา กับหีบเครื่องเขียนหนังสืออย่างดีเป็นมงคลให้แก่กรุงไทย
 อ้างว่าพระองค์โปรดส่งมาแสดงทางพระราชไมตรี กรุงไทยได้ยินดี
 มีค่านับร้อยไว้แล้ว ขอขอบพระคุณอุปการะยินดีตอบมาด้วยความสัจจริต
 ขอให้ทางไมตรีสอง พระมหานครคิดพินิจอยู่เย็นเป็นสุขไปนาน ชั่วฟ้าแล
 ดินเทอญ แลบ้านเมืองของไทยที่ติดต่อกับอังกฤษครั้งนี้ จะเป็นสุขไปก็
 ด้วยพระเจ้าบริดาเนยทรงพระเมตตาการุณาถึงในกาลหนึ่งๆ ครั้น
 กรุงไทยได้ส่งเครื่องราชบรรณาการบางสิ่งท่มาด้วยพระราชสาสน์นี้ ถึง
 ไม่สู้ดีก็เป็นผลอย่างเมืองไทย ขอพระองค์จงโปรดรับไว้ เป็นเครื่อง
 รุกกถึงทางพระราชไมตรี เทอญ ฯ

พระราชสาสน์มาฉวัน ๒ ๕ ๖ คำข้เงาะสี่ปีตศก ศักราช ๑๒๑๗
 เป็นขท ๕ แห่งราชกาลประชุมนน

ฉบับที่ ๒

พระราชสาสน์กำกับสุพรรณบัตร

ซึ่งเขยอนโบวริงอรรคราชทูตอังกฤษเชิญไปถวาย

สมเด็จพระนางวิกตอริยา ฯ

เมือยเถาะ พ. ศ. ๒๓๘๘

พระราชสาสน์ ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ ในรัชกาลที่ ๕ ในพระบรมราชวงศ์ ซึ่งดำรงกรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุทธยาณประเทศบางกอกนี้ ได้ครอบครองเป็นเจ้าของพระมหานครราชธานีใหญ่ ในพระราชอาณาจักรฝ่ายสยามเหนือใต้ แลแผ่นดินแดนต่าง ๆ อยู่เคียงอยู่ใกล้ ในที่นั้น ๆ บางแห่ง แลเป็นที่อยู่ของชนชาวต่างประเทศมีเพศภาษาต่าง ๆ หลายอย่าง คือลาวเฉียง ลาวขาว แลกำพูชา มาลายู กระเหรี่ยง แลอื่น ๆ ในทิศต่าง ๆ โดยรอบคอบซอซัดขึ้นมาสยามขอเจริญทางพระราชไมตรี คำนับมายังสำนักสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียมหาราชินีพระเจ้ากรุงลอนดอน ผู้เป็นเจ้าแผ่นดินใหญ่ในพระราชอาณาจักรอันรวมกันหลายประเทศ คือทวีปบริตาเนียใหญ่แลไอริชแลแกลกอลอัน นานาประเทศราชต่าง ๆ ให้ทรงทราบด้วย ในเดือน ๕ ยเถาะสัปดาห์ตกเป็นขท ๕ ในรัชกาลแผ่นดินปัจจุบัน ท่าน เขยอน โบวริง เป็นราชทูตของพระองค์มาด้วยกำบังนวยกไฟสามเส้าจักรท้าย เป็นเรือ

รัชของพระองค์ มาสู่กรุงสยามแล้วราชทูตถือหนังสือสำคัญของพระองค์
 มาเป็นท้าวถือได้ ทูตมาว่ากล่าวจัดแจงความสัญญาไมตรีแลการ
 ค้าขายเป็นหลายอย่าง เพื่อจะให้เจริญงามคึกคักกว่าแต่กาลปางก่อน
 ทูตขอให้ผู้ครองกรุงสยามให้อิศรานุภาพแก่ขุนนาง ขาง นายคิก อำน
 ราชการปลุกษาด้วยข้อสัญญา ผู้ครองฝ่ายสยามได้ทรงเห็นแก่ทาง
 พระราชไมตรีกรุงลอนดอน จึงได้โปรดตั้งผู้ต่างประเทศพระนครพระกรรณ
 ไปคึกปลุกษาจัดการนั้นให้สำเร็จโดยเร็ว โดยเรียบร้อยด้วย คือตั้ง
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทพระองค์ ๑ เจ้าพระยา
 ศรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกระลาโหม ซึ่งเป็นอรรคมหาเสนาธิบดีฝ่ายใต้
 ชายทะเล แลเป็นเชอพระวงศ์ด้วยคน ๑ แลเจ้าพระยาพระคลัง
 เสนาบดีว่าราชการฝ่ายต่างประเทศ แลเป็นเชอพระวงศ์ด้วย (คน ๑)
 กษัตริ์เจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ พระองค์ใหญ่องค์ ๑ แล
 สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ พระองค์น้อยองค์ ๑ ท่านทั้ง
 นี้เป็นพระบรมญาติอันสนิท รวมเป็น ๕ ด้วยกันมีนามปรากฏอยู่ใน
 หนังสือสัญญานั้นแล้ว โปรดให้ท่านทั้ง ๕ นี้ไปประชุมปลุกษาข้อสัญญา
 ด้วยกับราชทูตของพระองค์พร้อมใจกันทั้ง ๖ ได้จัดแจงเปลี่ยนแปลง ข้อ
 สัญญาเก่าแลเพิ่มเติมข้อความใหม่เข้าข้าง ตามราชทูตของพระองค์
 มีความประสงค์โดยสมควรนั้นแล้ว การทำหนังสือสัญญาก็เป็นอันเสร็จ
 ลงในวันที่ ๗ ราชทูตของพระองค์จึงได้มอบเครื่องมงคลราชบรรณาการ

คือนาฬิกากลทองคำประดับเพชร แลประแจที่สำหรับนาฬิกานั้นประดับ
 เพชรด้วย แลมีดวงตราทองคำประดับโมราแกะเป็นรูปช้างค้ำหนึ่ง
 อีกค้ำหนึ่งนั้นแกะเป็นที่หมายว่าทวีปบริตาเนียแลไอริแลนด์เป็นสำคัญ
 ดวงตรานั้นผูกติดกับประแจเล่มสำหรับไข แลสายสร้อยทองคำประดับ
 เพชรมีตลับใส่ผมทำด้วยทองคำประดับเพชรแขวนติดกับสายสร้อยด้วย
 กับหีบเครื่องเขียนหนังสือมีเครื่องพร้อม เป็นของอย่างคืออย่างเอกทำด้วย
 ไม้ลาย ผังลายงาช้างข้างทองคำข้างเงินข้าง เป็นลวดลายเครือวัลย์
 ที่สันค้ำปากไก่เขียนหนังสือนั้น มีรูปพระมหาพิไชยมงกุฎสำหรับ
 แผ่นดินสยามด้วยสองเล่ม ปากไก่อ่างมคินิก มอบให้แก่ผู้ครอง
 กรุงสยาม แลราชทูตของพระองค์อ้างว่า พระองค์ท่านโปรดส่งมา
 แสทงทางพระราชไมตรี ผู้ครองกรุงสยามได้ยินดีมีความค้ำนัรบิย
 ไว้แล้ว ขอขอบพระเดชพระคุณอุปการะยินดีสนองมาโดยทางสุจริต
 ขอให้ทางพระราชไมตรี ส่งพระมหานครคิตพันธ์ปติพิทธอยู่เย็นเป็นสุข
 ไปนานชั่วฟ้าแลดิน เทอญ

แผ่นดินสยามซึ่งได้เป็นสัมพันธไมตรีติดต่อกับไมตรีอังกฤษตั้งนี้แล้ว
 กรุงสยามจะเป็นสุขก็ด้วยอำนาจพระบารมีสมเด็จพระนางเจ้ากวิ
 นวิกตอเรียมหาราชินี ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินบริตาเนีย ทรงพระมหา
 กรุณาารุกลงถึงการไมตรีอยู่เนื่อง ๆ

อนึ่งครั้งนั้นกรุงสยามได้ส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการข้างสิ่งพอ
 สมควรมากับพระราชสาสนนด้วย ของบรรณาการนั้นถึงไม่สู้ดีก็เป
 ฌมอช่างในกรุงสยามทำเอง ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดรับไว้
 ชมเล่นเป็นเครื่องรฤกถึงทางพระราชไมตรี เทอญ ฯ

พระราชสาสนนลงวันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีเถาะสัปตศก
 คักราช ๑๒๓๗ เป็นยท & ในรัชกาลปัจจุบัน

พระนางเจ้ากวิณวิศิตอเวียมหาราชินี พระเจ้ากรุงลอนดอนแผ่นดินหนึ่ง
 คำบัญชาเจ้าชายซึ่งเป็นคู่เคียงพระสามีของพระนางเจ้านั้นแผ่นดินหนึ่ง มี
 ฟ้าคพระนามอีกคู่หนึ่ง คือไฟคพิมพพระนามคู่หนึ่ง ใส่ของกระตาศสิ
 สมภ ในไฟพระนามนั้น มีลายพระราชหัตถ์เป็นอักษรอังกฤษ ว่าคำบัญชา
 ถึงพระราชขบถชายพระองค์ใหญ่แผ่นดินหนึ่ง คำบัญชาพระราชบุตรพระองค์
 ใหญ่แผ่นดินหนึ่ง ซึ่งเป็นพระราชโอรสแลพระราชธิดาของสมเด็จพระนาง
 เจ้ากรุงลอนดอน ของทงนนวนไทใส่ในดวงแพรวสีแดง

ที่ ๓ พระอำมรงค์วงแหวนเขี้ยวประกายไฟทวิรยอย่างคี่หนึ่ง ใส่ใน
 คล้ายทองคำหลังคล้ายประกายศิลาทองสีน้ำเงิน ขอบคล้ายประกายเพชร
 รอบสี่มุม

ที่ ๔ หลอดกินสอ ทำด้วยทองคำประกายเพชรใหญ่สี่นิ้วฐานเท่า
 เม็ดมะกล่ำแบน ที่สั้นหลอดมีที่สำหรับใส่กินสอข้างหนึ่ง ใส่ปากใก่
 ข้างหนึ่ง ใส่ในดวงแพรวเหลือง

ที่ ๕ ขวดหมกทองคำลงยาราชาวคี่ ที่ฝานั้นมีรูปข้างนอกผอม
 ข้างสยาม มีกล่องใส่ปากใก่เลื่อนค้ำปากใก่ทำด้วยทองคำลงยา
 ราชาวคี่ ที่สั้นปากใก่ประกายพลอยทับทิม สี่นิ้วฐานเท่าเม็ดมะกล่ำคาหนุ
 ใส่ในดวงแพรวเหลือง

ที่ ๖ มีไฟแผ่นดินใหญ่เขียนรูปข้างเผือกที่ชื่อพระวิสุทธิรัตนกิริณีเป็น
 ที่เฉลิมพระนครกรุงสยามแผ่นดินหนึ่ง ม้วนใส่ในกลักเงินกาไหล่ทองคำ

แล้วมีแผ่นไฟเล็กตีพิมพ์เป็นกาตรูปพระวิสุทธิรัตนกิริณี ๓ แผ่น ถวาย
แก่เจ้าราชสามีแผ่นหนึ่ง ถวายแก่พระราชโอรสพระองค์ใหญ่แผ่นหนึ่ง
ถวายแก่พระราชธิดาพระองค์ใหญ่แผ่นหนึ่ง และมีฎุทำด้วยชนพระวิสุทธิ
รัตนกิริณีสองฎุ มีปริกทองคำสวมฎุ ถวายในสมเด็จพระนางเจ้า
กรุงลอนคอน เพื่อสำหรับห้อยที่รูปพระวิสุทธิรัตนกิริณีด้วย รวมใส่
ในถุงเข็มขามมีสายรัด

อนึ่งราชทูตของพระองค์ก็ได้มาจัดการเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาเก่า
ให้เป็นใหม่โดยเรียบร้อยปรกติแล้ว ได้ตกลงกับเสนาบดีสยามเห็น
ชอบพร้อมกันแล้ว กงสุลอังกฤษก็ได้ว่าราชการของตำแหน่งอังกฤษ
โดยสมัคสโมสรักับลูกค้ำวาณิช เป็นที่ชอบขอยใจแก่พวกวาณิชแล้ว
ผู้ครองกรุงสยามขอปฏิบัติทางพระราชไมตรีแห่งพระเจ้ากรุงลอนคอน
ให้ถาวรยืนยงดำรงอยู่ช้านานชั่วฟ้าแลดิน เทอญ

พระราชสาสน์นี้ได้ส่งไปแต่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มไหศุวริย
พิมานในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครอมรรัตน
โกสินทรมหินทรายุธยาบรมราชธานี อันมีในประเทศสยามแคว้นแคว้น
แผ่นดินสยาม ฅวัน ๖ ๕ ๖ ค่ำ ปีเถาะสัปตศก คักราช ๑๒๑๗
เป็นปีที่ ๕ แห่งรัชกาลปัจจุบันนี้

พระราชสาสน์นี้ได้แต่เชิญไปมอบส่งให้แก่เซอร์ยอนโบวริงราชทูต
อังกฤษ.

ฉบับที่ ๓

ประกาศตั้งพระยามนตรีสุริยวงศ์เป็นราชทูตไปลอนดอน

บมเสง พ.ศ. ๒๔๐๐

สมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏพระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม แล
 สมเด็จพระปวงเรนทราเมศวรมหิศวเรศวรสังสรรค์ พระขัติยวงษาเจ้าประเทศ
 สยามทั้งสองพระองค์ ขอประกาศแก่คนนอกประเทศในประเทศทั้งปวง
 เป็นอันมากฤๅผู้เกี่ยวข้อง บันดาที่จะได้อ่านแลฟังแลรู้ความในหนังสือ
 ให้ทราบแลเชื่อเป็นแน่ ว่าเราพระเจ้ากรุงสยามทั้งสอง แลเสนาบดีได้
 มีความประสงค์จะส่งทูตานุทูตไปจำทูลพระราชสาสน์ ส่งเครื่องราช
 บรรณการ ทวงยื่นตีไปยัง สมเด็จพระนางวิกตอเรียมหาราชินี พระเจ้ากรุง
 บริเตนใหญ่ถึงกรุงลอนดอน ใ้ให้เสนาบดีหนึ่งสืบบอกข่าวล่วงหน้าไป
 ก่อน บัดนี้พระเจ้ากรุงลอนดอนเห็นแก่ทางพระราชไมตรี แต่งให้
 ขุนนางคุมเรือรบมารับทูตานุทูตถึงพระนครนี้ เราพระเจ้ากรุงสยามทั้งสอง
 ได้จัดแจง พระราชสาสน์แลเครื่องมงคลราชบรรณการเสร็จแล้ว จึง
 พร้อมกันกับความคิดเสนาบดี บังคับแต่งตั้งให้พระยามนตรีสุริยวงศ์
 จางวางมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวังเป็นราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพช
 ภักดีหวิหมันมหาดเล็กเวรศักดิ์เป็นอุปทูต หม่อมมณฑลพิทักษ์ปลัด
 กรมพระตำรวจสนมซ้ายในพระบวรราชวังเป็นตรีทูต หมื่นราชามาตย์
 ปลัดกรมพระตำรวจในซ้ายในพระบรมมหาราชวัง กับนายพิจารณาสรรพกิจ

หุ้มแพรนายยามเวรเขต สองนายเปนพนักงานกำกับเครื่องราช
 บรรณาการ หม่อมราโชทัยเจ้าราชินิกุลเปนล่ามสำหรับการเจรจา
 ให้คนทั้ง ๒ คนนี้มีอำนาจจำทูลพระราชสาส์นคุมเครื่องราชบรรณาการ
 ออกไปค้ำนัยเจริญทางพระราชไมตรี แต่สมเด็จพระนางวิกตอเรียมหา
 ราชินีเจ้ากรุงบริตตานี แลนำหนังสือเจ้าพระยาพระคลังไปวางแก่
 เสนาบดีในกรุงลอนดอนด้วย แลให้มีอำนาจเพื่อจะได้ไปถามหารือ
 ขอฟังการต่าง ๆ ที่ควรจะฟังมาเพื่อกองสยามนี้ด้วย แต่ไม่มีอำนาจ
 เพื่อจะว่ากล่าวการอันอื่นแทนกรุงสยามก็คิดแทนเสนาบดีก็ดี ยิ่งกว่า
 มอบพระราชสาส์นแลมงคตราชบรรณาการแลถามหารือแลฟังการต่าง ๆ
 ที่ควรฟังมานั้นเลย ถ้าพระเจ้ากรุงบริตตานีจะให้มีพระราชสาส์นตอบ
 แลรับสั่งมาด้วยข้อความใด ๆ ก็ดี แลเสนาบดีจะมีหนังสือตอบมา
 ฤาจะสั่งมาด้วยกิจการใด ๆ ก็ดี ก็ให้ทูตานุทูตพวกนี้มีอำนาจเพื่อจะ
 รับมาถึงกรุงสยามนี้ด้วย
 อนึ่งให้ราชทูตอุปทูตตรีทูต แลขุนนางพนักงานเครื่องราชบรรณา
 การทั้งสอง แลล่ามพนักงานมีความสมัครสโมสร เป็นเอกจิตต์
 เอกฉันทแก่กัน อย่าไปมีความถือเปรียบแก่งแย่งแก่กัน แลทำการ
 ที่สมควรให้เสียราชการแลเสียเกียรติยศแก่พระนครนี้ไปเป็นอันขาดทีเดียว
 ถ้าผู้ใดคนหนึ่งฤาสองคนในพวกทูตานุทูตซึ่งไปครั้งนี้ จะมีเหตุเชิญใช้
 ใบบัญชีประการใดจะรับราชการมิได้ ในกลางทางก็ดี ในแผ่นดิน

บริคาเนี่ยก็ ก็ให้คนที่เหลืออยู่เป็นปรกตินั้นมีอำนาจเพื่อจะรับราชการ
แทนทุกอย่างตามซึ่งบังคับมานั้นก็จะกลับคืนถึงพระนคร

ประกาศนี้ได้ มอบสำหรับพวกทูตานุทูตของ สยาม ในพระบรม
มหาราชวัง กรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยา ฅวันพุธขึ้นค่ำ ๑
แห่งเดือนสารวันในศักราช ๑๒๑๘ บมเสงนพคก ตรงกันกับวันที่ ๒๒
แห่งเดือนยฺไใในศักราชคฤศต์ ๑๘๕๗ เป็นปีที่ ๗ ในราชการปะจุบันนี้

ฉบับที่ ๔

พระราชสาส์นถึงสมเด็จพระนางวิคตอเรียมหาราชินี

พระราชทานไปลอนดอน

พระยามนตรีสุริยวงศราชทูตเชิญไป

สมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏ สุธอสสมมุติเทพยพงศ์ วงศาธิศวร
 กษัตริย์บรมราชาธิราช นิกโรคม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ
 บรมธรรมาภิรมหาราชธิราช บรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดิน
 กรุงสยาม ผู้เป็นใหญ่แก่ประเทศราชต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงคือเมืองลาว
 เมืองกำโพซา เมืองมลายู หลายเมืองแลที่อื่น ๆ ขอเจริญทางพระ
 ราชไมตรีอันสนิท คำนี้มายังสมเด็จพระนางวิคตอเรียมหาราชินี
 พระเจ้ากรุงลอนดอนผู้เป็นใหญ่ในพระราชอาณาจักรอันรวมกัน คือทวีป
 บริติชใหญ่แลไอริชแลน แลกลอนันนา ๆ ประเทศต่าง ๆ ให้ทรง
 ทราบ ว่าขัตติยกรุงสยามมีความคำนึงถึงพระเดชพระคุณพระราช
 ไมตรีพระเจ้ากรุงบริติชมาก ด้วยเห็นผลของความพระราชไมตรี
 อันสนิท แลความคำวิหัจฉการดี เป็นคุณเป็นเกียรติยศแก่บ้าน
 เมืองสยามนี้ประจักษ์มากเป็นหลายประการ คือว่าตั้งแต่เซอชอนไชวริง
 เป็นผู้รับสั่งพระเจ้ากรุงบริติชเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางไมตรี แล
 การค้าขายกับกรุงสยามในเคื่อนเจตรมาสี่เถาะสี่ปีตศก เป็นปีที่ ๕ ใน
 รัชกาลอันเป็นปัจจุบัน ครั้นเมื่อได้โครงการหนังสือสัญญาทางไมตรี
 แลการค้าขายลงตราหมายลายมือผู้ที่ปลุกษากันทั้งสองฝ่ายเสร็จแล้ว

ลูกค้าวานิชซึ่งอังกฤษแลชาวต่างประเทศได้ทราบการนั้น แต่ในระหว่าง
 ยังไม่ทันเปลี่ยนแปลงสัญญาต่อกันยังใช้อยู่ตามสัญญาเก่าๆ นั้น ก็เข้ามา
 เริ่มการค้าขายมากขึ้นกว่าปรกติ แลตั้งแต่เปลี่ยนหนังสือสัญญานั้นแล้ว
 ในแรม ๑๕ ค่ำ เดือนพฤศจิกายนปีเถาะปีชวด เป็นวันที่ ๕ ในเดือน
 เมษายน คักราชศกศั ๑๘๕๖ นั้นมาแล้ว ลูกค้าวานิชชาวต่างประเทศ
 เข้ามาค้าขายมากมายจนไปกว่าขีหลังอก จนมีคนมีเรือลวกค้าไปมา
 เนิ่ง ๆ ทกสัปดาห์หาว่ามีได้ขาด เงินทองนอกประเทศก็เข้ามาจับจ่าย
 ในประเทศนี้มากมาย แลลูกค้าต่างประเทศบางพวกก็มาซื้อเข้ามาเข้าที่
 ตั้งอยู่คอยซื้อสินค้าก็มีบ้าง แลสินค้าในบ้านเมืองนี้คนนอกประเทศ
 ประสงค์จะซื้อขึ้นทุกเรือไป ราษฎรก็มีความยินดีหามาค้าขายแก่ลูก
 ค้าต่างประเทศซุกซุมขึ้น แลทำนาเข้าแลไร่อ้อยแลอื่น ๆ มากขึ้น
 กว่าแต่ก่อนข้างอยู่แล้ว คนสยามบางพวกเป็นอันมากก็ได้รับจ้างคน
 นอกประเทศทำการงานต่าง ๆ แลให้ใช้สอยได้ค่าจ้างโดยสมควร
 มีความยินดี การทั้งปวงนี้เป็นเจริญขึ้นแก่บ้านเมืองแลราษฎรฝ่ายสยาม
 ถึงว่าเพราะเงินทองต่างประเทศเข้ามามาก ของใช้แลของกินแทบทุกสิ่ง
 มีราคาสูงขึ้นกว่าแต่ก่อน ก็ยังเห็นว่าไพร่บ้านพลเมืองจะมีอุตสาหกรรม
 พยายามทำนาทำไร่ในที่ว่างให้มีไร่นามากขึ้น แลผู้ครอบครองแผ่นดิน
 ฝ่ายสยามก็จะช่วยคิดอ่านจัดให้มีที่ทางใหม่ ๆ แก่ราษฎรให้ได้ที่ทำ
 ไร่นาเพาะปลูกเจริญสืบต่อออกไป

หนึ่งเมื่อเชอชอนโบวริง เข้ามาทำสัญญาขึ้น กรุงสยามไว้กับเครื่อง
 ราชบรรณาการบางสิ่ง ซึ่งเชอชอนโบวริงได้สำแดงว่า เป็นของพระ
 เจ้ากรุงบริตาเนียทรงยินดีมานานก็เป็นเกียรติยศแล้ว เมื่อเชอชอน
 โบวริงกลับไป จึงได้มอบพระราชสาสน์กับสิ่งของเครื่องมงคลราช
 บรรณาการบางสิ่งส่งไปเพื่อเป็นของแสดงความยินดี คำนับมายังพระ
 เจ้ากรุงบริตาเนีย ครั้นเมื่อเดือนพฤศจิกายนในปลายปีเกาะสปีตคกันนั้น
 ชาร์ลส์มีคปากซิคเกอร์ผู้ได้รับสั่งพระเจ้ากรุงบริตาเนีย เข้ามาเปลี่ยน
 หนังสือสัญญาที่ลงตราแล้วนั้น ครั้นเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร ได้
 เชิญพระราชสาสน์ตอบเรื่องเครื่องราชบรรณาการบางสิ่ง ซึ่งพระเจ้า
 กรุงบริตาเนียทรงยินดีมอบมานั้น มาส่งให้แก่กรุงสยามในที่ประชุม
 ใหญ่ กรุงสยามก็ได้เคารพรับด้วยความยินดียิ่งนักพินิจจะเปรียบเทียบได้
 ด้ยเห็นว่าการนั้นก็เป็นเกียรติยศอันยิ่งใหญ่แก่กรุงสยามมาประจักษ์มาก
 เพราะคนทั้งโลกได้ทราบอยู่ทั่วกันว่าพระเจ้ากรุงบริตาเนียมีพระเดชานุภาพ
 แลอำนาจ ไทใหญ่แผ่ไปในต่างประเทศทั่วทิศ มีพระราชอาณาเขต
 รอบภพไป จนพระอาทิตย์ไม่รู้ตกกลับดวงเลย เมื่อใด มีพระเมตตา
 กรุณามาถึงกรุงสยามเป็นอันมาก โดยความที่กล่าวในพระราชสาสน์
 ที่มีมานั้น ก็เป็นพระเดชพระคุณอันอัศจรรย์แก่กรุงสยามใหญ่หลวง
 เพราะแต่ก่อนมายังไม่ได้ทราบเลยว่าเมืองไทในประเทศอินเดียทั้งปวง
 จนตลอดแผ่นดินจีน จะได้ไ้เคยรับพระราชสาสน์แลเครื่องมงคล
 ราชบรรณาการแต่พระเจ้ากรุงบริตาเนียอย่างครั้งนี้ เพราะฉะนั้นกรุง

สยามได้รู้พระเดชพระคุณพระเจ้ากรุงบริตตานีเป็นอุปการะใหญ่หลวงหลาย
 ประการ จึงได้ปลุกษากบฏเสนาบดีเห็นพร้อมกันว่า พระเจ้ากรุง
 บริตตานีได้ส่งทูตาทศกัณฐ์เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุง
 สยามถึงสองครั้งแล้ว ฝ่ายกรุงสยามควรจะให้ทูตาทศสยามออกไป
 คำนับ ให้ถึงพระเจ้ากรุงบริตตานีเพราะพระพักตร์ ให้ได้เห็น
 แล้วรู้จักกับเสนาบดีกรุงลอนดอน ให้ได้พบปะเพราะหน้าไต่หาหรือ ราชการ
 ที่ควรได้ถามต่าง ๆ มากด้วย จะชอบสมควรนัก แต่ยังไม่แคลงอยู่
 ว่าจะส่งทูตาทศไปครั้งนี้จะควรหรือมิควร โดยอย่างธรรมเนียมในยุโรป
 อนึ่ง การที่จะให้ทูตาทศไปไกลในทางทะเลนั้น กรุงสยามยังไม่มี
 อำนาจจะส่งไปได้โดยสะดวกด้วย เพราะฉะนั้นกรุงสยามจึงให้บังคับให้
 เสนาบดีมีหนังสือออกไปปลุกษาหาหรือ กับเสนาบดีพนักงานว่า การต่าง
 ประเทศในกรุงลอนดอนแต่ในภายหลังแล้ว จึงได้ความตอบมาว่า ซึ่งจะ
 ให้ทูตาทศกรุงสยามไปเจริญทางพระราชไมตรี ณ กรุงลอนดอนนั้น
 พระเจ้ากรุงบริตตานีกับเสนาบดีจะยินดีรับ แล้วจะจัดเรือรบของกรุง
 บริตตานีมารับแลส่งให้ถึงกรุงลอนดอน แลกลับมาถึงพระนครนี้โดย
 สดวก ครั้นทราบดังนี้แล้ว กรุงสยามกับเสนาบดีมีความยินดียิ่งนัก
 คิดขอยกคนผู้ครองฝ่ายกรุงบริตตานีเป็นอันมาก จึงได้แต่งตั้งให้พระยา
 มนตรีศรีวรวงศ์เป็นราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดีเป็นอุปทูต จมน
 มณเฑียรพิทักษ์เป็นตรีทูต จมนราชามาตย์ ๑ นายพิจารณสรรเพชญ์ ๑
 สองนายเป็นผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ หม่อมมาโชทัยเจ้า
 ราชินิกุลเป็นล่ามสำหรับราชการเจรจา กับคนชาวสยามอื่นอีก ๒๒ คน

รวมกันเป็น ๒๘ คน ซึ่งมียาขอลเกล้ากำหนดยศชั้นศักดิ์ในตำแหน่ง
 ราชการ แลประมาณชาติตระกูลถ้วนถี่แจ้งอยู่ในหางว่าวที่มีกำกับมา
 นแล้ว ครั้นเรือรบกลไฟของกรุงบริตตานี ชอเอนกอนเคอ เข้ามา
 ไปถึงกรุงเมื่อเดือนอาสาฬหมาส ๔ ค่ำ เป็นวันที่ ๓๐ เดือนยี่สิบ จึงได้
 บังคับให้ทูตานุทูตพวกรวมพร้อมกันคุมพระราชสาสน์ แลเครื่องมงคลราช
 บรรณาการ มีจำนวนกำหนดครบจดหมายกำกับมากับพระราชสาสน์นั้น
 กับทั้งพระราชสาสน์แลเครื่องมงคลราชบรรณาการของในพระบรมราชวัง
 ด้วยกันแล้ว ใ้ส่งออกมาค้ำนัยแสดงความยินดีกับกรุงสยาม ต่อสมเด็จพระ
 พระนางเจ้ากรุงบริตตานีเจริญทางพระราชไมตรี ขอพระเมตตาการุณา
 ของ สมเด็จพระนางเจ้ากรุงบริตตานีได้โปรดแก่คนที่เปนทูตานุทูต
 ออกไปจากกรุงสยามครั้งนี้ ให้ได้เฝ้าค้ำนัยในสถานแลเวลาอันควร
 ให้ปรากฏเปนเกียรติยศอันยิ่งแก่กรุงสยาม แลขอให้ได้ไต่ถามหาหรือ
 ฟังการสิ่งใด ๆ ที่ควรจะได้ฟังแต่เสนาบดี พันทักษารว่าการต่างประเทศ
 เพื่อจะได้เข้าใจอย่างถวมเนียมที่จะรักษาไมตรีกับประเทศใหญ่สืบไปให้
 วัฒนาการถาวรไปภายหน้า แลทูตานุทูตซึ่งได้ออกไปยังกรุงบริตตานี
 ครั้งนี้ ขอให้ได้รับรู้เห็นการในประเทศยุโรปข้างสิ่งตามประสงค์เป็น
 ประโยชน์แก่กรุงสยามบ้าง ขอพระเมตตาการุณาพระเจ้ากรุงบริตตานี
 แล เมตตาการุณาของเสนาบดีในกรุงลอนดอน จงอนุเคราะห์แก่ทูตานุทูต
 ฝ่ายสยามโดยสมควร เทอญ ๆ

ถ้าหากท่านทูตฝ่ายสยามไม่เข้าใจการที่ชอบที่ควร ก็ขอรับประทาน
 โทษไปรบกวนช่วยให้สั่งสอนการที่ควรเกิด ด้วยเป็นคนประเทศไกลไม่เข้าใจ
 ในการข้างยุโรปเลย แลเครื่องมงคตราขบรมณาการซึ่งกรุงสยามยินดี
 ออกมาครั้งนั้น เป็นของทำในแผ่นดินสยามทั้งสิ้น โดยอย่างเครื่อง
 บรมราชูปโลก ของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ถึงจะเป็นเครื่องไม่ควรใช้
 ในยุโรป กรุงสยามก็ยังหวังมาว่าพระเจ้ากรุงบริตตานีจะทรงยินดีรับไว้
 พอเป็นตัวอย่างเครื่องราชูปโลกในกรุงสยามนี้ แลเป็นที่รุดถึงทาง
 พระราชไมตรีต่อไป กรุงสยามได้มีความปราถนาขออาราธนาแก่สิ่ง
 ซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสากลโลก จงอนุเคราะห์รักษาสัมเด็จพระ
 นางพระเจ้ากรุงบริตตานีเพื่อความสุข แลสืบติดต่อดีพร้อมยาวไปของ
 ชนมชีพ แลราชสัมพันธ์ทั่วทั้งสากลอาณาจักร แลขอให้ทางไมตรี
 สอง พระนครติดพันอันอยู่เย็นเป็นสุขไปนานชั่วฟ้าแลดินเทอดบุญ ฯ

พระราชสาส์นเขียนอักษรอังกฤษฉบับ ๑ เขียนอักษรสยามฉบับ ๑
 เป็นสองฉบับความค้องกัน ได้มีอรรถพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมหิศวริย
 พินาน ในพระราชฐานชื่อบรมมหาราชวัง ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร
 อมรรัตนโกสินทรมหิทราชอาณาบรมราชธานี อันมีในประเทศข้างนอก
 แคว้นแคว้นแดนสยาม ในวันศุกร์ข้างขึ้นของจันทรมาส ชื่อสาวัน นัยเป็น
 เดือนที่ ๘ แต่ค้นรุดหนาวในบมะเสงนักษัตรนพศก มีศักราชสยาม
 ๑๒๑๘ ตรงกันกับสุริยคติกาลสังเกต ซึ่งรู้ทั่วพร้อมในประเทศยุโรป
 เป็นวันที่ ๒๔ แห่งเดือนมิถุนายน ในสมัยศักราชคฤศต์ ๑๘๕๗ เป็นปีที่ ๗
 ในราชกาลปัจจุบันของแผ่นดินสยามนี้ ฯ

บาญชีเครื่องราชบรรณาการไปกรุงลอนดอน

พระราชสาส์นฉายาลักษณ์ ๒ พระมหามงกุฎลงยาประดับเพชร
 บ้างมรกตบ้างทับทิมบ้าง ๑ พระสังวาลย์ลายกุดั่นประดับทับทิม ๑
 พระอัมระวงคันท้เหล็กใส่ตลับทองคำลงยา ๑ ฉลองพระองค์พระกรนัยมี
 คุมเพชรไ้ก่ ๑ ฉลองพระองค์ครุยกรองทอง ๑ รัตพระองค์กุดั่นประดับ
 เพชรบ้างมรกตบ้าง สายทองมีประจำยามประดับมรกต ๑ รัตพระองค์
 เจียรชากตาคบักเลื่อม ๑ รัตพระองค์กรองทอง ๑ สนับเพลาเข็มชาย
 เขิงขนลายทองคำลงยาราชาชาติ ๑ ผ้าทรงยกทองผืน ๑ ผ้าทรงลาย
 กรวยเกี้ยวเขยงทองผืน ๑ ผ้าทรงปุมอย่างก่ ๔ ผืน สั้งขุขุตราวิฐ
 เครื่องทองคำลงยาราชาชาติมีคอกนพรัตน์ มังสีทองคำจำลองลงยาเป็น
 เครื่องรอง ๑ ชั้นน้ำกัษพานรองทองคำลงยาราชาชาติสำรับ ๑ เครื่องชา
 สำรับหนึ่ง คือ ถาดทองคำ ๑ บ้านเหลี่ยมทองคำ ๑ จานทองคำรอง
 บ้าน ๑ ถ้วยหยกใหญ่มีฝาเหลี่ยมทอง ๑ เรือทองคำรองถ้วย ๑ ถ้วยฝา
 ทองคำลงยา ถ้วยฝาเงินถมยาคำตะทอง รวมเป็น ๒ ซองบุหรงทอง
 คำลงยา ๑ หีบใส่กันไกรสันประดับเพชร ๑ ประดับทับทิม ๑ รวม ๒
 สางเจียรจากรอยแลก้านทองคำลงยาประดับพลอยมรกต ๑ รวมหนึ่งหีบ
 หีบใส่ ซ่อม ซัอน มีด ทองคำประสม คัมประดับเพชรสำรับ ๑ ไ้ตะ
 เงินใหญ่ปากกาไหล่ทองคำ ๑ คาบเหล็กลายผักทองคำลงยา ๑ จำหลัก ๑
 หอกอย่างสยามผักเงินถมยาคำตะทอง ๑ ง้าวผักเงินถมยาคำตะทอง ๑

ทวนคำมก้าไหล่ทองคำ ๑ กฤษฝักทองลายจำหลักประดับพลอยต่าง ๆ ๑
 เครื่องสูง ฉัตร ๗ ชั้น ๒ ฉัตร ๕ ชั้น ๒ ฉัตร ๓ ชั้น ๒ ฉัตรชมสาย ๒
 พระกลต ๑ บังพระสุริย์ ๑ พระราชยานกง ๑ กลองมโหระทึกขบงา
 สำรับ ๑ เครื่องม้าทองคำประดับพลอยสำรับ ๑ ฉากรูปพระแก้วมรกต
 ซึ่งเป็นต้นมัสการในพระบรมมหาราชวังเขียนสามรูปตามอย่างทรงเครื่อง
 ในฤกษ์ทั้งสาม ซึ่งมีหนังสือแจ้งมาเป็นนิทานน ๑ ฉากเรื่องบรม
 ราชากิเษก ๔ แผ่น

สิ่งของจัดเตรียมไว้จะให้ทูตไป

จิมรกฎประคัมเพชร ๑ แหวนครึ่งซึก เพชร ๕ มรกฏ ๕ รวม ๘
 หีบทองคำใหญ่ลงยา ๑ หีบทองคำเล็กลงยาลิ้นชก ๕ ตลับยานัต
 ทองคำลงยา ๑๐ ซองขหรีทองคำลงยา ๓ กล้องไม้รวางวงเครื่องทอง
 คำลงยา ๒ ตลับทองคำลงยาใส่ยาสูบสำหรับใช้กับกล้อง ๒ เครื่องถม
 ตะทอง กา ๒ หีบ ๒๐ ซองขหรี ๒๐ ตลับ ๒๐ ป้านใหญ่เหลี่ยมทองคำ ๒
 กฤษณกัณฑ์ทองคำ ๓ คาบฝักถมตะทอง ๒ แพร่ปถมลายอย่างดี ๑๐ ม้วน

ให้เลอรทกลาเรนคอน (เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ) ซอง
 ขหรีลงยา ๑ ตลับยานัตทองคำสีเหลี่ยมลิ้นชก ๑ ตลับลงยารูปไข่ ๑
 รวม ๒ เครื่องชาถมสำรับ ๑ คาบฝักถม ๑ จัดให้ปรอพีคเสอวิลสอน
 ฉากรูปพระแก้ว ๑ ฉากรูปพระเชษฐา ๑ พระคัมภีร์ ๑

อนึ่งสิ่งของเครื่องที่เป็นสินค้าใด ที่ยังเกิดในสยามประเทศนั้น
 ออกซื้อไว้ในพิภคสินค้าซึ่งมีอยู่ในหนังสือสัญญาการค้าสนนกันดี อนันนอกนกัน
 สิ่งใด กรงสยามไต่สั่งแก่เจ้าพนักงานให้จัดอย่างละเล็กละน้อยแล้วมอบ
 ให้เจ้าพระยาพระคลังเสนาบดีว่าการต่างประเทศในสยามให้ส่งมายังผู้
 ครองฝ่ายบริตานิเย เพื่อจะให้เห็นเป็นตัวอย่างสินค้าทุกสิ่ง ซึ่งมีใน
 ประเทศสยามนี้ ซื่อแต่จำนวนสิ่งของทั้งปวงนั้นแจ้งอยู่ในหนังสือเจ้าพระ
 ยาพระคลังซึ่งให้มาแก่เลอรทกลาเรนคอนนั้นแล้ว เครื่องชาถม
 ตะทอง ๑ ป้านเหลี่ยมทองคำ ๑ ถ้วยหยก ๑ รวมสำรับหนึ่งให้กลา
 เรนคอน ๑

คำทูลทูลถวายมอบพระราชสาสน

ข้าพระพุทธเจ้าทูลทูลถวายมอบพระพรหมทั้งปวง คือ พระยามนตรีสุริยวงศ์
 ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดิ์อุปทูต จมื่นมณฑลพิทักษ์ตรีทูต ๆ
 พวกนี้ได้รับพระบรมราชโองการ ใบบรรณบัตรสั่งให้มาทูลทูลถวายในพระบาท
 สมเด็จพระปรมณเฑาะพรมหามกุฏ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดิน
 กรุงสยามพระองค์ใหญ่ ผู้เป็นใหญ่แก่ประเทศราชต่าง ๆ ที่ใกล้เคียง
 คือ เมืองลาว เมืองกัมพูชา เมืองมลายูหลายเมืองแลที่อื่น ๆ แล
 รับพระบรมราชโองการ ใบบรรณบัตรสั่งให้มาทูลทูลถวายในพระบาทสมเด็จพระ
 พระปวเรนทรามาเศวตมहिศวรเศวตรังสรรค์พระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้า
 ประเทศสยามพระองค์ที่สองไปรบกเกล้า ๆ ให้เชิญพระบรมราชสาสนแล
 พระบรมราชสาสน แลเครื่องมงคลราชบรรณาการเป็นส่วนในพระบรม
 บวรราชวัง ซึ่งเป็นของทรงยินดีออกมากำนั้เจริญทางพระราชไมตรี
 แก่พระองค์ท่านซึ่งเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงบริตตานีเป็นผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ทรง
 พระเกษานภาพมาก ในพระราชอาณาจักรอันรวมกัน คือทวีปบริตตา
 นีใหญ่แลไฮอินเดียแลกอลอนินานาประเทศต่าง ๆ ยี่สิบได้มาถึงที่
 เฉพาะพระองค์ท่านพร้อมทั้งพระราชสาสนแลเครื่องมงคลราชบรรณาการ
 ให้นำเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระองค์ท่านในกาลบัดนี้แล้ว อนึ่ง
 ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง ขอกราบถวายบังคมทูลให้พระองค์ท่านแนพระ

ไปทูลว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์ใหญ่แลพระองค์
 ที่สอง ทรงเห็นว่าทางพระราชไมตรีกรุงบริตตานีเยกับกรุงสยาม ได้
 ต่อติดสนิทชิดชิดสนิทแน่นกว่าแต่ก่อนในกาลบัดนี้ก็นักด้วยความดำริที่
 ของพระองค์ท่าน ซึ่งเป็นพระเจ้ากรุงบริตตานีเย ได้ทรงจัดเป็นเดิม
 เหตุให้เป็นคนแลทำให้เป็นพระเกียรติยศ แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 กรุงสยามทั้งสองพระองค์ แลบ้านแลเมืองสยามนี้ประจักษ์มากเป็น
 หลายประการ มีความกล่าวแจ้งถนัดในพระราชสาสน์แล้ว บัดนี้
 ข้าพระพุทธเจ้าที่ทูตทั้งหมดทั้งปวงชาวสยามซึ่งมาครั้งนี้ ได้เอาใสรายพระ
 เกษานภาพพระเมตตาการุณาปราณีแลอนุเคราะห์ของพระองค์ พระเจ้ากรุง
 บริตตานีเยได้โปรดให้เรือรบไปรับมาแต่กรุงเทพมหานคร ในท้องทะเล
 แลส่งต่อ ๆ มาตามทางจนถึงกรุงลอนดอน โดยความสุจริตสัตย์สวด
 สบายปราศจากอันตรายต่าง ๆ ข้าพระพุทธเจ้าที่ทูตทั้งหมดทั้งปวงขอถวาย
 ความสัตย์ยาวว่า ได้รู้พระเดชพระคุณพระองค์ท่านเป็นอย่างยิ่ง แล้วจะ
 ไม่ลืมลบล้างพระเดชพระคุณพระองค์ท่านเลย ๆ แลขอรับพระราชวโรกาส
 เพื่อจะถวายพระราชสาสน์แลเครื่องมงคลราชบรรณาการ ของพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามทั้งสองพระองค์ แก่พระองค์ท่าน ซึ่งเป็น
 พระเจ้ากรุงบริตตานีเยณกาลบัดนี้ ขอพระองค์ท่านได้โปรดทรงรับไว้
 ให้เป็นพระเกียรติยศ สมพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระ
 ประเมนทรมหาบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม แลสมเด็จพระ
 ปวงเรนทราเมศวรมหิศวเรศวรรังสรรค์ พระบรมเจ้าประเทศสยาม ซึ่ง
 เป็นพระเจ้าอยู่หัวของข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์นั้นเทอญ ๑
 ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ๑

บาญชีรายชื่อทูต

บาญชีจกหมายรายชื่อแลชั้นตาศักดิ์ แลตำแหน่งในราชการชาติ
ตระกูลของพวกทูตานุทูต จำทูลพระราชสาส์นกรุงลอนดอนในครั้ง^๕นี้ ๑

๑. พระยามนตรีศรีวิวงค์ ราชทูต อายุ ๓๗ โดยตำแหน่งในราชการ
การเป็นจางวางใหญ่ในมหาดเล็ก โดยตระกูลเป็นราชินิกุลเชื้อพระวงศ์
ในพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม คุ้มเป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหา
ปยุรวงศ์ วรุตมพงศนายก แลเป็นน้องร่วมมารดากับเจ้าพระยาศรีวิสุทธิ
วงศ์สมุหพระกระลาโหม แลเป็นน้องต่างมารดากับเจ้าพระยาวรวงศา
มหาโกษาธิบดีที่พระคลัง ท่านทั้งสามนั้นมิช้อปรากฏในหนังสือสัญญา
ว่าเป็นผู้รับ ๗ สิ่ง ให้ไปผูกษาทำหนังสือสัญญากับเซอร์จอห์น ไบวริง
ในครั้ง^๕นี้ แลตระกูลสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาปยุรวงศ์นั้น ก็เป็น
พระญาติอันสนิทกับพระเจ้ากรุงสยามถึงสามแผ่นดินมาแล้ว เพราะเจ้า
คุณมารดาของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาปยุรวงศ์ วรุตมพงศนายก เป็น
กนิษฐภคินีของสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ ซึ่งเป็นพระบรมราชอัครเทพี
ในพระบาทสมเด็จพะพรโมรรุราชามหาจักรีบรมมณาด ซึ่งเป็นพระเจ้า
แผ่นดินกรุงสยาม เป็นปฐมแรกตั้งพระวงศ์^๕แลเป็นพระบรมราชเปตมา
มไหยิกาของพระเจ้ากรุงสยามประจุบัน^๕นี้ ๑

๒. เจ้าหมื่นสรรเพธภักดิ์ อุปทูต อายุ ๓๖ โดยตำแหน่งในราชการ
การเป็นหัวหน้ามหาดเล็กเวรศักดิ์ เป็นส่วนหนึ่งในสี่เวร โดยตระกูล

เปนนุตรชนจินดาพิจิตร ซึ่งเปนนางฝ่ายข้างนักปราชญ์ พนักงาน
รักษาพระคัมภีร์หลวงที่ว่าด้วยพทธศาสนา แต่ยึกาหาเลี้ยงไม่ ถวาย
ไว้แก่พระเจ้ากรุงสยามในประจุบันนี้ ได้ทรงชบเลี้ยงมาแต่น้อย ๆ

๓. จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ตรีทูต อายุ ๓๓ โดยตำแหน่งในราชการ
เปนนปลั้กรรมพระตำรวจสนมซ้ายในพระบรมราชวัง โดยตระกูลเป็นข้า
หลวงเดิม บุตรพระนมนางของพระเจ้ากรุงสยามที่ ๒ ๆ

๔. จมื่นราชามาตย์ ปลั้กรรมพระตำรวจในซ้าย ในพระบรม
มหาราชวัง อายุ ๒๗ เปนน้องต่างมารดาของพระยามนตรีสุริยวงศ์
ราชทูต ๆ

๕. นายพิจารณ์สรรพกิจนายยามในมหาดเล็กเวรเขต อายุ ๒๔
เปนนุตรเจ้าพระยานิกรบดินทร มหินทรมหากัลยาณมิตร ว่าที่สมุหนายก
มีขันคาศักดิ์เสมอเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์สมุหพระกระลาโหม แต่ไม่มี
ชื่อเสียงในทำนงสิ่งสำคัญ เพราะเจ้าพระยานิกรบดินทร มหินทร
มหากัลยาณมิตร ที่สมุหนายกบ่วยอยู่ ไม่ได้มาในเวลาทำนงสิ่งสำคัญ
สองนายที่ออกชื่อมาแล้วน เปนนักงารสำหรับจัดตรวจตรารักษาเครื่อง
ราชบรรณาการ ๆ

๖. หม่อมวาโชทัย อายุ ๓๘ โดยตำแหน่งในราชการเจ้าราชนิกุล
ใช้ในมหาดเล็ก โดยตระกูลเป็นเชื้อพระวงศ์ในสมเด็จเจ้าพระศรีสุริเยน
ทรามาตย์ ซึ่งเป็นพระบรมราชชนนีของสมเด็จเจ้ากรุงสยามทั้ง

สองพระองค์ในประจุบันนี้ เป็นล่ามสำหรับการเจรจา ขุนจรเจนนทเล เป็น
 ล่ามของราชทูต ขุนพากยวาทิ เป็นล่ามของอุปทูต ขุนปรีชาชาญสมุทร
 เป็นล่ามของตรีทูต นายขริบาลบรรยง เป็นเสมียนราชทูต นายขริน
 ทรามาศย์ เป็นเสมียนอุปทูต นายอักษรกำบัง เป็นเสมียนตรีทูต
 นายแคง นายเขี่ยม เป็นเสมียนในพนักงานผู้กำกับเครื่องราชบรรณา
 การ นายเทศผู้น้อง นายทศผู้บุตร พระยามนตรีสุริยวงศ์ออกมาเพือน
 ราชทูต นายช่วงมหาคเล็ก นายหน้า นายจาด เป็นมหาคเล็กออก
 มาเพือนอุปทูต ขุนทิพยมงคล พนักงานพระแสง เป็นพนักงานพระแสง
 ในเครื่องราชบรรณาการ หมื่นชำนาญโอสถเป็นหมอสำหรับทูตานุทูต
 ขุนสารวัตพนักงานพระแสงในพระบวรราชวังเป็นผู้กำกับเครื่องราชบรรณา
 การในพระบวรราชวัง ไพร่สำหรับใช้ของทูตานุทูต ๖ คน รวม ๑๘ คน ฯ

(ผู้มิชื่อในชาดยจีน ที่ได้มาปรากฏชื่อเสียง มีเกียรติยศสูงใน
 รัชกาลที่ ๕ คือ

๒ เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี อุปทูต ชื่อ เพ็ง เพ็ญกุล ได้เป็น
 พระยาบวรรัตนราชพลัดถในรัชกาลที่ ๔ ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาราช
 สภาวดี แล้วเป็นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงในรัชกาลที่ ๕

๔ จมื่นราชามาตย์ ท่วม บุนนาค ได้เป็นพระเพ็ชรพิสัยศรี
 สวัสดิ์ ปลัดเมืองเพชรบุรี เมื่อเป็นนายจางสร้างพระนครคีรี ในรัชกาล
 ที่ ๔ แล้วเลื่อนเป็นพระยาเทพประชน ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม

ถึงรัชกาลที่ ๕ เป็นเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ

นายเทศ (ขุนนาค) น้องราชทูต เกิมส่งเป็นนักเรียนว่าจะให้อยู่เล่าเรียนที่เมืองอังกฤษ ก็ขนายทศผู้บุตรราชทูต รัฐบาลอังกฤษก็รับจะหาที่ให้เล่าเรียน แต่ลงปลายการที่จัดไม่ตกลง จึงกลับมาอยู่กับทูต ไปได้เป็นนายรองชีย์ขรรค์ แล้วเลื่อนเป็นนายคัลยวิชัย หุ้มแพรมหาดเล็ก แล้วเป็นที่พระเพ็ชรพิสัยศรีสวัสดิ์ ปลัดเมืองเพชรบุรี ในรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ ไปได้เป็นพระยาสุรินทรภาชัย ผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี แล้วเลื่อนเป็นเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี)

ฉบับที่ ๕

พระราชหัตถเลขา ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ แลหม่อมราโชทัย

จกหมายมาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูต หม่อมราโชทัยล้าม
ว่าหนังสือจกแจงที่ฝากลงไปให้ที่ปากน้ำ ว่าให้ให้แก่เลอรทกลาเรน
คอนั้น จึงให้แก่เขาก่อนถวายพระราชสาสน แต่ของสืบทอดออกชื่อว่า
ให้แก่เขานั้น (จะให้เขาพร้อมกันกับหนังสือนี้) ก็ได้ฤกษ์หลังก็ไต่
แต่อย่าให้เลอะเทอะไป เมื่อจะเอาไปให้เขานั้นจึงพร้อมกันกับเจ้าหมื่น
สรรเพชญ์ก็ควย แต่บอกเขาว่าเป็นหนังสือลับของข้าพเจ้า ไม่ใช่
หนังสือตามธรรมเนียมตามพนักงาน แลหนังสือตามธรรมเนียมตาม
พนักงานนั้น เป็นหนังสือเจ้าพระยาพระคลังทอก เมื่อหนังสือให้เขาแล้ว
เขาจะพาไปให้เฝ้าเจ้าเสนาบดีทุกหาขุนนางแห่งไรก็ตามเขาไปเถิด ข้า
พเจ้าได้มอบหมายฝากฝังเขาไปแล้วในหนังสือของข้าพเจ้าไปถึงเขานั้น

อนึ่งสำเนาพระราชสาสนเป็นของสำคัญอยู่ มีความมาว่าอย่างไร
ก็ให้รู้เสียให้เข้าใจแล้ว ให้หม่อมราโชทัยลอกคัดออกเป็นอังกฤษให้
หลายฉบับ เมื่อใคร ๆ เขาขอจะดูให้ดู เมื่อจะเขียนนั้นให้จกลง
ที่มุมกระภายในใบต้นข้างบนข้างมือซ้ายว่า โทษ แลที่ท้ายพระราชสาสน
แลบายชื่อของเครื่องราชบรรณาการ แลจกหมายรายชื่อพวกทูตแล
สำเนาพระราชสาสนฉบับนั้น มีลายพระราชหัตถ์ลงวันเมื่อจะไป

เพิ่มเติมห้อยท้ายทุกฉบับ ลายพระราชหัตถ์ลงในพระราชสาสนแล้ว
 ได้ มีรับสั่ง โปรดให้คัดลงในสำเนาทุกฉบับทั้งไทยทั้งอังกฤษให้เหมือนกัน
 แต่พระศรีสุนทรโวหารทำเลอะน้ก เข้าใจผิดไปเขียนเสียที่อื่นต่างหาก
 งามชายชมนานเพราะจึงโรกีนของโสโครกเมียบทุกวัน ไม่คิดการที่เป็น
 ประมาณแก่ราชการ คิดแต่จะไปนอนกับเมียอย่างเคียว วิตกอยู่
 กลัวจะไม่ถูก ใต้ให้แก้ก็บอกว่าแก้แล้ว แต่จะแก้ๆไม่ได้แก้ก็ไม่
 ทรายเลย พดแต่พอพ่นปากทำแต่พอพ่นมือ ครั้นนี้ใ้ค้ค้ให้ออกมาสอย
 ถ้าไม่มีในฉบับสำเนาทำให้ใส่เข้า ฤถ้ามีออกไปในสำเนาแล้วก็เป็นค้
 แลที่เป็นลายพระราชหัตถ์เลขานั้น อกรรมเนียมอังกฤษไว้ๆ เมื่อกค้
 แล้ว ก็วงลายมือเจ้าของแล้วก็เขียนนำหน้าว่าค้ค้ค้ค้ค้ค้ค้ ทำค้
 นั้นเป็นอย่างแล้ว เกลือกอังกฤษเล่มนั้นจะทำค้ค้ค้ค้ค้ค้ค้ ไม่ชอบด้วย
 อย่างพระราชสาสน อย่างพระราชสาสนนั้น ขึ้นคาอักษรบันทึกที่เป็น
 ลายพระราชหัตถ์ค้ค้ไว้ ในสำเนาต้องวง แลมืออักษรนำค้ค้ค้ค้ค้ค้ค้
 จึงจะชอบ

อัยรลายพระราชหัตถ์

ฉบับสำเนาเดิมนี้ให้รักษาไว้ให้ค้ สำหรับมือทุกอย่าส่งให้ใครไป
 อนึ่งมิศเคอร์ปากกับเมีย ทั้งสองคนเขียนหนังสืออันวนมาถึง
 ข้าพเจ้าให้ช่วยว่าค้ค้ค้ ว่าเมื่อไปถึงเมืองลอนดอนแล้วจะใครให้ราชทูต
 อยูทูตหาเวลาว่าง แล้วให้ไปเที่ยวลืหาแม่ยายแลยายของเมียมิศเคอร์
 ปาก ซอเลคิปลุมเมอร์มารดาของเมียมิศเคอร์ปาก อยูกับยายเมีย

ของมิสเตอร์ปาก อยู่ที่บ้านชื่อแกนอนสปากห่างเมืองลอนดอน ๕ ไมล์
 ถ้าจะขับรถม้าไปทางสักชั่วโมงหนึ่ง ว่าง ๆ ไปเที่ยวเล่นแล้วกลับมาก็ทัน
 มิสเตอร์ปากก็เมียมว่า ว่าได้บอกเขาไปหลายหน ว่าได้มาพบไทย ๆ
 ใจก็พอใจเป็นมิตรสหายชอบพอกับคนต่างประเทศ จึงขอมาว่าขอให้
 ทูตไทยได้เอนคอนเคราะห์มิสเตอร์ปากกับเมียด้วย ให้ประพฤติให้
 สมจริงคงว่า ขอให้ไปเที่ยวแล้วให้สืบถามว่าแม่ยายแลพี่น้องข้างเมีย
 มิสเตอร์ปากอยู่ที่ไหน ถ้าแม่้นพบแล้วให้บอก ว่า มิสเตอร์ปากกับ
 เมียเข้ามาที่กรุงไ้รู้จักชอบกัน จึงไ้ไปถามหา ถ้าไปว่าไ้คงนี้
 เขาจะไ้ใจนัก

อนึ่งเมื่อทูตไปแล้ว อังกฤษชื่อมิสเตอร์ทอมาศคริคตี บุตรนาย
 ห้างอยู่เมืองลอนดอน มาอยู่ที่ช่องกงแล้วเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ น
 ชนมาหาข้าพเจ้ามาบอกว่า เมื่อพระยามนตรีสุริยวงศ์ออกไปจากกรุง
 ไ้ให้หนังสือไปถึงบิดาคณบดีหนึ่ง ว่ากล่าวชักโยงให้ช่วยอนุเคราะห์
 แล้วว่าตัวจะตามไปต่อเดือน ๑๐ แล่นว่าเสียใจนักหนา ด้วยการทูต
 ครั้งนี้ไปผิดฤ เพราะไ้ไปจากที่กรุงล่านักจนรุดหนาว คาคการว่า
 ทูตจะไ้ถึงในราวเดือน ๑๑ ข้างแรม เดือน ๑๒ ข้างขึ้นจะไ้อยู่ใน
 ลอนดอนสองสามเดือน ก็เป็นเดือนอายเดือนยกำลังรุดหนาวแก่ที่ไ้ย
 ก็ในรุดหนาวนั้น ชุนนางในลอนดอนที่เป้นพวกประชุมว่าราชการ ก็ยอม
 แยกย้ายกันไปหมดไ้ไ้ประชุมกัน เพราะเป้นรุดหนาวเที่ยวเตรไ้ไป
 ไ้ไ้ไ้ ถึงทูตไทยไปอยู่ก็จะต้องอยู่แต่ในคุกเที่ยวเตรไ้ไ้ไ้ด้วยหนานัก

หาได้เห็นอะไรสนุกไม่ แลบุตรนายห้างนั้นว่าแก่ข้าพเจ้าว่า ให้สิ่งไป
ถึงทูตว่าให้หาเครื่องกันหนาว ให้หาถุงเท้าหนังหนาๆ แลเสื้อขนใส่
กันหนาว กลัวพวกทูตจะป่วยเจ็บไปด้วยฉัตรกบ แลว่าถ้าทูตได้ไป
จากกรุงนี้ในเดือนยี่เดือน ๓ จะไปถึงเมืองโน้นราวเดือน ๕ เดือน ๖
เป็นนครอันสบายที่เคี้ยว ทิวศรัทธอันเป็นรศุขสบายในเมืองเองแคลนคี่
ที่เคี้ยว ในรศุนั้นขนนางทุกตำแหน่งในกรุงแลหัวเมืองก็มาประชุมกัน
มาก การที่เขาว่าหนักชอชอกลอย แต่ข้าพเจ้าตอบว่าจิตใจอยู่ เรือมา
รับเมื่อไรก็ต้องไปเมื่อนั้น การว่าทงนั้นก็เปนแต่ว่ามาให้รู้ เมื่อจะคิด
ผ่อนปรนอย่างไรก็ตามแต่ขนนางในเมืองอังกฤษนั้นเด็ก

อนึ่งบอกมาให้ทราบว่าตั้งแต่ทูตไปแล้ว บุตรภรรยาบ้านช่องของ
พวกทูตที่มขันคาศักดิ์ซึ่งไปในการทูตครั้งนี้ ข้าพเจ้าจะช่วยบริวาร
ดูแลเอาใจใส่ บ้านพระยามนตรีสุริยวงศ์ แลบ้านเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี
ก็ได้ให้เจ้าแก้วไปเยี่ยมฟังการจาง แลข่าวร้ายก็เว้นแต่ละวันสองวัน
ที่บ้านสรรเพชญ์ภักดี ได้ส่งพระรองเมืองแลพระยามหาอำมาตย์ ให้ช่วย
บริวารไฟพันควย ที่ภรรยาช่วยอยู่ก็ให้กรมหลวงสรรเพชญ์ศิลปปรัชญาไปรักษา
แต่ผู้มาบอกข่าวว่าชอชอชอชเวลามากกว่ายามกรมหลวงสรรเพชญ์ศิลปปรัชญา
แลที่บ้านจมนราชามาตย์ก็ได้ส่งพมมารคา ที่บ้านนายพิจาวณัศจรรย์
ก็ได้ส่งเจ้าจอมมารคาอึ่ง บ้านหม่อมราโชทัยก็ได้ส่งหม่อมเจ้าโสภณ
ว่าบุตรภรรยาช่วยไปประการใด ก็ให้มาบอกจะได้ช่วยจักษหม่อให้ไป

รักษา เมื่อมีถ้อยความประการใด ก็ให้มายอกจะไ้ช่วยเอาธุระ พระ
 ยามนตรีสุริยวงศ์ จึงบอกให้รู้ทั่วกันทุกคนเทอญ ฯ
 จกหมายมาฉวัน ๕ ๙ คำ บมระเสนนพศก เปนยัต ๗ ในวาชกาล
 ประจุบันนี้ ฯ

จกหมายเพิ่มเติมมาเตือนสติว่า ฌบัยสำหรับทตทุลเบิกนนี้ในหลวง
 ก็ไ้ไ้แต่่งแล้วให้อาลักษณเขียนไว้แล้ว แต่เมื่อวันทตลามานนั้นลิมไปหา
 มอเบองไม่ พระศรีสุนทรโวหารบั้นยันว่าไ้ไ้ให้มากข้เจ้าหม่นสรรเพช
 วิกคี่แล้ว แต่จะไ้ไ้ให้มาจริงญาไม่ไ้ไ้มากก็เชอชาก ท้วยพระศรีสุนทร
 โวหารมักพันเพื่อนไหลเล่อเลอะเทอะอยู่เป้นธรรมคา บั้นนี้ไ้เขียนฝาก
 อกมาอีกฌบัยหนึ่งเผอชาคท้วยแล้ว แต่คำแปลเป้นอังกฤษนนั้น ในหลวง
 ไ้ไ้ร่างแล้วมอเบองให้หม่อมราโชทัยที่พลับพลาเมื่อวันมีละคอนแล้ว หม่อม
 ราโชทัยจะไ้ไ้เอาไปท้วยญาจะไปวานใครเขียนลิมไว้ก็ไ้ไม่ทราบเลย แต่
 ฌบัยที่ทรงไม่มีแล้ว ถ้าหากก็ให้หม่อมราโชทัยคิดแปลจากฌบัยไทย
 ที่ไ้ให้ออกไปนี้ เวียบเวียงลงให้สมควรรแก่คำอังกฤษที่ชอบทเพวระนนี้
 เดิก อนึ่งการที่จะทูลสรรเสริญพรรณาบุญคุณท้วยอนเคราะห์ในหนทาง
 แลเมื่อลงเมองนั้นจะล่องว่าไปก่อนก็ยังไม่ถูก ท้วยยังไม่ไ้ไ้ไปถึง
 เมองโน้น เมื่อไ้ไปถึงเมองโน้นแล้ว การสิ่งไรที่ควรจะยกขึ้นว่าก็จง
 เก็บใส่ในฌบัยไทยฌบัยอังกฤษตามสมควรเดิก อนึ่งพระราชสาสนใน
 หีบซึ่งเข้าผนึกประทียบพระราชลัญจกรแล้วนั้น อย่าเบ่ตออกคูลแลคั่นคว่า
 อไรเลย ในหลวงไ้ไ้ตรวจตรามาเป็นคี่แล้วอย่าสงไ้สยเลย เมื่อเวลา

จะถวายพระราชสาสน์นั้น   ลูกประแจจงถวายพร้อมกันกับหีบพระราชสาสน์
 ฤาจะมอบกับเสนาบดี   ซึ่งพระเจ้ากรุงลอนดอนรับสั่งให้รับอย่างไร
 จะบังคับมากก็ไม่ถูกแล้ว   อย่างไรจะควรผ่อนปรนตามบังคับเสนาบดี
 อังกฤชเถิด

อนึ่งขอพระยามนตรีศรีวรวงศ์ แลเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี แลเจ้า
 มณฑลพิทักษ์ หม่อมราโชทัย จมื่นราชามาตย์ นายพิจารณ์สรรพกิจ
 ทั้ง ๖ ซ่อนนี้ แต่ก่อนให้ไปตีพิมพ์ก็ยังไม่ตีพิมพ์กันแก่ให้ก็ ใ้ตีให้
 ไปกับเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดีแล้วครั้งหนึ่ง บัดนี้ใครก็ไปตีพิมพ์แล้วใหม่
 ฝากมาให้ด้วย กับหนังสือฉบับนี้คนละห่อทั้ง ๖ คนจงแจกกันเถิด เอา
 ไว้เมื่อใครเขาถามชื่อจะเขียนหนังสือยกย่องให้เขาแผ่นหนึ่ง ๆ ไม่ต้องเขียน
 เอะอะกัน ฤาเมื่อไปหาใคร ๆ ไม่พบตัวเขาก็จงฝากให้ไว้แผ่นหนึ่ง
 เป็นค่านับตามธรรมเนียมอังกฤช ฤาถ้าจะให้เขาทำไฟหนา ๆ ดี ๆ
 สำหรับตัวก็เอาตามอย่างที่เขาไปครั้งนั้นเถิด ๑

จดหมายมาฉนวน ๕ ๖ คำ บมเสงนพคก เป็นขที่ ๗ ใน
 รัชกาลปัจจุบัน ๑

ฉบับที่ ๒

พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าหมื่นสรรเพชภักดี

จดหมายมายัง เจ้าหมื่นสรรเพชภักดี ว่าการอะไรที่ต้องการจะสั่งให้เสร็จในครั้งเดียวคราวเดียวไม่ได้ เหลือสิ่งที่จำเป็น ด้วยการาร่วนมากนักใดเมื่อใด ๆ ต้องสั่งเพิ่มเติมมา หนังสือตรงกลางที่ฝากลงไปให้ที่ปากน้ำ ว่าให้ให้แก่เลอรคกลาเรนคอนนั้น จงให้แก่เขาก่อนถวายพระราชสาสน แต่ของสัทธิบทออกชื่อว่าให้แก่เขานั้น จะให้เขาพร้อมกันกับหนังสืออื่นใดก็ตามที่หลังก็ได้ แต่อย่าให้ละอะทะไป เมื่อเขาไปให้เขาจงพร้อมกันกับพระยาราชนิกุล แลบอกเขาว่าเป็นหนังสือลับของข้า ไม่ใช่หนังสือตามธรรมเนียมตามพนักงานาร แลหนังสือตามธรรมเนียมตามพนักงานารนั้น เป็นหนังสือเจ้าพระยาพระคลังคอก เมื่อหนังสือให้เขาแล้วเขาจะพาไปให้เจ้าแผ่นดินนายข้างหน้าข้างในใด ๆ ฤหาขนหานางแห่งไรก็ตามเขาไปเถิด ข้าได้มอบหมายฝากส่งเขาไปแล้ว ในหนังสือของข้าไปถึงเขานั้น มีศเคอร์ปากกัมเมีย ทั้งสองคนเขียนหนังสืออันวอนมาแจ้งข้าให้ช่วยว่ากับทต ว่าเมื่อไปถึงเมืองลอนดอนแล้วจะใคร่ให้ราชทูตอุปทูต หาเวลาว่างแล้วให้ ไปเที่ยวสัปดาห์แม่ยายแลยายของเมียมิศเคอร์ปากกัมเมีย ชื่อเลกัปลุมเมอร์ มารดาของมิศเคอร์ปากกัมเมียของเมียมิศเคอร์ปากกัมเมีย อยู่ที่บ้านแกนอนสปากห่างเมืองลอนดอน ๕ ไมล์ ถ้าจะขอรุณมาไปทางสักชั่วโมงหนึ่ง ว่าง ๆ ไปเที่ยว

เล่นแล้วกลับมาก็ดัน มีคเตอร์ปากกัขเมียว่ามาว่าไค้ขอกเขาไปหลาย
 หน ว่าไค้มาพขไทยๆ ใจค้พอใจเป็นมิตรสหายชอบพอกับคนต่าง
 ประเทศ จึงขอมว่าขอให้ทุกไทยไค้โอนคองแควระหมีคเตอร์ปากกัข
 เมียด้วย ให้ประพฤคให้สมจริงคังว่า ขอให้ไปเที่ยวแล้วให้ สบถถามว่า
 แม่ยาย แลพ้องข้างเมียดของมีคเตอร์ปากกัขที่ไไหน ถ้าเม้นพขแล้วให้
 ขอกว่า มีคเตอร์ปากกัขเมียดเข้ามาที่กรุงไค้รู้จักชอบกัน จึงไค้ไป
 ถามหา ถ้าไปไค้ว่าอย่างนี้เขาจะค้ใจนัค

อนงเมอกกลางคินวันจะไปนั้น ข่าไค้สั่งให้หลวงสรรพาวุธเขาอย่าง
 หลอดแก้วครอบตะเกียงไปตามเจ้าหมื่นสรรเพธภักค้สองอย่าง ค้วยจะ
 ให้ทำมาเปนอาไหลไว้ไว้ หลวงสรรพาวุธเข้าใจค้ไปไค้เอาไปให้แต่
 หลอดเคียว หลอดโคมเชคคหนึ่งของเซอยอนโยวริงให้แต่ก่อนนั้นหาไค้
 อย่างไปไม่ ยังก้างอยู่ บคนี้ทำอย่างให้มากัขทั้งอย่างแก้วใส่ข้างหน้าค้
 แก้วเก่าแตกนั้นมาค้วย จึงทำมาให้เป็นปรกติแลหาหลอดสำหรับอาไหล
 มาใช้ให้หลายอัน อนึ่งไค้ให้อย่างแผ่นกระจกเปนที่เขียนค้วหนึ่งสี่
 ซึ่งเข้าชองกันไค้มาค้วยในคั้งนี้ จะหาช่างเขียนที่ฉลาดๆ เขียนเพิ่ม
 เต็มเข้าค้วยค้ค้ จะไค้มากๆ ขึ้น ไไหนๆ ก็ไค้มีเครื่องโคมอยู่แล้ว
 ค้วหนึ่งเก่าค้มีอยู่ข้างแล้วแตกแตกไปเสียน้อยไป ถ้ามีขึ้นปลาคๆ
 มากๆ ก็จจะค้อย ถึงจะเปนของไม่มีประโยชน์นัค เปนแต่เครื่องพ้อออก
 เปนของเล่นง่าย จะไค้ให้เด็กๆ เล่น ถูลาวกาวมาแต่หัวเม้องก็จะได้
 เอาออกเล่นให้พ้ออดลาว * * * * * ของอื่นๆ ที่จะชอหามา นั้น ถ้าเปน

แต่เครื่องฟ้อออไม่สู้ต้องการนักเสียเงินเปล่า คิดหาแต่ของที่เป็น
ประโยชน์ใช้การได้ เครื่องอย่างไม้หึ่งที่อังกฤษเรียกว่า (เอมเบอร์)
เช่นหางกลองที่พม่าเรียกว่าเยน เช่นทำลูกประคำข้างพระพุทธรูปข้าง
อย่างที่เหลือกรุ่น ๆ ไม่ส่องตลอดเป็นแก้วไปนั้น ก็มีอยู่งาม ๆ ด้ ๆ
แต่อยากจะได้ใคร่ได้ที่ใหญ่ ๆ มาแกะเป็นพระพุทธรูป แต่จะหาได้ใหญ่
เพียงไรก็หามาให้ได้ก้อนใหญ่ ๆ ขุนทิพมงคลครั้งก่อนได้ส่งไปถึง
เมืองสิงคโปร์ เพื่อจะให้เรียนหัดแกะนำพิภาก็หาได้การไม่ ด้วยครสอน
จะเอาค่าจ้างแพงนัก ครวงนักเป็นทีแล้ว ถ้าไปถึงที่เมืองเองแคลนที่ไทย
เรียกว่าเมืองอังกฤษแล้ว จึงอ้อนวอนขุนนางให้เขาช่วยให้ครสอนให้
ก็จะเรียนได้ง่ายกว่าวิชาอื่น ด้วยล่ามไทยก็มีไป วิชานั้นขุนทิพมงคล
ก็เข้าใจอยู่ข้างแล้ว ทูรอนครวณก็มีมาก จะให้หาเครื่องมอแลเครื่อง
อาไหล่มาใช้ให้ครบครัน วิชานี้ก็สำคัญ นาพิภาก็ต้องแกะเสมอไป
เพราะว่าต้องใช้้อยเป็นนิจมิใช่ฟ้อออ

อนึ่งบอกมาให้ทราบว่ตั้งแต่ทูตไปแล้ว บุตรภรรยาแลบ้านช่อง
ของพวกทูตที่มขินคาศักดิ์ซึ่งไปในการทูตครั้งนั้น ข้าจะรับช่วยรังดูแล
เอาใจใส่ บ้านพระยามนตรีสุวิวงศ์แลบ้านเจ้าหมื่นสรรเพธภักดี ก็ได้
ให้เฝ้าแก่ไปเยี่ยมฟังการงารแลข่าวร้ายดีวันแต่ละวันสองวัน ที่บ้าน
สรรเพธภักดีได้ส่งพระราชรองเมือง แลพระยามหาอำมาตย์ให้ช่วยรัง
พันไฟด้วย ที่ภรรยาช่วยอยู่ก็ได้ให้กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชาไปรักษา

แต่ผู้มาออกข่าวว่าชอบยาหอลอเวมากกว่ายากรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา
 แลที่ขานหมื่นราชามาตย์ก็ไ้^๒สิ่ง^๒สิ่ง^๒พินมารดา ที่บ้านนายพิหารณ์สรรพกิจ
 ก็ไ้^๒สิ่ง^๒เจ้าจอมมารคอง บ้านหม่อมราโชทัยก็ไ้^๒สิ่ง^๒หม่อมเจ้าโสภณ
 ว่าบุตรภรรยาช่วยไ้^๒ประการใด ก็ให้มาออกจะไ้^๒จัดการให้หม่อไปรักษา
 เมื่อนี้^๒ด้อยความประการใด ก็ให้มาออกจะไ้^๒ช่วยเอาธุระ สรรเพธภักดี
 จึงบอกให้^๒รู้^๒ทั่วกันทุกคนเทอญ ๑

จดหมายมาฉวัน ๕ ๙ คำ บมะเสงนพศก เป็นขที่ ๗ ในราชกาล
 ประจุบันนี้ ๑

ฉบับที่ ๗

พระราชหัตถเลขา ถึงคณะทูตานุทูตรวมกัน

จดหมายมายัง พระยามนตรีศรีวิวงค์ราชทูต เจ้าหมื่น
 สวรรเพธภักคิอุปถต จมื่นมณฑลพิทักษ์ศรีทูต หม่อมมาโชติภัยล่ำม
 จมื่นราชามาตย์ นายพิจารณาสรพกิจ ข้าหลวงกำกับเครื่องราช
 ขรรณาการทั้ง ๖ นายให้ทราบ ว่าหนังสือที่เขาชอกนบชอกเขาไปจากเมือง
 สิงคโปร์ ลงวัน ๗ ๑ ๘ คำนันักตอนักต พังเข้ามาปากน้ำเจ้าพระยา
 แต่ถวัน ๓ ๑ ๘ คำ แต่เพราะเงินผู้ถือเข้ามานั้นทำโอเอเซชนแซไป เมื่อ

๑๓

ถึงเมืองสมทปรการ จันก็มาบอกแต่ปากเปล่าว่า ทศไทยไปถึง
 เมืองสิงคโปร์แล้วแต่ถวัน ๓ ๑ ๘ คำ แลไปจากเมืองสิงคโปร์แต่
 ถวัน ๗ ๑ ๘ คำ แลว่าเมื่อเรือไปถึงนั้นได้ ยินเสียงขยับงโตคอกัน

๓

ขบข้อม แต่จะรับรองกันอย่างไรจันไม่รู้ หนังสือแลสิ่งของของทูต
 ฝากเข้ามาก็มีอยู่ ครั้นกรรมการจะเรียกเอาส่งมาโดยเร็วก็ไม่ให้ พวก
 เมืองสมทปรการว่าจะพาตัวจันมาด้วยให้คุมหนังสือชนมาเถิด ก็ว่า
 หนังสือคนหาไม่พบ ครั้นภายหลังว่าไม่ได้อยู่ที่จัน อยู่ที่ตน
 จะไปขอรับเอาจากกษัตริย์ ๆ ก็ไม่ให้ว่าจะเอาไปให้กษัตริย์เอง ครั้นจะ
 รัยตัวกษัตริย์ชนมากขหนังสือให้มาส่งโดยเร็วก็ไม่มาว่าจะมากขกษัตริย์
 จนถกรุงจึงจะให้แก่กษัตริย์ เมืองสมทปรการจึงบอกความคงนชนมา
 ที่กรุง ข้าจึงใส่สั่งพระยาพิพัฒน์โกษาลงไปรับก็ไม่ให้ว่าจะให้กษัตริย์

พระยาพิพัฒน์ต้องขึ้นมาหากงสด กงสดให้ มีคเตอร์ ฝ่อเรคสด ไปรับก็ไม่ได้
 ว่าไม่มีหนังสือตรากงสดลงไปไม่เชื่อ พวกนั้นต้องกลับมาขอหนังสือ
 ตรากงสดลงไปรับ จึงได้หนังสือมาถึงเวรกรมท่าฉบับหนึ่ง ถึงกรมท่า
 ฉบับหนึ่ง ถึงพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ฉบับหนึ่ง กับหนังสือพิมพ์หลายฉบับ
 กับหีบหนังสือเขียนหนังสือจดหมายเป็นคำอังกฤษว่าให้เข้าไปหนึ่ง มีคเตอร์
 ฝ่อเรคได้ขึ้นมาแล้วเอามาให้กงสด ๆ จึงเอาไปส่งศาลาเวรกรมท่าสอง
 ฉบับ ให้พระยาวรพงศ์ฉบับหนึ่ง แต่หีบเขียนหนังสือนั้น ให้เอา
 มาส่งกรมหลวงวงศาธิราชสนิทว่าให้เอามาให้ข้า ข้าได้แต่หีบเท่านั้น
 ไม่รู้ว่ามีใครให้มา หีบนี้ได้รับวัน ๕ ๓๐ คำ เวลาบ่าย ครั้นวันนั้น
 เวลาเย็นจึงทราบว่า หนังสือทวงเวรกรมท่านั้น เจ้าพระยาวรวงศา
 มหาโกษาธิบดีไม่ออกไปเมืองนครไชยศรี พระยาราชาบุประพันธ์ก็ไม่อยู่
 ไปเมืองตราดหลายวันแล้ว ไม่มีใครฉีกออก ได้ฉีกออกแต่ของเสมียน
 ตรากรมท่าที่เป็นหนังสือเล็กไม่มีความ พระยาพิพัฒน์โกษาจึงมาทูล
 กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๆ บังคับให้ฉีกออกแล้วเอามาให้ข้าอ่าน เป็น
 เคนคนอ่านอ่านแล้วอ่านแล้ว เขาอ่านให้ฟังที่เคี้ยวแล้วเขาก็เอาไปเสีย
 ไม่ได้ฉบับไว้ ความซำกั้จำไม่ได้ เจ้าพระยาวรวงศา มหาโกษาธิบดี
 ก็ยังไม่มาจนวันนั้น ข้าจะว่าอะไรมากก็ไม่เป็นธุระของข้าแล้ว ด้วยความ
 ในหนังสือนั้นไม่มีชื่อให้กราบทูลเลย เป็นแต่ว่าถึงพระยาราชา
 บุประพันธ์ให้กราบเรียน ๆ พณ ๆ เจ้าพระยาวรวงศา มหาโกษาธิบดีเท่านั้น
 จริง ๆ ผิดกับเขียนอย่างหนังสือออกมาแต่หัวเมืองต่าง ๆ ฤๅข้าหลวง

ไปราชการทั้งปวง เพราะฉะนั้นครั้งนั้นข้าเป็นแต่คนกินเคนคอก เขาอ่าน
ให้ฟังแล้วเขาก็เอาลขยับไปเสีย ด้วยหนังสือไม่ได้ ถึงตัวข้า เขาจะ
เก็บไว้กราบเรียนเจ้าพระยารวิวงศมหาโกษาธิบดีตามสั่งมา

แต่จะว่าตามสังเกตได้บ้าง ความเรื่องที่เกิดขึ้นที่เบงกอล ที่
พม่าเขาริวกแซกหลอกไทยว่าเป็นแขกเทศอยู่ที่กรุง เรียกว่าบังกะหล่า
นั้น ความเรื่องนั้นข้าได้รู้มานานแล้ว แต่ทุกยังไม่ไปจากกรุง ด้วย
ไปอ่านหนังสือพิมพ์หลายฉบับ ซึ่งว่าเขาพูดเป็นสองเสียงไม่ต้องกันนั้น
ก็เป็นเพราะเหตุพทภาษาพม่าเขาริวกแซกที่กรุง เพราะคำว่าเบงกอล ที่
พม่าเขาริวกแซกเรียกว่าบังกะหล่ามันแท้เป็นชื่อทั้งแผ่นดิน เหมือนคำ
ว่าเซียมเป็นชื่อเมืองไทย แต่พวกแขกพม่าที่กรุงเรียกเมืองกาลกัตตา
เมืองหลวงว่าเมืองมังกะหล่า ผิดกับคำคนนอกไป จึงชวนให้ตก
เข้าใจผิด แลต้นความซึ่งทหารชาวเบงกอลกำเรือนั้น กำเรียที่เมือง
เมียรคเมืองคิลิชก่อน ที่อื่น ๆ ก็กำเรียตามต่อ ๆ ไป ชาวเมืองใหญ่
คือเมืองกาลกัตตา ที่พม่าเขาริวกแซกเรียกว่าเมืองบังกะหล่ามันจึงตกใจ
ด้วยอังกฤษน้อยตัวกลัวพวกทหารที่กำเรียจะมาฆ่าเสีย เลอรคกันนี้
โคไวเนอเยเนรัล ที่พม่าเขาริวกแซกเรียกว่าเจ้าเมืองมังกะหล่ามัน จึง
รวบรวมทหารชาวเขาริวกแซกในข้อมทแขง กับอังกฤษนายห้างนายร้าน
กลัวจะมีภัยแก่ตัวจึงโดยสานออกจากเมืองกาลกัตตามาอยู่ที่เมืองอื่น ๆ
เอาตัวรอด ถ้าเกิดที่เมืองกาลกัตตาเองแล้ว อังกฤษคงตายหมด
ไม่ทันหนีออกทะเลเลย ความในหนังสือพิมพ์ต่อ ๆ มาต่าง ๆ ตามที่

ไต่ข่าว ก็ไต่มีเข้ามาที่กรุงเนือง ๆ ก็ไต่ที่รายอยู่แล้วแต่ก่อน
 เพราะการเป็นมาแต่ปลายเดือน ๖ นานอยู่แล้ว แต่ข้าหาไต่ไล่ให้ฟังไม่
 เพราะเห็นว่าการไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องทูตที่ไป อนึ่งจะไต่เอาใจช่วยแขก
 บงคาลิอย่างแผ่นดินเก่าก็หาไม่ได้ เพราะเห็นเป็นแน่แท้ว่าแขกจะสู้ไม่ได้
 ช่งแขกกลุ่กชนวนวายคังนี้ ชาวภูลงในหนังสือพิมพ์ว่าโคโวเนอเยเนรลิ
 ที่แขกพม่าเรียกว่าเจ้าเมืองมังกะหล่าชื่อเลอรกกันนิง ก็คิดว่าจะให้
 คนเบงคาลิ คือคนชาวเบงคาลทั้งปวง ที่เรียกมาว่ามังกะหล่านั้นเข้าวัด
 ถอสาสนาเขซุให้หมก จึงกตชกกันด้วยขยายต่าง ๆ พวกทหารชาวเมือง
 นั้นจึงควมคมกันกำเรียบช่น ก็เพื่อจะให้ผู้ครองข้างอังกฤษเช็ดไม่กตช
 ักด้วยเรื่องจะให้ ถอสาสนาต่อไป ถ้าอย่างไรคนต้นเหตุก็จะหลบหลีกหนี
 ไลย คนปลายเหตุเพราะมากด้วยกัน ก็เห็นว่าอังกฤษจะไม่เอาโทษ
 จึงพากันนุ่นช่นได้ง่าย ๆ มิใช่จะคิดโต้ทานรักษาย่านเมืองต่อไปดอก
 เข้าใจความแต่เพียงนี้ จึงหาไต่เอาใจช่วยไม่ เพราะไม่ได้เอาใจช่วย จึง
 ไม่ได้พุดถึงเนือง ๆ เพราะเป็นกรวไกลไม่ได้เกี่ยวข้องกับเมืองเรา ทูต
 เมื่อก่อนไปจึงหาไต่ที่รายไม่ เมื่อไต่ความเห็นว่าเป็นประหลาดก็บอกมา
 นั้น ก็ชอบด้วยราชการหนักหนาแล้วไม่มีความผิดดอก ด้วยบอกความ
 ที่รู้แล้วมานั้น แลความซึ่งบอกเข้ามาว่า ไต่ฟังความเป็นสองอย่างนั้นก็
 ความอย่างเดียวกันเอง แต่เพราะหลงเรียกชื่อเมืองกาลกิตตาว่าเมือง
 มังกะหล่าแปลไต่กันไปไต่กันมากก็เข้าใจเชื่อนไปดอก แต่ความที่ควรจะ

บอกมีหนังสือเสนาบดีมีฝากถึงมอญติคนั้น เมื่อมอญติคนั้นไม่อยู่แล้วได้
 ฝากใครไว้ ฝากใครไปที่ก็ เมื่อขาดหลวงบิวเรนมาหาว่าอะไรบ้าง
 ด้วยเรื่องมอญติคนั้นๆ ไม่ได้ว่าก็ หนึ่งหนังสือของข้าได้ฝากไปกับสรร
 เพชรภักดิ์ถึงมีศยอนยาเวนายห้างซึ่งเปนนางสกุลเมืองเคนมาร์คนั้น ได้เอา
 ไปให้เขาแล้วๆ ยังไม่ได้ให้ๆ ไม่พบตัวเขาฝากใครไว้ก็ แต่ได้พบตัว
 เขาๆ ไม่ได้ ถ้าพบตัวเขาๆ ว่าอะไร ด้วยเรื่องจะทำสัญญาเมืองไทยกับ
 เมืองเคนมาร์คนั้นก็ ความทั้งปวงนั้นควรจะบอกก็หาได้บอกมาไม่ ๆ
 จะบอกเข้ามา หนังสือบอกนั้นจะตกอยู่ที่ใครๆ ไม่ได้ทราบเลยจนวัน
 ด้วยหนังสือทศขอกเข้ามาคราวนี้กระจัดกระจายนัก แยกย้ายไปหลายแห่ง
 หลายหนรู้บ้างไม่ได้รู้บ้าง หนังสือที่ฝากมาถึงพระยาวรพวงศ์พิพัฒน์
 นั้นเขาเอาไปส่งที่พระยาวรพวงศ์พิพัฒน์ไม่พบ จึงมาส่งไว้ที่เวรกรมท่า
 ๆ เอาเข้ามาในวัง ส่งให้พระยาวรพวงศ์พิพัฒน์ต่อคำ เป็ดออกอ่านจึง
 ได้รู้ว่าเป็นหนังสือสรรเพชรภักดิ์ถึงความถึงข้าเอง แลความซึ่งว่า
 ควรจะบอกก่อนนั้นก็ไม่ได้บอกเหมือนกัน ข้างปลายหนังสือมีความว่า
 สรรเพชรภักดิ์ฝาก โคมกลอกมาให้ข้าคนหนึ่ง ขวหน้าสำหรับเฑียรทาง
 ไชยหนึ่ง หีบขยันกำให้ล่ทองไชยหนึ่ง แต่ของก็ยังไม่ได้ จึงให้
 พระยาพิพัฒน์โกษาไปตามที่เรือกว่ายังค้นไม่พบ ต่อวัน ๗ ๑๐ คำ เวลา
 กลางคืนพระยาพิพัฒน์โกษาจึงเอาหีบมาจากกำปั่น ๓ ไชย บอกว่าเขา
 มอญให้มาเป็นของทอดให้ข้า แต่หนังสือจดหลังหีบว่าอะไรก็อ่านไม่ออก
 ข้าอ่านดูได้ความว่าฝากให้ตัวข้าหีบหนึ่ง ให้ มีศเตอร์ลเยศเตอร์เสมีน

อยู่ตกกงสุลนั้นหีบหนึ่ง ให้หลวงนาวาหีบหนึ่ง ข้างใต้ส่งพระยา
 พิพัฒน์โกษาว่าให้เอาหีบที่^๑ให้หลวงนาวานั้นไปให้หลวงนาวาเกนิกร หีบ
 ที่^๒ให้กับเสมียนกงสุล^๑เอาไปให้ตกกงสุล หีบที่^๓ให้ข้านั้นคัดออกได้
 พบหีบเล็ก ๓ ใบ เป็นหีบขจร^๑หนึ่ง จดหลังว่าให้ข้าเองทั้งภาษา
 อังกฤษแลภาษาไทย แต่หนังสืออังกฤษนั้นเป็นลายมือหม่อมมาโชทัย
 แต่ไม่รู้^๑ว่าของใครให้ข้าด้วยไม่มีหนังสือ หีบใบหนึ่งสันประแจไว้ลูก
 ประแจก็ไม่มี แต่ข้าจดหลังหีบเห็นว่าให้ข้าแน่แล้ว ข้างใต้คัดออกก็ได้
 ของที่^๑สรรเพชรภักดีว่าทั้งสามสิ่งในหนังสือถึงพระยารวพงศ์พิพัฒน์ แต่
 หีบขจร^๑กับหีบเขียนหนังสือ^๑นั้นก็ยังไม่รู้ว่าของใครฝากมา วัน ๑๕ ๓๐ คำ
 กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเอาหนังสือพิมพ์หลายฉบับมาส่ง หนังสือพิมพ์
 เป็นของพระพิเทศพาณิชฝากมาถึงข้ากับเรือลำนั้น พวกลูกค้าอเมริกัน
 ใ้มาเอาไปส่ง ถึงวัน ๒๕ ๓๐ คำ เวลากลางคืนจึงไปใ้ลูกประแจ
 ที่^๑บุตรสรรเพชรภักดีอยู่ในวัง ท้าวอินทรสूरียามาแจ้งความว่า สรรเพชร
 ภักดีฝากหนังสือมาให้หลวงยกยาศัลยวาณิช ๆ ให้ข้ามาส่งให้นายสิ้น้อง
 นายหน้า นายสั่ง^๑จึงสั่งให้หลวงรามโยธิน^๑ ๆ จึงมาสั่งให้ท้าวอินทรสूरียา
 แลว่าในหนังสือ^๑นั้นมีความว่าหีบเขียนหนังสือ^๑ใบหนึ่ง หีบขจร^๑หนึ่ง
 ใ้ลูกสรรเพชรภักดีอยู่ในวัง ๒ คนถวาย กับสิ่งของอยู่ในหีบสันประแจมา
 ว่าของไปทวงยังไม่ได้ ใ้แต่ลูกประแจมา ข้างใต้รับว่าของทั้งปวง
 นั้นข้าใ้ไว้แล้ว แต่กลาง^๑สิ่ง^๑หา^๑รู้ว่าใครฝากถึงไม่ พัง^๑เมื่อ^๑ท้าวอินท
 รสุรียาบอก อนึ่งท้าวอินทรสूरียาบอก^๑ว่าสรรเพชรภักดี^๑สั่งว่า ถ้าจะ

ฝากหนังสือถึงให้ ไปฝากหลวงปู่ชาสัฎฐวาณิช หลวงนาวาเนนิกร
 แห่งใดแห่งหนึ่ง แลการขงสิ่งอย่างนั้นก็หาได้ รั้แต่ก่อนไม่ เมื่อครั้ง
 เมียบสรพรเพธภักดีตายทำวอินทสรุริยาออกไปอยู่บ้าน เมียบของข้าเอง
 มาบอกว่าทำวอินทสรุริยาจะใคร่ฝากหนังสือถึงสรพรเพธภักดีด้วยเรื่องเมียบ
 ตายนั้นจะฝากไปทางไหน ข้าจึงรับว่าข้าจะฝากไปให้เองได้คอก เมียบข้า
 จึงหยิบเอากระดาษแผ่นหนึ่ง กับเอนวิโลยอันหนึ่งไปให้ทำวอินทสรุริยา
 เชื่น ความที่ใ้ข้าว่าทำวอินทสรุริยาจะฝากหนังสือนี้ ข้าก็ใ้
 บอกไปในหนังสือฉบับหนึ่งก่อนแล้ว เพราะจะคอยทำวอินทสรุริยาอยู่
 กลัวจะไม่ทันคราวเรือ ครั้นมาภายหลังเรือลำนั้นยังไม่ไป ทำวอินท
 สรุริยาจึงฝากหนังสือให้เมียบข้าเอามาให้ข้า ว่าใ้ช่วยฝากถึงสรพรเพ
 ธภักดี หนังสือนั้นก็ตรามาแต่บ้าน ตัวข้าก็คืเมียบข้าก็คื ก็ใ้ใ้
 ความว่ากระไรเลยจริง ๆ เอาใ้ในถุงหนึ่ง กับหนังสือของข้าก็ใ้ฝาก
 ไปแล้ว แลข้าคืคิดว่าทำวอินทสรุริยาก็อยู่ในวัง ลูกสรพรเพธภักดีก็อยู่
 ในวัง ก็ถ้าจะฝากหนังสือถึงสรพรเพธภักดี ก็ควรจะฝากกับตัวข้า
 ข้าควรจะฝากไป ด้วยตัวข้าก็ใ้หนังสือกับพระพิเทศพาดิษอยู่เป็นนิ
 มิได้ขาด แลซึ่งฝากไปอย่างนี้ผิดสังเกตุที่ส่งเสียไปไม่ชอบใจ ก็
 ออย่าเพื่อเบ็ดหนังสือฉบับนั้นออกอ่านคินมาเสีย ฤาส่งใ้ยกกลัวจะเบ็ดก็
 คืตราประจำมา ข้าจึงจะคินใ้ทำวอินทสรุริยา ใ้เขาเอาไปฝาก
 หลวงปู่ชาสัฎฐวาณิช ฤาหลวงนาวาเนนิกร ต่อใ้ไปฝากไปตามที่
 ส่งใ้ ก็ใ้คอก คั้งแต่ใ้ไปถึงทำวอินทสรุริยาจะเอามาฝากข้าใ้ช่วย

ฝากไปก็จะไม่รั้งฝากไปอีกเลยกว่าจะกลับมาก ครั้นวัน ๓๑ ๓๐ คำ
 เวลากลางคืนนายจ่ารงรับหนังสือพระพิเทศพาณิขมาส่งข้าบับหนึ่ง จาก
 พระยาโชฎุกราชเศรษฐี ความในหนังสือนั้นก็แต่เรื่องรบยุทธเมือง
 สิงคโปร์ ความคล้ายกันกับหนังสือพวกทูตมาวางเวรกรรมทำ แผลงกัน
 แต่ที่หนังสือของพวกทูตทำให้พระยาราชาฯ ประพันธ์กราบเรียนเจ้าพระยา
 รวังคมหาโกษาธิบดีเท่านั้น ไม่ได้้ออกหามานชื่อข้าเลยคุณเหมือน
 ไม่มีตัวแล้ว อีกฉบับหนึ่งก็แต่ถึงเสมียนตรากรมท่า ว่าที่ออกมา
 ให้กราบเรียนนั้นถ้าเหลือเกินอยู่ให้ขอโทษ ทั้งสองฉบับชื่อข้าไม่มีเลย
 เปนนอกเศษนอกเลยไกลเสียหนักหนาทีเดียว ถึงที่พูดโตมานนั้นก็ไป
 ไปลักรู้ของเขามาพูดเล่นคอกมิใช่กิจการอะไรของตัว แต่ที่หนังสือ
 สรรเพธภักคินันมีชื่อทำให้พระยารวพงศพิพัฒน์เล่าให้ข้าฟัง แลหนังสือ
 ถึงท้าวอินทสุริยาถึงลูกนั้น ก็มิว่าให้เอาของมาให้ข้ากับฝากของ
 เล็กน้อยนั้นขอบใจหนักหนาแล้ว เพราะข้าใดเลยงสรรเพธภักคินัน
 แต่เล็ก ๆ จึงได้้ออกชื่อมาคำหนึ่งสองคำ ถึงกระนั้นสรรเพธภักคินัน
 เมื่อไปเข้าชื่อกับพวกทูตก็ออกชื่อข้าไม่ได้ ด้วยตัวไปคนเดียว แต่
 หนังสือพระพิเทศพาณิขนั้น เขาไว้ตัวเป็นคนสนิทของข้า วางไว้ให้
 คุกการงารที่ตแลชั่วในเมืองสิงคโปร์ เขาบอกมาก็ทำนองเป็นหนังสือลับ
 เขาบอกกับตัวข้าที่เดียวตามเคย ไม่ได้้อวานใครให้บอก แลว่าคาค
 การยาวไปยังหน้าด้วย ว่าเห็นทูตจะไปถึงนั้นเมื่อนั้น ๆ จนถึงว่าเห็น
 จะไ้เฝ้าเจ้าวิคตอเรียที่วังชื่อเสนแบม แต่จำนวนพระพิเทศพาณิขนั้นก็มิ

แต่ถูกขอยกไปเป็นธรรมดา ครั้นมาฉวัน ๔ ๗ ๑๐ คำเวลาเข้ามารดา
 หม่อมต่าย^(๑) เอาขวกคินขาวเข้ามาส่งค้หนึ่ง บอกว่าหม่อมต่ายฝาก
 เข้ามา แล้วส่งเข้ามาว่าให้เอามาถวาย ข้าได้ซ้กว่าส่งมาในหนังสือ
 ฎาหนังสือมีมาฎา ก็บอกว่าไม่มีเป็นแต่ส่งมาปากเปล่า ครั้นข้า
 พิศเราะห้ดูในงานรองขวกคนัน ก็เห็นลายมือหม่อมต่ายเขียนมา ว่าถึง
 มิคแอนเบคเตอร์เป็นเสมียนกงสล ไม้ได้ให้ข้าคอก จะเอามาผิต
 ข้าก็คินไปเสียบไม้ได้เอาไว้ ตั้งแต่ทตไปก็คอยฟังข่าวอยู่ มีเรือล่าน
 เข้ามาก็เร็ว มาแต่เมืองสิงคโปรฉวัน ๒ ๑ ๘ คำ มาถึงปากน้ำ
 เจ้าพระยาฉวัน ๓ ๑ ๘ คำ มาแปฉวันเท่านั้น เท่ากับเรือกลไฟเอน
 กอนเตอร์ลงไป แต่หนังสือขบสิ่งของที่ฝากมากกว่าจะได้หลายวันมาข้า
 ใจเอ้อย่ตนเอง แล้วก็กระจิกกระจายอ้อมค้อมไปต่าง ๆ เหมือนอย่าง
 เล่ามานี้ ข้าได้ ยินพระยารวงศพิพัฒน์เล่าให้ฟังว่าหนังสือราชทตมาถึง
 สมเด็จเจองคัณอยฉบหนึ่งแต่ท่านก็ไม้ได้ให้ข้าดู ข้าก็ไม้ได้ถามท่าน
 ไม้ได้ สิบความว่ากระไรคอก เป็นแต่เขาเล่าให้ฟังได้ ยินแล้วกัฉนงอยู่
 ครฉนจะได้ฟังข่าวทตก็ยากหนักหนา ต้องใช้คนสืบสวนไปมาหวักระทบกัฉน
 ไปลำปากเต็มที่จรัฉวข้าง ข้ามีความวิตกหนักว่าทตไปครฉน จะคณฑเล
 เหมือนตาฟักไปลัฉกา ซอฉนชายกัฉนชากัมาเปฉระของทตไปเสียบหมต
 เอาใจใส่หน้าท่วมท่งไปชอยทไฉนบอกทฉน ข้าได้ ยินเขาเล่ากัฉนว่า

(๑) คือหม่อมราโชทัย ซอกระต่าย

สวรรเพธภักตยอกมาตงเจ้าภษณว่า ราคาทนออกชนแพงไปเพราะที่
 เมืองเบงกอล ที่เรียกว่าเมืองมังกะหล่าว่านวาย ให้กตราคาณในกรง
 ใต้แรงชน การที่เข้าเรื่องตาฟก (๑) ครั้งไน้นออกไปเมืองสิงคโปร์
 ก็ไปคยกันกับจีนชนนาลว่าเป้นพวกพ้องกับยายเล็ก กับหลวงนายศักดิ์
 อยู่ ว่าพวกพ้องข้างตัวให้ซอผ่นเข้ามาขายกับเรือพทรอานาจ ตัวก็
 รับเงินของยายเล็กซอผ่นเข้ามา ครั้นเรือระบิลบัวแก้วไปลังกาไม่ได้จะ
 กลับเข้ามา ก็เกิดหมองหมางกับนายน้อยเสมียนที่เป็นหลวงศรีเียวภาค
 จนเกิดวิวาทกันชน ตาฟกกับอ้ายข้ายบุญเพงพ้องของผ่นยายเล็ก
 ต้องพาผ่นหนีไปเกาะหมาก พอเกิดความเมืองไทรก็ไปค้ำอยู่ที่นั่น
 มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้หา ก็
 ไม้ใครจะกลับเข้ามา ส่งแต่หนังสือสือ ๆ หา ๆ มาแต่ที่แพด้วยเรื่อง
 ผ่นฤอะไรก็ไม่รู้จะขอคู้ไม่ได้ ทำเอาเข้าเป้นนอกเคษนอกเลยเสียด
 ครั้นเข้ามาทางเมืองถลางพังงาผ่นมาถูกจับที่เมืองพังงา ตาฟกก็ไม่มา
 ช่วยเคียรเห็นเที่ยวไปเที่ยวมาไปหาพระยาไชยากลัน พระยาบริรักษ์ภอร
 อ่อนวอนขอเอาผ่นคน ครั้นเขาคินผ่นให้แต่เขาไม่ให้เอาเข้ามา
 ตาฟกก็ไปนอนขายผ่นอยู่สามเดือน ทำเลอนเขอนเต็มที เรืองน

---

(๑) จะเป้นพระศรีสุนทรโวหารซึ่งมักคำรัสเรียกว่าตาฟก หรือ
 เป้นคนอนสงไสยออย ถ้าเป้นพระศรีสุนทรโวหารก็คงเป้นเมือตอนแรก
 สักถูกเกณฑ์ไปลังกาเมือในรัชกาลที่ ๓

สรรเพธภักดิ์ไม่รู้ญา   ทิวสรรเพธภักดิ์ถึงไม่ได้เป็นลูกขุนหลานนาง
 ทุ่มตระกลองกระนั้นเกี่ยวกันเป็นคนโตแล้ว   ต้องรักษาตัวอย่าให้เป็น
 คนคนทะเลเหมือนอย่างตาพอกเมื่อครั้งไปลงกาจึงจะชอบ   อย่าให้ปรากฏ
 ว่าเป็นคนเห็นแก่อายุเจ็ดกัณโณมากกว่าเจ้านายของตัว   เสียแรงเป็นโต
 เป็นใหญ่ได้ลากขากักเพราะเจ้าเพราะนายคอก   ไม่ได้เป็นที่ด้วยยศศักดิ์
 สมบัติตามสกุลรชนชาติเหมือนเขาทั้งหลายทั้งปวงคอก   อนึ่งการทูต
 ครั้งนี้ชาวทกนิก   ถ้าเป็นแต่อย่างนั้นแล้วข้าจะรัฐารรัฐการทนยากนัก   ด้วย
 หนังสือทบอกมาไม่ได้บอกข้อข้า   วางเวรกรรมทำไม่ได้สั่งให้กรวยทล
 เขาจะบอกก็ได้   เขาไม่บอกก็ไม่ได้รู้   เขาจะเล่าให้ฟังสักเพียงไรก็จะ
 ได้รู้แต่เพียงนั้น   จะเขียนหนังสือว่ากระไรออกมาข้างตามเหตุก็จำความ
 ในหนังสือที่ส่งเขาไปไม่ได้ด้วยตนหนังสือไม่ได้อยู่ที่ตัว   อนึ่งหนังสือ
 วางเวรนั้นเขาก็อ่านทกลางท้องพระโรงกลางสนามจันทร์   ถ้าข่าวททูตไปก็
 ก็เป็นเกียรติยศ   ถ้าไปไม่ก็ก็จะองออกราชปรากฏอัยคชชายเขา
 ครั้นจะเรียกเอามาอ่านเองก็ไม่เป็นมงคล   ด้วยเป็นชื่อเขอนไม่มี
 ข้อข้า   เคนอ่านเขาแล้วเหมือนกินเข้าเคนเขา   ข้าคิดว่าเมื่อวัน ๗ คำ
 ๑๔ คำ   ไปออกพระที่นั่งสุทไธศวรรย์รับความฎีกาของคนไพร่คชศักดิ์นา
 เท่ากับทาสแลลูกทาสของพวกทต   มาอ่านเองก็ไขว้เองก็คิดว่าเขาหนังสือ
 ของพวกทตฝากถึงคนอื่นมาอ่าน   ด้วยเรื่องฎีการ้องทกขนออกข้อข้า
 เองทกลบ   ไม่ได้บอกข้อคนอื่นสักฉบับหนึ่งเลย   ถึงเสียเงินให้มันฉบับ
 ละสองสลึงก็ไม่เสียคายนเงินเลย   ข้าวิตกอยู่ว่าการครั้งนี้   มาถือ

ขนบธรรมเนียมอย่างนี้ ทั่วซำก็ลำบากยากนักหนาทว่าจะว่างารการไป ก็
 เมื่อหนึ่งสื่อฝากซำอยู่กลางทางกลางทะเล ฤจะตกน้ำตกท่าไฟไหม้ได้สิน
 หายเสียก็ไม่ต้องเสียใจ ทั่วขบเป็นเคราะห์ร้ายแล้วในที่ซำอยู่แลหายเสีย
 ก็คืนนี้ ก็แต่หนึ่งสื่อมากับเรือมาลงกรุงนี้แล้ว ควรจะรู้ซำในวันมา
 ถึงก็ได้รู้ซำซำไป ๓ วันข้าง ๗ วันข้าง เพราะผู้ทริบหนึ่งสื่อเขาซัด
 ความเสีย เพราะในหนึ่งสื่อนี้มีเรื่องความถึงการเข้าการเรือนของ
 พวกทตฤของ ผู้ทริบหนึ่งสื่ออยู่สักประทัดฤสองประทัด ก็พาเอาเรื่อง
 ที่จะเปนกระทุ้แก่ราชการสูญเสียด้วยก็ก็ ซำอยู่ก็ก็ ให้ทั่วอย่าง
 ความเปรียบเหมือนหนึ่งว่า ถ้าทตจะมีหนึ่งสื่อมาถึงเสนาบดีฤเจียสัว
 เจ้าภานุนายอากรคนใดคนหนึ่ง บอกข่าวราชการฤเหตุการณ์ซำซำทุกซำ
 ที่ร้าย ในหนทางฤเมืองที่ทตไปที่เป็นการที่ซำควรจะได้ฟังนั้นแล้ว ครั้น
 ซำซำปลายหนึ่งสื่อจะมีว่า ได้ฝากแหวนฝรั่งฝังพลอย เปนแหวนถ่วงแก้ว
 ที่มีราคา ฝากเข้ามาเพื่อจะให้ใส่ใช้สอย ฤให้ลูกสาวน้อยตามปรารถนา
 ฤจะให้ท่านผู้หญิงผู้ภรรยา ถ้าหากมีเข้ามาด้วยดั่งนี้สองสามคำห้อย
 ท้ายหนึ่งสื่ออยู่ ซำซำผู้ทริบหนึ่งสื่อนั้นก็ทริบซำจะรู้จะฤษาฤจะขอเอาแหวน
 นั้นมากก็ก็ ถ้าให้แก่ลูกสาวกล้วซำจะรู้ว่ามิลูกสาวก็ก็ ถ้าให้แก่เมีย
 กล้วซำจะเล่าออกซื่อเมียก็ก็ ถ้าผู้ทริบหนึ่งสื่อนั้นหัวล้าน กล้วซำจะ
 ล้อว่าหัวล้านใส่แหวนก็ก็ ทั่วเหตุใดเหตุหนึ่ง ก็จะมีทริบหนึ่งสื่อนั้น
 เสียที่เดียวไม่ขอกเลย ฤถ้าราชการนั้นเป็นสำคัญ ก็จะมีให้เสีย

คึกซำอยู่ ๒ วัน ๓ วัน แลเลือกคึกแต่ข้อความที่ควรจะกราบทูลพระ
 กรุณา ฎาเอาไปเทียวปลุกษาข้างโน้นข้างนี้ ไอ้อ้อยหลายวันหลายคน
 ฎาอย่างหนึ่งข้างปลายหนังสือทูลจะสั่งฝากลูกสาวฎาน้องสาวแลเมีย แก่
 ผู้รับหนังสือ ให้เอาใจใส่ระไวระวัง แม่ปริก แม่คล้าย แม่ประกบ
 แม่ถมยา แม่พริ้ง แม่พริ้ม แม่นิ่ม แม่นวล แม่ชุ่ม แม่ซ้อย
 แม่พลอย แม่ลม้าย แม่สายสร้อย แม่สังวาล แม่ลม่อม
 แม่เสี้ยม แม่แหว แม่วัน แม่พัน แม่เพื่อน แม่เยอน แม่แย้ม
 แม่หุ่่น แม้อยู่่น แม่กุหลาย แม่วาค แม่เขียน แม่เอี่ยม แม่อ้อม
 แม่หิงม แลอื่น ๆ มาแล้ว ฎาจะฝากของเปนทองเปนแหวนมาให้พวก
 นั้นก็คื ทูตก็คองกำชัยมาในท้ายหนังสือว่าอย่าให้ในหลวงทรงทราบ
 ทรงฟังขอจะปลายพระราชฤไทย การก็จะเป็นไปเหมือนอย่างว่า คื
 การที่เปนขั้ราชการก็จะซำอยู่ฎาสัญญไปเสี้ยบ่าง ก็ถ้าการที่ขอกเข้ามา
 นั้นเป็นการจะต้องคอบออกไปจากกรุงนี้โดยเร็วให้ทันท่วงทีในราชการ ถ้า
 ว่าเรือที่เอาหนังสือมานั้น จะมาถึงเมืองสมุทปราการฉวันอาทิตย์ ต่อไป
 ในวันอังคารฎาวันพอจะมีเรือล่องลงไปลำหนึ่งฎาสองลำจะไปสิงคโปร์
 เมื่อเปนคั้งนั้นฎาหนังสือที่ขอกมาถ้าได้รับในวันเรือมาถึง จะแต่งคอบไป
 ให้ทันในวันสองวันก็ไค้ ถ้าพ้นวันอังคารวันพอนั้นไปสิ้นคราวเรือล่อง
 จะต้องคอบอยู่อีก ๑๕ วัน ฎา ๒๐ วัน ฎาเดือนหนึ่งจึงจะได้ฝากไปไค้ ก็
 จะคลาศครั้งคราวเสี้ย ทงที่จะเปนที่เสี้ยใจใหญ่โตที่เคี้ยว วิไลยหนังสือ
 ฝากกระบวรราชการ ก็ให้ทรงมาโดยราชการให้ทันราชการจึงจะชอบ

ก็มาเป็นเหตุเพราะหนังสือฝากเล็กน้อยลับ ๆ ลี้ ๆ กระจุกระจุย ก็พาให้
 กระบวรราชการเสียไป การเช่นนั้นเคยเห็นมามาก ถึงไม่ได้รู้ก็
 คเนถก เมื่อเป็นดังนี้แล้วเห็นทศจะไม่พ้นครหาว่าทศเมฆาเล เหมือน
 คาพักไปลังกา ให้จัดแจงการยกเสียใหม่มาให้ดี ก็จะได้ฟังข่าวทศ
 ต่อไป ถ้าจะยื่นคำราบ่าอยู่แล้ว ข้าก็ขี้เกียจจะลี้ข่าวพวกทศ จะ
 คอยพบเมื่อทศมาถึงเมืองที่เคียว การสขทศข้ในบ้านในเรือนของทศ
 ลางคนที่คุ้นเคยกับข้าพเจ้า ๆ ก็ให้คนไปลี้ข่าวเยี่ยมเยียนเอาใจใส่อยู่
 จะมีเหตุเภทไภยประการใด เขาจะบอกจริงฤไม่บอกจริงก็ไม่รู้เลย
 ข้าพเจ้าจะบอกไปจริง ๆ จะเชื่อฤไม่เชื่อก็ไม่รู้เลย ด้วยข้าพเจ้าเป็น
 หุซ้างหมาห้อยนาตาอยู่ไร่ ความเรื่องนี้ข้าพเจ้าก็ได้อธิบายมาในหนังสือ
 ฝากถึงนายพิจารณฉบบหนึ่งนั้นแล้ว ใครยังไม่ได้อ่าน ก็ให้ขอเขา
 อ่านดูเทอญ ฯ

การที่จะบอกสขทศข้ในครอบครัวบ้านเรือนบุตรภรรยาของพวกทศ
 ที่นี้ไม่บอกไปแล้ว ให้ ลี้หนังสือเล็ก ๆ น้อย ๆ เอาเทอญ ฯ
 จตหมายมาฉวัน ๕ ๙ ๑๐ คำ บั่มะเสงนพศพ

ฉบับที่ ๙

พระราชหัตถเลขา ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
แลเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพชญ์ภักดี
ลิกคือปทท ให้ทราบว่าเมื่อณวัน ๓ ๓ ๓๐ คำเวลาเย็นมีเหตุบังเกิดขึ้น
เป็นที่ตกใจมากในพระบรมมหาราชวังนี้ เวลาบ่ายวันนั้นข้าออกไปดู
นาที่ท้องสนามหลวง ทั่วข้าฯ ออกไป แต่ลูกข้าฯ ๕ คน ยิ่งเขาว
ลักษณะ ทักษิณชา โสมาวดี ชายเจ้าฟ้างกรณ์ ไปบนรถที่ข้าฯ เคยช
ครั้นไปถึงที่ท้องสนามหลวง ลงคนลากสวนที่นั่นแล้ว เมื่อกลับมา
ทั่วข้าฯ ไปขึ้นรถกับลูก ๔ คนด้วยกัน ขันรถกลับเข้ามาแล้วหาได้เข้า
ประตูวิเศษไชยศรีไม่ เลยลงไปดูการที่ โรงทานนอก แลดูการที่
ข้อมอินทรีรังสรรค์จะก่อแท่นเป็นที่ขบขัน ไปหยกอยู่ที่โน่นนานจนเย็น
จนค่ำข้าฯ ขันรถกลับมา ลูกข้าฯ ๕ คนนั่งบนที่นั่งเต็มหมดคนไม่มีที่นั่ง
ทั่วข้าฯ เอาข้างหลังขันเบาะเท้าทั้งสองยันพนักหน้ารถนั่งลอยมา เพราะ
เข้าของเล็ก ๆ น้อย ๆ ลูก ๔ คนหาประทกมาเต็มชานหน้ารถไม่มี
ที่นั่งขบขัน แลทางที่ไปนั้นแม้แต่จะชักรถเดี่ยวข้างขวาอย่างเดียว ไม่
มีทางที่จะชักรถเดี่ยวข้างซ้าย เพราะคนนั้นสายถือข้างซ้ายขำรถอยู่
ด้วยค้ำยที่เขี่ยหนึ่งแถบสายถือที่คล้องเหนียวประวิงที่ปากบังเหียนม้าข้าง
ซ้ายนั้นเขี่ยผูก แล้วหาไม้ใครสังเกดไม่ ทั่วข้าฯ ก็ไม่รู้เลย เมื่อ

รถตรงเข้ามาตามถนนประตูวิเศษไชยศรี   ม้าก็เร็วเข้ามาตามตรง
 ซ้ำก็ถือสายถือรวบเข้าทั้งสองสาย   มือเคี้ยวหน่วงไว้เบา ๆ ครั้น
 กระทบรถมาดังททางเลยจะไปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม   พวกทหาร
 ให้เลยวเข้าไปข้างนั้นแล้วยืนอยู่ตามเคย   ครั้นรถมาถึงมุมทิมสงฆ์ก็
 เข้าแต่รถก็ลงตามเคย   ม้าก็กระโชกวิ่งหนักเข้า   ข้าเห็นกระโชก
 นักกลัวลกนั้งบนรถจะคว่ำลง   จึงวิ่งสายถือพร้อมกันทั้งสองสายรวบ
 อยู่ในมือเคี้ยวแน่นแรงหนักเข้ามา   ม้าก็เคี้ยวเลยไปข้างซ้ายไม่รอช้า
 คงประสงค   เพราะสายถือหนักไปข้างซ้ายข้างเคี้ยวข้างขวาขาด
 เสียแล้ว   ข้าหาเห็นไม่   ด้วยหนังยังเกี่ยวอยู่   ข้าเห็นม้าเคี้ยวเชือกไป
 ผิดทางข้างซ้าย   จึงแกยยังเหียนข้างขวาชักหนักมาสายเกี่ยว   ปลาย
 สายแถบก็หลุดออกมาข้าเห็นแล้ว   ก็ร้องให้คนช่วยก็ไม่ม่ใครช่วยทัน
 ข้างรถก็กระทบกับแท่นปากกลางคันไชยพฤษณ์แล้วล้ม   กงข้างซ้าย
 ก็ปั่นขึ้นไปบนแท่นก่อด้วยอิฐ   หลังคาประทุนรถกระทบปลายรั้วล้มเท
 มาข้างซ้าย   ข้าก็สิ้นทพเพราะสายถือขาดเสียแล้ว   ไม่รู้ที่จะทำ
 อย่างไร   ตัวข้าก็นั่งลอยนบกแก้ตัวไม่ทัน   พลัดตกหกตะแคงลงมา
 กับทั้งลูก & คน   ตัวข้ากลัวรถจะทับตายเอามือขวาจับไว้   รถจึงทับ
 ใต้ที่ตกคากข้างขวา   แต่แขนซ้ายนั้นตัวทับลงไปยกขึ้นไม่ได้   รถทับ
 ข้างขวากตกลงไปกับอิฐเสียเลย   แขนซ้ายแลตกคากก็ถลอกซ้ำชอก
 เปนแผลเจ็บหลายแห่ง   แต่ตกคากข้างขวาช่วยวมห่อโลหิต   กับชาย
 โครงขวานั้นไสมาค้ำพลัดตกทับลงจึงเจ็บซ้ายชอกเสียเลย   แต่ลูก & คน

ที่ตกลงมาด้วยกันนั้น ชายจุฬาลงกรณ์คีรีระแตกสามแห่งแต่หน้า
 ลางแห่งฟกขมย้าง ยิ่งเขาวลัทธิศรทำเคล็ดห้อยยื่นในเวลานั้นไม่ได้
 ขัดขอกที่สันหลังด้วยแต่มีแผลเล็กน้อย โสฬมารก็ก็มีแผลข้างหลังขม
 แห่งหนึ่ง แต่ทักษิณช่วยมากจะเป็นอะไรที่ยังสังเกตไม่ได้ หลัง
 ทำขวากก็ย่ำเป็นโลหิตตกมากที่เคี้ยว ขณะนั้นลูกก็ร้องไห้วันทั้ง ๔ คน
 แต่เศษบุญคุณเทวดาช่วย ม้าก็หยุดไม่วิ่งไป คนวิ่งตามช่วยยก
 ที่ล้มขึ้นได้ ข้าก็ลุกขึ้นวิ่งมาได้ ในขณะนั้น ลูก ๔ คนก็มีคนมาอุ้ม
 ขึ้นได้ แต่ทักษิณชานนั้นอาการน่ากลัวมาก โลหิตไหลไม่หยุดสัก
 ชั่วทุ่มหนึ่งต้องแก้ไข แต่หมอบว่ากระดูกไม่แตกเป็นแต่เนื้อแหลก
 เหลวไป ในกลางคืนวันนั้นให้ซักให้กระดูกตัวลั่นไป แต่แก้ไขมา
 ก็ค่อยยังชั่วขึ้น แต่ยิ่งเขาวลัทธิศรนั้นเขาน้ำมนต์ก็หายแล้ว
 โสฬมารก็อาเจียรออกมาในเวลากลางคืนเป็นแต่เสมหะไม่มีโลหิต ให้
 กินยาที่หายเป็นปกติแล้ว ชายจุฬาลงกรณ์เป็นแต่หัวแตกสามแห่ง
 แผลเล็ก ๆ แต่ตัวชานช่วยข้างที่ตกจากขวามข่าหือโลหิตแห่งหนึ่ง
 ชายโครงขวามออกเสียดเข้าไปแห่งหนึ่ง แต่แขนซ้ายซบักซ้าย
 ข้างลงคืนเป็นแผลข้างถลอกข้างหลายแห่ง แต่มีแผลใหญ่สองแผล
 ซ้ำมาก เคี้ยวเป็นบพโพขาวคันไหล แต่ค่อยยังชั่วแล้วไม่เป็น
 อะไร ในเหตุอันนี้ข้ากลัวคนจะตื่นไปต่าง ๆ ก็ไม่ได้ช่วยออกมา
 ตามเวลาเสมอทุกวัน แลให้ มีงารทำบุญสวดมนต์ เลียงพระสงฆ์

หล่อพระพุทธรูปมีละคอน ขำกัฟงสวทมนต์ไปเลี้ยงพระสงฆ์ แลคุณละคอน
ตามปรกติไม้ไต่ขอกช่วย แผลหลายแผลก็ใส่เสื้อช้อนเสียบ หน้าตา
แลหิวค้อยแล้วแลเคียวไต่ขอกช่วยแลวิกไม่เป็นโรคอก

ตัวชานคนรักเท่าฝนหนึ่งคนซึ่งเท่าฝนเสือกก็ ถึงจะไม่สู้มีใคร
รักก็คงมีคนรักข้าง เหมือนท่านผู้เฒ่ากลางบางที่ว่าคนรักมากแล้ว
ก็มีคนซึ่งข้างเหมือนกันฉันใด เมื่อจะว่าในการที่ไม่เป็นวิสัยมนุษย์แล้ว
ถึงผีสังเทวดาทที่ซึ่งขำก็จะมีรักขำก็จะมีกรรมัง ฤๅใครมีบุญแล้วก็จะ
ไม่มีแต่บุญไปที่เคียวจะมีบาปข้าง ไครชคารายก็แล้วก็มีที่ร้ายข้าง
ตัวขำถึงจะมีบาปมากก็จะมีบุญข้าง ชตาไม่คิแล้วก็มีที่ตบข้างจึงได้
เป็นเจ้าแผ่นดิน อยู่ให้คนนั่งแข่งนอนแข่งมาหลายขบวนคนที่แข่งตาย
ไปก่อนก็จะมี หัวล้านไปก่อนก็จะมี จะว่ามีเหตุทั้งนี้เพราะบุญท่านผู้
อินทัย ผู้สังเทวดาของท่านผู้เฒ่ามาคักขังเหียนม้าเสียบ บุญของขำ
ก็ยังมีค้อย ผู้สังเทวดาทที่ยังรักขำอยู่ก็ช่วยขำมาจึงไม่วิ่งไป รวจัง
ไม้ไต่ขอกช่วยแลลูกขำให้เป็นอันตรายฤๅเจ็บมากจนเสียบราชการ ขำจึง
ขอใจเทวดาทที่ช่วยขำหนักหนา ได้ตั้งการสังเวยแลทำบุญบูชามีละคอน
ฉลอง เหตุนี้ยังเกิดมาก็ไม่เป็นอันตรายอะไรแก่ขำนัก ขำคิดว่า
ชรอยเทวดาทจะบันกาลพอให้เป็นเหตุให้ไต่เห็นใจคนต่าง ๆ ไครจะชอตรง
ฤๅลอกแลกคิกลิก ๆ คั้น ๆ อย่างไรก็ไต่รู้จักกรรมนี้ ให้เห็นใจชาว
ใจกำใจชลาใจกล้าต่าง ๆ ขำขอใจเทวดาทารักษ์หนักหนาที่เคียว

ข้ากั้วคนอื่นเขาจะมีหนังสือออกมาผิด ๆ ฤาอังกฤษจะไปเล่าความ
 ผิด ๆ จะวิตกไปถึงข้าถึงเมืองนี้ ข้าจึงรีบออกมาให้ (รู้) ที่จริงการน
 ความจริงที่เคี้ยว กลับมาแล้วสืบคดีจะได้ความจริงทั้งข้าเล่ามา ใคร
 บอกมาฤาใครเล่าให้ฟังเกิน ๆ ผิด ๆ กว่านี้ อย่าเชื่อเลยเอาหนังสือ
 นี้เถียงแทนเถิด ๆ

จดหมายมาณวัน ๒๑ ๓๐ ค่ำขมะเสงนพศัพ

ฉบับที่ ๙

พระราชหัตถเลขา ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
แด่เจ้าหมื่นสรรเพชภักดี

จดหมายมาถึง พระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพช
ภักดีอุปทูตให้ทราบ ว่า ข้าฯ ได้ ยินท่านผู้ ใหญ่ในกรุงท่านพุดจากะ
การกันว่า เห็นจะไต่หนังสือทตฝากเข้ามาให้ข่าวที่กรุง ก่อนถึงเมือง
ลอนดอนนั้น ๔ ครั้ง คือทตจะไต่เขียนฝากที่เมืองสิงคโปร์ครั้งหนึ่ง
ที่เมืองอะโรวีร์ข้าฯ จำชื่อไม่ได้ว่าอยู่ที่ช่องที่เคียว ว่ายักระตราแลชวา
นั้นแห่งหนึ่ง ที่ชนบทที่เมืองสเฮอร์แห่งหนึ่ง ที่ลงทำในทะเลเมดิ
เตอร์เนียน ซื่อเมืองอาเลกซันเดรียอีกแห่งหนึ่ง ท่านคชยจะฟัง
อยู่ แต่หนังสือที่ไปจากกรุงนี้เอง ๆ นั้นท่านคาดกันว่า เห็นจะไปคชยอยู่ที่
เมืองลอนดอนที่แขกพม่าแลไทยเชื้อพวกนั้นเรียกว่าเมืองวิลาคันนี้ ก่อน
ทตไทยไปถึง ๆ

แต่ ๆ ข้าฯ ไม่ได้หมายความว่าจะได้ ฟังกลางทางเลย ถึงจะมี
เข้ามา ก็คงจะสู้สู้ซบซิบกัน สดุดหายไปอย่างก่อนนั้นแล ต่อเมื่อใด
หนังสือของข้าพเจ้าไต่ลงวัน ๖ ๓๐ คำ ยมะเสงนพศก หนังสือค
ของคชยนั้นไต่ ถึงมือท่านแล้วเมื่อใด ถ้าท่านคิดถึงข้าพเจ้าอยู่จงคิด
ยักย้ายอย่างธรรมเนียมไปเสียข้าง ข้าพเจ้าจะไต่ ฟังข้างคอกกระมัง
ซึ่งท่านจะไว้ใจให้ ข้าพเจ้าฟังแทนความคนอื่นอ่านแล้วอ่านเล่า ให้

หนังสือของคนอื่นอีกแล้วนั้น ไม่ดู ไม่ฟัง ไม่อ่าน เป็นแน่ ไหน ๆ
 ข้าพเจ้าก็เป็นคนคนหนึ่ง เป็นเจ้าชื่อเจ้าเสียงในราชสาสน การทูล
 นทศครั้งนี้จะให้ กินแทนท่านผู้อื่นนั้นไม่กินแล้วในครั้งนี้เป็นอันขาด ท่าน
 อื่น ๆ ท่านได้หนังสือฝากของทูล ก็ให้ท่านอวดอ้อไปเถิด ข้าพเจ้า
 ไม่ขอฟังเลยทีเดียว ว่ามาเป็นคำขาดอย่าคาดอย่าหมายอย่างอันเลย
 ตั้งแต่เมื่อชน ๆ ๓๐ ปีมา หนังสือของพวกทูลจะฝากเข้ามาที่กรุง
 ไครบ้าง ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบเลย ถึงใครจะบอกก็ไม่ฟัง อย่าไว้ใจ
 ว่าความที่บอกมา ข้าพเจ้าจะทราบแล้ว ๆ

จดหมายมาฉวัน ๓๑ ๓๐ คำ บมระแสงนพศก

ฉบับที่ ๑๐

พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าหมื่นสรรเพธภักดี

พ่อเพง ข้าเองตั้งแต่วันที่ ๒๑ ๑๐ คำ บ่วยเป็นไขหัวคาง ครั้น
 วัน ๒๒ ๑๐ คำ กลางคืนให้ครันตัวมากขึ้น ปวดศีรษะจับหนาว ๆ ร้อน ๆ
 ครั้นวันอาทิตย์วันจันทร์แรม ๓ คำ & คำ เดือน ๑๐ ให้ขี้เซอมมัวทั้งกลางวัน
 กลางคืนไม่มีใครจะไต่คนปรกคืออยู่ แผลเจ็บที่ชายโครงขวาตกทักที่มือ
 รถล้มมันพลอยกำเริบเพราะไข้เส้นเจือพิษ ให้ขมมากกว่าเป็นไขหัวค
 ก้อน ๆ พี่น้องเจ้านายแลท่านขุนนางท่านตกใจ สงสัยว่าจะเป
 เพราะเจ็บช้ำวันนั้น คุณศรีสุริยวงศ์คิดจะให้กินยาถ่ายแรง ๆ บัดโลหิต
 ภายใน แต่ข้ากลัวอยู่ จะถูกยาร้อนในกำลึงพิษไข้เจืออยู่ช้ำยังไม่ยอม
 กิน กรมหลวงสรรพศิลป์ให้กินยาหอมวิปาศิข้อย ๆ นี้ก็ บัดอุจจาร
 ไปสองวัน คือวันจันทร์วันอังคารแรม ๔ คำ & คำ เดือน ๑๐ ให้เสียบ
 แดกข้างจ่าระมากนัก หมอคิดจะให้ฉีคน้ำชักอุจจารแต่ข้ำไม่ยอม
 ไม่เคยเอาอะไรใส่ทางทวาร ข้าก็กินยาหอหลายเมตแล้วก็ไม่ออก
 ข้างใจเอาเกลือละลายน้ำกินกับน้ำชาเข้าไปหลายถ้วย ต่อวัน ๔ ๑ ๑๐ คำ
 เวลาเที่ยงจึงชำระเทีรออกมาได้ อาการทั้งปวงก็คลายหายหมด
 วัน ๕ ๑ ๑๐ คำ ข้าก็ออกข้างหน้าเวลากลางวัน ขุนนางเจ้านายคนกัน
 เข้ามาเฝ้าเหมือนวันก่อน เวลาข้าก็ออกโดยปรกติเป็นว่าหายแล้ว
 แต่ชายโครงยังเจ็บเสียบอยู่เล็กน้อย เห็นจะเป็นแต่เส้นเค็ดก็ไม่เข้าถึง

กระตุกคอก เพราะไม่มีขวมแลเข้ากำแพงอะไรเลย จะเป็นเส้นเคล็ด
 ชักเท่านั้น จะประคยแลรึคน้ำมันก็จะหายไปคอก พ่อเพงอย่าวิตกเลย
 ทักษิณชาลคเข้าก็ค่อยยังชั่วแล้ว แต่ยังไม่ไหวได้ กัยบางเวลาข้าง
 เท้าแลขาข้างก็อยู่นั้นสั้นระทกไป เขาว่าเป็นเพราะเทพจรไม่เสมอกัน
 ทั้งสองข้าง ๆ หนึ่งเจ็บเป็นแผลใหญ่อยู่เทพจรเคียวไม่สควก จึงกลีบ
 มาลงเคียวข้างหนึ่งแรงไปกว่าข้างหนึ่ง การก็จะไม่เป็นอะไรคอก
 เมื่อแผลหายแล้วอาการก็เป็นปรกติ

พระพรหมบริรักษ์เป็นผีในท้อง ตายแล้วแต่วัน ๕ ๑ ๓๐ คำ ที่พระ
 ๗

พรหมบริรักษ์ว่างลง ข้าคิดว่าจะเล่นจมนทีพเสนาเป็นพระพรหม
 บริรักษ์ จะเอาเงินไชยภษาเปลี่ยนมาไว้ที่จมนไชยภภรณ์ ๆ นั้นจะ
 เอาเป็นจมนทีพเสนา แลจึงจะเอาจำชุ่มบุตรพระยาอภิธรณฤทธิเป็น
 จมนไชยภษาปลัดกรมพระอินทรเทพ จะได้เป็นพวกเดียวกันในญาติ
 พระยาอภิธรณฤทธิแล้ว ๆ จึงจะได้เอนายเวกบุตรพระยาอภิธรณฤทธิ
 เป็นจำผลาญในกรมนี้ด้วย

ว่าดังนี้ข้าคิดที่ว่าพ่อเพงจะชอบใจด้วยยินดีด้วยจึงบอกมา ถึงการ
 นั้นมิใช่ธุระการารของพ่อเพงก็คิดว่ามาทำให้รู้จะให้พ่อเพงสบายใจ

อังกฤษบุตรนายห้างช้อทอมาศครีศติมาอยู่ที่กรุงน่านแล้ว บัดนี้
 จะไปเมืองลอนคอน รับว่าจะเอาธุระทุกไทย ถ้าจะต้องการช้อหา
 สิ่งของใด ๆ จะช่วยแนะนำ ข้าได้พุดการกับเขามาแล้ว ข้าได้ให้ถือ
 หนังสือมาให้พ่อเพงด้วยฉบับหนึ่ง ความคล้ายฉบับนี้แล

ข้าจะต้องการแว่นส่องแดดกลมอย่างหนึ่ง   เรียกชื่อว่าซีเกลอ
 หินดีไทรอบตัวชั่วน้ำชั่วแล้งทุกแห่ง   มีใช้กวาดราน แลเสกคัน คีตส์
 หาทเขาคัทท์ใหม่ให้ข้าใช้สักอันหนึ่ง   ว่ากับมีศเคอทอมาศครีคัตให้
 ช่วยหาให้เถิด

อนึ่งพ่อเพงจงเอาใจใส่   หานาฬิกาพกตลับทองเล็ก ๆ แต่ที่ทน ๆ
 ไม่ดีเสียเร็วนักมาให้หลาย ๆ ใบ   ข้าจะแจกลูกข้าอย่างเมียข้าอย่างที่ข้า
 รักมาก ๆ จะได้มีของเล่นประหลาด ๆ ย่าง   ฤาพ่อเพงจะคิดอย่างไร
 ให้ย่างก็ตาม

ท้าวอินทรสรียาเอาหนังสือมาฝากข้าฉบับหนึ่งให้ฝากถึงพ่อเพง   ข้า
 ใต้ให้เอาไปให้หลวงยังษาแล้ว   เห็นเขาก็จะฝากมาแล้วกรรมัง   บัดนี้
 หนุขณูนา   หนุทัยทิม   หนุมรกฏ   ลูกพ่อเพงก็อยู่ค้อยู่ทั้งสามคน ๆ

จดหมายมาณวัน ๔ ๗ ๓๐ คำ บ่มะเสงนพศก

ฉบับที่ ๑๑

พระราชหัตถเลขา ถึงนายพิจารณาสรพกิจ

จดหมายขอกมายัง นายพิจารณาสรพกิจ ด้วยมารดานายพิจารณา
 สรพกิจป่วยมีอาการคงได้บอกมาแต่ก่อน คืออาการให้เสียคิให้แน่น
 ทั้งขวม ให้อาเจียรเป็นคราว ๆ ได้ห้ามขอเซลยสักมากว่าเป็นลม
 ตานทคณ หมอให้กินยาแก้ลมตานทคณ กับกินยาของท่านเจ้าพระยา
 นิกรบคินทรบั้ง อาการที่เสียคิที่แน่นก็ทั้งขวมค่อยคลาย ค่อยกิน
 อาหารสวยได้เวลาขนาดกลาง ค่อนด้วยฝาชขนาดกลางบั้ง อาการ
 เสมออยู่ มาจนณวัน ๓ ๑ ๑๐ คำ อาการหนักลงไปอุจจาระวันละแปดเก้า
 ครั้ง มาจนณวัน ๑ ๑ ๑๐ คำ ไปอุจจาระเวลากลางวันเก้าครั้งบั้งสิบครั้งบั้ง
 ๑๐ เวลากลางคืนสิบเขตกครั้งบั้งสิบสองครั้งบั้ง เจ็บพโพโลหิตทุกครั้งๆ ละ
 ตะคันหนึ่งบั้งสองตะคันบั้ง กินแต่อาหารต้มได้เวลาละด้วยฝาชขนาด
 กลางบั้ง ค่อนด้วยฝาชขนาดกลางบั้ง อาการมาจนบัดนี้ยังเสมออยู่
 เมื่อมีอาการผันแปรประการใด ถ้าได้ช่องจึงจะบอกมาครั้งหลัง อนึ่งได้
 ชักถามเจ้าจอมมารคอง พระนายศรีสรวิชัย แลนายจ่าวยอด ว่าต้อง
 กินว่าอาการคงเห็นจะไม่คลาย แล้วคงจะทรุดไปทุกทีแต่เห็นจะชัก
 ลากไปได้จนแรมเดือน ๑๑ ฤาจนเดือน ๑๒ แล้วมารดานายพิจารณา
 สั่งให้กราบเรียนเจ้าพระยานิกรบคินทรว่า ถ้าตัวถึงแก่กรรมแล้ว อย่า
 ให้คิกเฮาศพไว้ทำยุครเลย ด้วยบุตรไปทางไกลเวลานานจะกลับมา

ขอให้ปลงศพเสียเร็ว ๆ เถิด ^{๒๓} เมื่อบุตรกลับมาก็จะทำบุญอุทิศให้ แต่
 ว่าภรรยา นายพิจารณ์ก็มาเยี่ยมเยียนเอาใจใส่คนไข้ทุกเวลา แต่จะมา
 อยู่ด้วยไม่ได้ เพราะบุตรชายที่ออกใหม่นั้นยังอ่อนนัก อย่างนั้นว่าสอน
 สอดคล้องรู้ลวงเห็นความในครอบครัวเข้าเรือน บอกมาทั้งนี้เพื่อจะให้สิ้น
 วิทกตอก แลการที่บอกมาทั้งนี้ ถ้าผิดเพี้ยนไปก็ขอร้องที่บ้านเขาบอกมา
 ก็ขอโทษเสียเถิด ด้วยข้าเป็นหูข้างหม้าย หูอยู่นาคาอยู่ไว้ ๆ

จดหมายมาณวัน ๖ ๆ ๓๐ คำ บมระเส็งนพศก

ฉบับที่ ๑๒

พระราชหัตถเลขา ถึงคณะทูตานุทูตรวมกัน

จากหมายมายัง พระยามนตรีศรีวิวงศราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพช
ภักดิ์อุปทูต จมื่นมณฑลพิทักษ์ตรีทูต หม่อมราโชทัยล่ามสำหรับ
พวกทูต จมื่นราชามาตย์กับนายพิจารณสรพรภิษณังการกำกับเครื่องราช
บรรณาการ ให้ทราบข่าวจก ๆ ตามเดอนตามบ่พอสันวิตกลงบ้านเมืองแล
แผ่นดิน ๓ ๓ ๓๐ คำ เปนวันถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เจ้านายทุกพระองค์
ขุนนางทงตำแหน่ง ทั้งพระบรม (มหา) ราชวัง แลพระบรมราชวัง ทั้ง
ภรรยาข้าราชการทงปวงที่เคยมากระชุมพร้อมกัน รับน้ำพระพิพัฒน์
สัตยาตามอย่างซึ่งเคยมาแต่ก่อนไม่มีเหตุอะไร เจ้านายแลข้าราชการฝ่าย
ใน ทั้งในวังนอกวังก็มาพร้อมกันรับน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามเคย เรียบร้อย
ไม่มีเหตุแปลกประหลาดอะไร ราชการอันใดในกรุงแลหัวเมืองก็ไม่
มีการทงปวงเปนปรกค้อยู่สิ้นทุกอย่าง ท่านทงปวงก็ไม่มีใครช่วยไขแล
มีเหตุอันใดเลย

แลการถือน้ำ ทำได้แต่ในแขวงเมืองที่เรียกว่าเมืองน้ำพระพิพัฒน์
สัตยาเท่านั้น จะทำจะถือนในเขตแดนท่านผู้อื่น คือเมืองประเทศราชชน
ไทยก็ทำไม่ได้ชนก็ทำไม่ได้ห้ามอยู่ เพราะถ้าไปถือนในแขวงอื่นก็
เปนถือน้ำของเจ้าของแขวงไป เพราะฉะนั้นทตอย่าหลงชวณกันถือน้ำใน
เรือก็แผ่นดินก็ ของเจาอนนายอนเลย จะกำชัยมาแต่เดิมก็ล้มไป

เสียการวามมากนัก เมื่อเวลาส่งทศไปนั้น ถึงจะฝากน้ำพระพิพัฒน์
 สัตยาไปแต่กรุง ถึงไท้ก็ระถ้อในแผ่นดินเจ้าอนนายอนไม่ได้ห้ามอยู่
 จะถือไตเพียงแขวงเมืองสงขลาเมืองกลางพังกา แลเมืองประจันตคีรี
 เขตเข้ามา ฤาจะถือไตแต่บนเรือกำปั่นแลสำเภาเป็นของกรุงเทพเท่านั้น
 ทอนไม่ได้ห้ามอยู่ ถึงข้าราชการไปราชการทัพนอกประเทศก็คี่ เป็น
 ทศไปฉนวนไปจีนก็คี่ไม่เคยถือเลย จงรู้ย่ำงธรรมเนียมในการถือน้ำ
 พระพิพัฒน์สัตยาดังนี้แล

ตั้งแต่นั้นนั้นมากตั้งพิธีสารทตามธรรมเนียม จนกวนเข้า
 ปายาศ์ในวันนั้นแล วันนั้นคือวัน ๖ ๆ ๑๐ ค่ำ ยมะเสงนพศก มีสุริยุปราคา

เห็นที่กรุงเทพ จิบทิศพายัพเวลาเช้า ๕ โมง ๖ ขาท คือ ๑๐ นาฬิกา
 กับ ๓๘ นาทีแต่เที่ยงคืน จิบมากกว่าที่เคยเห็นมาแต่ก่อนทุกครั้ง แสง
 แดงเมือกกลางครานนั้นอ่อน เย็นไม่ร้อนเลยเหมือนแดดเวลาบ่ายเย็น
 ที่เคียว กลางครานเที่ยงแล้ว ๑๖ นาที หลุดบ่าย ๒ โมง วันนั้นฝนไม่ตก
 ไม่มีเมฆเลย ท้องฟ้าสะอาดคี่ที่เคียว ๆ

เพราะฝนยังตึกจะแล้งอยู่ ในข้างแรมนี้ฝนตกสามครั้ง ๆ หนึ่ง
 ก็ไ้ไ้ไ้เพียง ๑๔.๑๕.๑๖ ทสามคี่ แต่ที่นอกกรุงคือกรุงเก่าลพบุรีสระบุรี
 แลฉเชิงเทราปราจิณแลอื่น ๆ ฝนก็ชดเชยอยู่ต้นเข้าไม่ตาย เข้าทางม้า
 เข้าไร่เข้าเขากันสารทก็ไ้ไ้ไ้เกี่ยวข้างแล้ว ราคาเข้าเปลือกรุงเก่า
 เกวียนละ ๔ | เข้าลพบุรีเกวียนละ ๔ | ๒ | เข้าสระบุรีเกวียนละ ๔ | ๓ | เข้า

นาสวนเกวียนละ ๕ | บัดนี้ท่านเสนาบดีก็คิดว่า ถ้าเห็นฝนน้อยก็จะไป
 บิคน่านากรุงเก่าในข้างขึ้นเดือน ๑๑ ด้วยกลัวน้ำจะลดเร็ว เหตุอันนี้ไม่มี
 ข้าพเจ้าได้แจกเงินส่วยพิมพ์แก่เจ้านายแลข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน
 ครองเป็นอุปราคาเวลากลางวันคนตบกันมากมา ข้างเจ้าก็คิด
 พวบทานทูตได้ฝากเงินแจกในส่วยอุปราคาเป็นเวลาหนักัดฤกษ์มาให้
 พระยามนตรีสุริยวงศ์ ๑ | เจ้าหมื่นสรรเพธภักดิ์ ๑ | จมื่นราชามาตย์
 จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ นายพิหารณัฏฐพรกิจ หม่อมราโชทัย ขุนทิพมงคล
 คนละ ๑ | นายเทศกับนายทศ แลล่ามแลเสมียนขุนหมื่น คนละ ๑
 ไพเราะหกคน ๆ ละ ๑ | เป็นเงิน ๑ | ห่อจตุรซ้อฝากมาพอให้ได้ ในเวลา
 ควรจะได้ในหนักัดฤกษ์เป็นการมงคล เพื่อจะให้รู้ว่าการที่กรุงเป็น
 ปรกติอยู่ แลตัวข้าพเจ้าช่วยด้วยकरणนั้น ขาดแคลนทั้งปวงก็หายแล้ว
 เป็นแต่ที่ชายโครงยังออกเจ็บอยู่บ้าง แต่ไม่กำเริบขึ้นดอก
 แม่เข้า (๑) มาถอนน้ำไม่ได้ ด้วยมีครรรอยู่แล้วก็เทรไม่ได้ แต่ก็
 ไม่ได้ช่วยใช้อะไรดอก ๆ

จดหมายมาฉวัน ๒ ๆ ๓๐ คำ บมเสงนพศก
 ๑๕
 ๕
 เวลาตกสองยาม

(๑) เจ้าคุณเข้าภรรยาพระยามนตรีสุริยวงศ์

ฉบับที่ ๑๓

พระราชหัตถเลขา ถึงนายพิจารณาสรพกิจ

จดหมายมายัง นายพิจารณาสรพกิจให้ทราบ ด้วยเจ้าพระยานิกร
 บดินทรน้อยมาแต่ฉวัน ๗ ^{๑๕}/_๗ ๑๓ คำ เวลายามเศษให้จับสั้นไปจนเวลา
 ๗ ทุ่มจึงล้าง รุ่งขึ้นฉวัน ๑๗ ๑๓ คำ เส้นขี้หมูมาสูง กัดอนลงฝักด้วย
 อากาที่จับก็จับเป็นเวลา จับตั้งแต่เวลา ๓ โมงเช้า ไปจนย้ายโมง ๑
 จึงล้างข้าง จับแต่เวลาย้ายโมง ๑ ไปจนย้าย ๔ โมงจึงล้าง ๆ แล้ว
 ให้เชอมมัว กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
 พร้อมกันดูแล้วปลุกษาคูณ (กันให้ชน ?) แพทย์พิทยา กัน หมออย่าไป
 รักษาที่หมอมิมเซลดยศักดิ์ให้ยา หมั้นแก้วรวเลิศหมอนวดไต้วันคข้าง
 อากาที่จับก็ดอยไม่จับ อาหารคัมวันละ ๒-๓ เวลาข้าง ไต้เวลาละ ๗-๘
 ช้อน อากาคลายมา ฉวัน ๑๗ ๑๓ คำ อากาแปรไป ให้ปวดฝัก
 ปวดตามหน้าขา จึงไต่หาเงินเสมาคูป^{๑๓}ว่าที่ฝักเป็นวัณโรค เงินเสมาจึงประกอย
 ยาทายาพอกยาต้มให้ ตั้งแต่ฉวันนั้นมาฉวัน ๔ ^{๑๒}/_๗ ๑๒ คำ อากาที่
 ฝักค่อยคลาย อาหารสวไต้วันละสองเวลา เวลาละด้วยฝาขนาดกลาง
 ข้าง ค่อนด้วยฝาขนาดกลางข้าง อากาที่ค่อยคลายขึ้นทุกวัน อากา
 แต่ก่อนนั้นก็ไต่ ให้กรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
 พระยาแพทย์อรรฆาตา พระยาอมรสาครประสิทธิ์ศิลป์ พระยาประเสริฐ

สาทรดำรง พระขำเรอราช ไปชุมนุมคุณุอาการแล้ว เห็นพร้อมกันว่า
อาการคงจะหายไม่เป็นไข้หนักดอก อย่าให้นายพิจารณวิตกเลย

จดหมายมาณวัน ๔ ๕ ๑๒ คำ บมเสง นพศก

อาการเจ้าพระยานิกรบดินทร ภายหลังแต่วัน ๔ ๕ ๑๒ คำ มา
ให้ขอมที่ฝัก ขนสรแพทย์ว่าเป็นวรรณโรคประกอบยาพอก ให้พอกก็ไม่มี
บุโพไฟ ข้าได้ให้กรมหลวงสรรพศิลป์วิชาไปดูแลอยู่ด้วย ให้หาหมอ
อังกฤษไปคู้ด้วย การนำวิตกมากอยู่

จดหมายมาณวัน ๓ ๘ ๑๒ คำ บมเสง นพศก.

ฉบับที่ ๑๔

พระราชหัตถเลขา ถึงหม่อมราโชทัย

จดหมายถึงหม่อมราโชทัยให้ทราบ ด้วยพระพิมลธรรม^(๑) หลวง
 สุรินทรามาตย์ กลั้น ข้าพเจ้าได้ทราบว่าการหมิ่นเทวานุรักษนัยถือว่า
 เป็นพวกพ้องกัน จึงได้บอกข่าวมา เมื่อฉวัน ๓ ๖ ๓๐ ค่ำ เวลายามเศษ
 เพลิงเกิดขึ้นในกฎพระพิมลธรรมใหม่กฎสามหลัง เข้าของเสียหาย
 มาก ด้วยเวลานั้นพระพิมลธรรมก็ไม่อยู่ ได้มีความมาในจดหมายถึง
 พระยามนตรีสุริยวงศ์นั้นแล้ว แลหลวงสุรินทรามาตย์ช่วยมาแต่
 ฉวัน ๗ ๖ ๘ ค่ำ อาการให้เมื่อยให้ยอกไหลทั้งสองข้าง หมอว่าเป็น
 โรคไภษยบัญฑูฆาฏ ฉฉวัน ๕ ๖ ๘ ค่ำ อาการมากขึ้นให้อาเจียรกินอาหาร
 ไม่ได้ใคร่ได้ ไ้เวลาละครั้งด้วยฝานาคน้อยข้าง ค่อนด้วยฝานาคน้อย
 ข้าง แล้วก็ค่อยคลายสลายมา เมื่อวันรุ่งขึ้นแต่วันเพลิงไหม้กฎพระ
 พิธรรมแล้ว ก็ได้ไปช่วยเก็บเข้าของที่เพลิงไหม้เหลืออยู่บ้าง ครั้น
 ฉฉวัน ๗ ๖ ๓๑ ค่ำ อาการทุรุดหนักลงอีก กินอาหารไม่ได้ให้อาเจียร
 ลุกขึ้นก็ให้หน้ามืด ได้หาพระบำเรอราชไปนวดคระวจุเส้น พระบำเรอ

---

(๑) พระพิมลธรรม (จ) วัดประยุรวงค์ เลื่อนเป็นสมเด็จพระ
 พระพุทธโฆษาจารย์ในชน

ราชว่าไทยเสมหะกับลมทำพิษ หมอเชลยศักดิ์ได้ให้ยากินอาการไม่
 คลาย ครั้นวัน ๒ ๓ ๑๑ คำ ให้สอให้หอบ ตั้งแต่เวลาพลบค่ำไป
 จนเวลา ๑๑ ที่มถึงแก่กรรม เอาศพไว้ที่บ้าน กำหนดจะได้ทำการ
 ปลงศพณวันศุกร์เดือน ๑๒.

จกหมายมาณวัน ๑ ๒ ๑๒ คำ บ่มะเสงนพศก.

ฉบับที่ ๑๕

พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูตานุทูตรวมกัน

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูต เจ้าหมื่นสรว
เพชภักดิ์ อุปทูต จมื่นมณฑลพิทักษ์ ตรีทูต หม่อมมราโชทัย ล่าม
จมนราชามาตยแล่นายพิจารณาสรพกิจ พนักงานกำกับเครื่องราชบรรณา
การ ในพวกทูตสยามไปเจริญทางพระราชไมตรีเมืองลอนดอนให้ทราบ
ด้วยข้าพเจ้าขึ้นไปทอดกระสุนกรงเก่าในวัน ๒๕ ๑๒ คำ เจ้าพระยาตรีสุริย
วงศ์แลพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ก็ไปกับข้าพเจ้าด้วย ได้กลับมามีวัน ๒๕ ๑๒
คำ ครั้นมาถึงแล้ว เจ้าพระยาวรวงศ์มหาโกษาธิบดีเอาหนังสือพิมพ์
ข้าง หนังสืออื่น ๆ ข้าง มาส่งว่า เรือจรวัยโจรวัยมาจากพระพิเศคพาณิศ
สยามพิชิตภักดิ์ มีไช้พระครูพิเศคคอก แลก็เพราะหนังสือนั้นเป็นข้อ
ใหญ่ ข้าพเจ้าแก้ออกแลเห็นข้อหนึ่ง จดหมายมาว่าวางเวรกรรมท่า
ข้าพเจ้าก็ส่งให้เจ้าพระยาวรวงศ์มหาโกษาธิบดี ในทันใดนั้นเจ้าพระยา
รวงศ์ท่านแก้ออกออกเห็นหนังสือหลายฉบับ ถึงพระยาราชาฯ ประ
พันธ์ ๑ ถึงพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ให้กราบทูลพระกรุณา ๑ ถึงนายเวรกรรม
พระกระลาโหม ๑ ถึงนายราชบริวิชัย ๑ ถึงพระยาวิสุตรโกษา ๑ ถึงหลวง
นาวาเกณิศร แลหลวงบัญชาสยวาณิศที่เคียนวนเลอนทเป็นพระภษัสมบัต
ยบริบูรณ์ แลคนอื่น ๆ อีก ๆ ข้า ๆ จำไม่ได้.

ฉบับที่วางพระยาราชาฯ ประพันธ์นั้น พระยาราชาฯ ประพันธ์ไม่อยู่
ไปเมืองจันทบูรนานแล้ว เจ้าพระยาวรวงศ์ท่านจึงฉีกออกอ่านให้ ๆ ข้า ๆ

ฟังในขณะนั้นแล ความก็ทราบแล้ว แต่ที่ว่าถึงพระยาวรพวงศพิพัฒน์ให้
กราบทูลพระกรุณานั้น ขณะนั้นพระยาวรพวงศพิพัฒน์ไม่ได้ยู่ที่นั่น ต้อง
คอยอยู่ต้องไปตามหาตัวพระยาวรพวงศมาฝึกอ่าน กว่าจะได้อ่านได้ยากนัก
ยากหนาที่เคียวอ้อมค้อมไปจึงได้ความ ความนั้นก็คล้ายกันกับหนังสือ
ถึงพระยาราชาานุประพันธ์ แปลกแต่ที่มีระยะทาง.

แลซึ่งว่ากับเคนโอโกเลซานมาชวนจะให้ไปทางอ้อมทวีปอาฟริกา
ทุกคอบดั่งเขียนมานั้นชอบด้วยราชการแล้ว อนึ่งทุกที่ไม่ขึ้นที่ท่าอาเคน
เพราะอังกฤษเจ้าท่าไม่มาหาหนั้นก็ชอบแล้ว ข้าพเจ้ายินดีด้วย แลซึ่งบอก
เลียบคลองด้วยระยะทางนับกำหนดคลองยัตต แลลาติตูด Longitude &
Latitude ที่เขียนมาเป็นตัวไทยอย่างไรมิรู้ ข้าพเจ้าจำไม่ได้แล้ว ด้วย
หนังสือเคียวนี้ไม่ได้ยู่ที่ข้าพเจ้าแล้วหนั้นก็ ว่ากำหนดปรอท เซอสมมิ
เตอร์ วิกเขนแลร์อันก็เขียนกำหนดระยะทางเป็นไมล์ ที่เขียนมา
ว่าใหม่เหมือนชื่อของที่เขาทอผ้าที่อังกฤษ เรียกว่า .....
นั้นก็เป็นที่น่าชอบใจน่าฟังจำไว้ แต่เสียใจอยู่ว่าคบบัที่ฝากมานั้น
ถึงพระยาวรพวงศ ครั้นอ่านแล้วเจ้าของเขาก็เอาของเขาไปเสีย ข้าพเจ้า
ก็เป็นแต่เขาให้ฟังอ่านที่เคียวก็จำไม่ได้ ครั้นจะขอลอกเขาก็ขี้เกียจ
ลอก อนึ่งชื่อคลองยัตต ลาติตูดแลไมล์ แลชื่อที่ต่าง ๆ ก็เขียนผิด ๆ
ถูก ๆ ด้วยคำอังกฤษมาฟังเสียงเขาเขียนเป็นไทยฟังพลัด ๆ พลาก ๆ
เขียนมาเข้าใจยากไป.

ขอท่านทบทวนทั้งปวง เอนกข้าพเจ้าว่าวาน อังฤษเขาเขียนเป็นคำ
เป็นเลขแลอักษรอังฤษให้ถนัดแล้ว ฝากให้ตัวข้าพเจ้าเองที่เคียว
ฉับหนึ่ง จะไต่ถามไม่ ถ้าฝากคนอื่นฉับนั้นเขาก็จะเอาของเขาไปเสีย
ข้าพเจ้าอ่านฎาฟังที่เคียวครั้งเคียวจำไม่ได้ ถ้าจะขอลอกเขาก็ขี้เกียจ
นักไม่พอที่จะเหนอญ ฎาถ้าเจ้าของผู้รับหนึ่งสื่อเขาไม่ยอมให้ข้าพเจ้ารู้
เขายึดเสีย ข้าพเจ้าก็จะไม่รู้เลย.

หนังสือหลายฉับซึ่งห้อมมากด้วยกันนี้ เจ้าพระยาวรวงศา
ธิปัตย์ท่านเอาไปหมกกว่าจะไปแจกไปส่งตามที ข้าพเจ้าไม่ได้ ฉีกออกอ่าน
คอกแต่สักฉับหนึ่ง นอกกว่าที่ว่าแล้วข้าพเจ้าก็จะไม่สืบถามขออ่านเลย
อย่าวิตกเลยว่ข้าพเจ้าจะรู้ความในหนังสือเหล่านั้น อย่าเสียใจเลยว่
หนังสือห้อมนั้นมาตกลงมือถึงที่ต่อหน้าข้าพเจ้าข้าก่อน ข้าพเจ้าไม่ได้
สอนสอดลอคคร้ไระไรคอก ถึงกลางคนในพวกทูกจะได้เพชรใหญ่เท่าเม็ด
สวาคฎาสบ้ำหวิลิ่ง และจะฝากมาให้พ่อตาแม่ยายช่อนถวายเป็นผู้มีบุญ
อื่น ๆ นอกจากตัวข้าพเจ้าก็จะไต่คอก ข้าพเจ้าก็จะไม่รู้ ข้าพเจ้าไม่
สอนสอดลอคคร้ไระไรอย่าวิตกเลย ถึงเง็กเงินที่เขาได้รับชระทูต ฝาก
หนังสือถึงลูกเมียเย่าเรือนให้ขี้คมิคชิตคนั้น เขาก็ขี้คมิคชิตไม่ได้ขอก
อะไรแก่ข้าพเจ้าคอก.

แต่ถ้าลูกสาวครวคเหว่ของบางคนในพวกทูก ถ้ามาใช้เป็นคน
เย่าเรือนข้าพเจ้าอยู่ ข้าพเจ้าหาส้ชอใจไม่ ที่จะให้รับหนังสือมาแต่
เง็กแต่เงินลับ ๆ ลี ๆ เพราะข้าพเจ้าเคยสังเกตว่ตัวข้าพเจ้าถ้าจะฝาก

หนังสือถึงผู้หญิงที่ฉวีเขามี ข้าพเจ้าเคยฝากถึงฉวีเขาให้ฉวีเขาให้แก่เมีย
 เขาเอง ครั้นจะให้ผู้อื่นไปส่งแก่ผู้หญิงที่เป็นเมียเขานั้น เห็นว่าไม่
 ชอบกล แต่หนังสือของบิดาถึงบุตรไม่เป็นที่รังเกียจ แต่คนถือมานั้น
 ถ้าเป็นผู้ชายอนมาลอบให้ไม่ให้ฉวีเขารู้ก่อนนั้น ไม่ชอบกลเลย.

ถึงพระพิเทศพาณิชย์มิใช่พระศรีเชศตอก ลางที่เขาฝากหนังสือ
 ถึงเมียข้าพเจ้าบ้างก็มีหลายครั้ง เขาก็ห่อส่งมาให้ข้าพเจ้าให้ เขาไม่
 ใฝ่ฝากเงินอะไรมาให้ เขาทำตังนั้นก็ชอบอยู่ ครั้นข้าพเจ้าฝาก
 กระดาษที่ตีพิมพ์ไว้แต่ก่อนประกาศ ค้วยให้ใช้ชื่อพระพิเทศพาณิชย์ให้
 ถูกทั้งไทยทั้งอังกฤษ จึงแจกให้หม่อมราโชทัย แลเสมียนที่จะเขียน
 ถึงเขานั้นทุกคนเถิด ให้เขียนให้ถูก ครั้นพระพิเทศพาณิชย์เขาก็บอก
 เขาไปถึงข้าพเจ้าว่า หม่อมต่ายราโชทัยได้ฝากหนังสือให้ถึงตัวเขาฉบับ
 หนึ่ง แต่อาเคนโดยกำขุ่นเมล็ด ความในหนังสือบอกว่าอะไร เขา
 ก็บอกให้ข้าพเจ้าทราบทุกประการ เขารอบคอบเลียดลอดคืออยู่.

จดหมายมาฉวัน ๗ ๓๔ ๓๒ คำ ข่มเสงนพคก

ฉบับที่ ๑๖

พระราชหัตถเลขา ถึงคณะทูตานุทูตรวมกัน

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูต เจ้าหมื่นสรร
 เพรภคคี อุปทูต หมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ทวีต หม่อมราโชทัย
 ล่าม หมื่นราชามาตย์ แลนายพิจารณ์สรรพกิจ ให้ทราบข่าวที่
 กรุงเทพฯ ว่าราชการไม่มีอะไร บ้านเมืองก็เป็นปรกติก็อยู่ ไม่
 มีความไข้ความเจ็บ ฝนกลางมือแล้งแต่ปลายมือก็ชุกมาก น้ำ
 กรุงเก่าก็งาม น้อยกว่าหลัง ๑๖ นิ้วเท่านั้น ราคาเข้าเมื่อฝนแล้ง
 สูงมากขึ้นไปน้อยหนึ่ง เพียงอย่างสูงเข้าเปลือกนากกรุงเก่า เพียง
 เกวียนละ ๔๒ บ้าง ๔๓ บ้าง บัดนี้ราคาเข้าก็ตกลงแล้ว
 เรือก็เข้ามาจะขึ้นทุกเข้ามามาก ถึงวันละสองลำสามลำทุกวัน ใน
 เดือน ๑๒ บน ราคาอยู่แต่กงสุลอังกฤษแลกงสุลอเมริกันรบกวน
 นัก ทวยเรื่องราษฎรที่เขาของสินค้ามาขายไม่รับเงินเหรียญเอา
 เงินบาท ถึงมีหนังสือพิมพ์ประกาศก็ไม่ใคร่เชื่อฟัง อยากได้แต่
 เงินบาทตามเคย แลเงินบาทที่ราษฎรขายของได้ก็เอาไปเสียหัวเมือง
 แลบ้านนอก แลแล้วก็พากันคิดว่ามันมีเอาเงินซ่อนฝังกินเสีย เพราะ
 วิสัยเมืองไทยแต่ก่อนมีเงินน้อย ไพร ๆ ไม่ใคร่มีเงิน ครั้นมีขึ้น
 คิดว่ามันมีเก็บซ่อนล่าสมเสีย ถึงจะส่งภาษีอากรก็ส่งเป็นเงินเหรียญ
 เสียโดยมาก เพราะฉะนั้นผู้ครองแผ่นดินก็มีเงินบาทน้อยไป มีแต่

เงินเหรียญ ถึงเขี้ยวหักก็จะต้องแจกกันด้วยเงินเหรียญ ช่างเงิน
 ทำเงินบาท^(๑) ก็ไม่มีใครจะทันคนต้องการใช้ เพราะกงสุลรบกวน ที่กรุง
 ก็ได้จัดช่างทำเงินให้มากขึ้น จนถึงทำได้วันละ $\frac{๘๐}{+}$ $\frac{๘๐}{+}$ แล้วก็ยังไม่
 ใครจะพอประสงค์ของลูกค้าผู้จะแลกใช้ เพราะเหตุนี้ เคยวันข้าพเจ้า
 จะใคร่ไปเคื่องมือที่จะทำเงินเหรียญ ตามอย่างตราไทยที่ให้อย่างไป
 แก่เจ้าหมื่นสรรเพธภักตินั้น แล้วขอท่านทูตานุทูตจงเอาใจใส่ในการ
 พอดีจะผูกขี้แวงแก่เลอรคกလာเรนคอน ให้เขาช่วยคึกอ่านก็ว่าแก่เขา
 เกิก จะได้ทำนบารุงบ้านเมือง เพราะว่าเป้นเงินตราไทยน้ำเงินอย่าง
 ไทยแล้ว เห็นราษฎรจะเชื่อถือใช้สอยเหมือนเงินบาท แลประสงค์
 ของข้าพเจ้าจะใคร่ให้เป็นเงินเหรียญละบาท แลกิ่งบาท แลสลึง แล
 เฟื้อง ให้เห็นตราชั่งคองามดีเป็นเกียรติยศต่อไปด้วย จะให้ทำได้
 ง่ายได้เร็วด้วย จงคึกเอาใจใส่ให้เล็ยค ตรานี้จะทำอย่างไรจึงจะ
 ได้มากเหมือนกันมาก เมื่อคึกในแบบทำเงินเหรียญยัยเงินไปข้างจะทำ
 เพิ่มเติมอย่างไร แลเครื่องซึ่งจะทำนั้นเอาแต่พอกำลังไทยจะทำได้ ถึง
 จะทำได้เพียงวันละ ๑๐๐๐๐ บาท ๒๐๐๐๐ บาท เท่านั้นก็เป็นค้อยแล้ว ถึง
 จะต้องลงทุนเงิน ๒๐๐ ชั่ง ๓๐๐ ชั่งก็ตาม แต่อย่าคึกเครื่องกลไฟ
 กลพันไปนัก จะยากหลายอย่างไป ถึงจะหนักแรงคนข้างก็ตาม
 คึกอ่านการข้างต้น ๆ ไปก่อน อย่าเพ่อคึกการปลายพิศวงการปลาย

(๑) คือเงินอย่างพดด้วง

เปรียบเหมือนการตีพิมพ์หนังสือ การค้นคว้าทำให้เสียเวลามากเกินไป
 ของแคง แล้วหล่อในโมลด์เป็นตัวคียบุก แล้วเอามาเรียงเป็นบันทึก
 ปรียบดังที่นั่น ถ้าจะเอาพิมพ์ไว้นานๆ จะทำให้มากกลัวลูกพิมพ์จะยับ
 จึงต้องเอาคนขาวเรียกว่าเคลมาทำเป็นผงโรยลงให้หนา ทัยลงให้
 มากแลเอาหน้าเซอพรอมประรดลงให้ติดกันแล้ว ครั้นแห้งจึงยกขึ้นแล้ว
 เอาคียบุกหลอมลงในแผ่นดินขาวนั้น ถอดออกมาเป็นพิมพ์ขกแล้ว จึง
 ดึงขที่ขที่ในกระดาษเป็นการปลาทด และมีหมอบอเมริกันอังกฤษ
 มาเล่าว่า ที่เมืองอังกฤษแลเมืองอเมริกัน เขาตีพิมพ์หนังสือด้วย
 เครื่องกลไฟ มีกลโดยมากท่าหมักเองคนไม่ต้องทา เปลี่ยนวาง
 แลยกกระดาษเองคนไม่ได้ต้องลำบากทำ เป็นแต่จัดแจงไว้แล้ว ไล่
 เครื่องจักรกลไฟไว้แล้วการก็ทำไปเอง วันหนึ่งตีพิมพ์ได้สามแสน
 สี่แสนแผ่นกระดาษได้ ไทยคืน ๆ ได้ฟังก็ร้องอ้อ ๆ แล้วมาเล่าก้อ
 ไปว่าเครื่องเมืองนอกเขาอย่างนี้ คิดว่าที่มียู่ในโรงพิมพ์เมืองไทย
 อย่างน้อย่าใช้โดยสิ่งเอาใหม่ เครื่องกลไฟที่ คนไม่ต้องเห็นอยประ
 หลาทก็ คนพวกที่ว่ายกั้นนี้ คือเรียกว่าคนตีไฟ ไม่คิดถึงการ
 ค้นแลความต้องการเลย ว่าให้ซื้อเครื่องกลไฟเปลืองทุนเสียเปล่า ๆ
 การค้นคว้าจะเรียงลูกพิมพ์ให้ถกให้เรียบร้อยให้แล้วเร็วสำคัญกว่า ถ้า
 คิดเอาทุนจ้างคนเรียงใช้การให้พอให้เร็ว จะคิดหาหาเครื่องกลไฟที่
 พิมพ์ในกระดาษ การข้างต้นยุ่งมากหลายอย่าง ตั้งแต่หล่อในแบบ
 ของแคงในโมลด์มาใช้ๆ คนเมืองไทยเล่าอ่านหนังสือก็น้อย ถ้า

ค้่มากก็เสียกระดาษเปล่ามิใช่ฤๅ   การแรกเริ่มจะทำการตีพิมพ์เงิน
 เหรียญนี้เหมือนกัน   เมืองไทยการช่างมือก็หาย วิชาก็น้อย   ทุนก็
 ย็น้อย   ถึงถ้าทองแดงเหรียญทำขึ้นได้   ผู้ที่ต้องการใช้แล้วจับจ่าย
 ซื้อขายก็ยังน้อย   คนโกงคนเปรี้ยวมาก   ถ้าจะคิดโตใหญ่ขึ้นไปคน
 ในการปลายนี่จะเสียทุนเปล่า   เมื่ออย่างนั้นจะไม่คิดทำเล่า   ก็คิด
 ขายแก่เจ้าเวียคนามมีนมาง^(๑)   เขายังคิดทำเงินเหรียญมังกร   มีชื่อ
 เขาใช้ในเมืองญวนได้   แลองค์พระหริวิกรมมหาดิศราธิปไตย
 ใ้ทำเงินเหรียญเขมรใช้ในเมืองเขา   ถึงเขาเป็นแต่เมืองขึ้นแก่เรา
 การทำเงินเหรียญเสียครั้งนี้   ก็เป็นการกันเงินแดงก็ยิ่งนัก   ถ้าหาก
 ว่าเราจะทำแล้ว   เราจะไล่เลียงให้น้ำเงินเสียให้เหมือนเงินไทย   แล้ว
 ทำตามน้ำหนักบาท   สิบ   เพียง   ตามน้ำหนักที่ราษฎรผายเราเคย
 ใช้รู้ทั่วกันแล้ว   เห็นว่าจะเป็นที่เชื่อที่ไว้ใจใช้ได้เร็วกว่าเงินเหรียญ
 คราเมืองอื่นเป็นแน่แท้   เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอกำชับมาแก่ท่านทูต
 นุททให้เอาใจใส่หาเครื่องมือเครื่องจักรสำหรับทำเงินเหรียญ   ทั้งทำ
 คราตามอย่างซึ่งได้ให้มาแก่พระนายสรรเพชญ์ก็ตามนั้น   แต่ให้รู้
 การค้นการปลายนี่สำคัญแต่ไม่สำคัญ   คิดให้รอบคอบ   คือจะทำ
 เหรียญทองก็ไ้เงินก็ไ้   พอให้เป็นเกียรติยศแก่แผ่นดินของข้าพเจ้า

จกหมายมาฉวัน ๒ ๆ ๑๒ ค่ำ บรมเสงนพศก.

(๑) เจ้าแผ่นดินญวน ยังเป็นอิสระอยู่ในสมัยนั้น

จดหมายบอกเพิ่มเติมมาว่า เมื่อยันทัดทั้งหลายในหนังสือนี้แต่ง
แล้วเขียนแล้ว ข้าพเจ้าได้พบอ่านข่าวในหนังสือโหมนิว ว่าผู้ครอง
ข้างอังกฤษ ให้ช่างสร้างเครื่องมือออกขายสำหรับหนึ่ง เครื่องทำเงิน
เหรียญสำหรับหนึ่ง เป็นสามจักร ๆ ที่หนึ่งสำหรับทำแผ่นเงินเหรียญ
จักรที่สองสำหรับตักกดตราเงิน จักรที่สามสำหรับทำริมเงินเหรียญ
เครื่องเหล่านี้ทำดีมาก กลึงเกลามากหนักหนาเป็นอย่างดีทีเดียว
เครื่องเหล่านี้ผู้ครองข้างอังกฤษจะถวายให้แก่เจ้าแผ่นดินเมืองไทย แต่
เครื่องจักรที่ทานั้น เป็นเครื่องจักรทำการด้วยมือคน เพราะในเมือง
ไทยไม่มีเครื่องกลไฟใช้ ถ้าคำที่ว่าในหนังสือพิมพ์โหมนิวนั้นว่าจริง
ข้าพเจ้าคิดว่าการนั้น เห็นผู้ครองข้างอังกฤษจะให้ทำตามคำของ
มิสเตอร์ปากสั่งไปแต่ก่อน จงคิดว่าแก่เขาให้สมควรเถิด ซึ่งเขาทำ
เป็นแต่เครื่องใช้ด้วยมือนั้นก็ชอบอยู่แล้ว ขอท่านทูลทวงจงเอาใจใส่
ให้เลียบคนนั้นเถิด ทราตร้อยอย่างนั้นจะได้ให้แก่มิสเตอร์ปากไปฤาไม่
ข้าพเจ้าก็ล้มไปเสียแล้ว ถ้ายังไม่ได้ให้ไปก็จงเอาตัวอย่างที่ให้พระ
นายสรรเพชรภักดีไปนั้น สำแดงปลุกษาแก่ผู้ครองข้างอังกฤษเถิด
การทำตรานั้นเห็นจะทำด้วยใช้เครื่องแซ่เครื่องไฟฟ้า ซึ่งไม่มีในเมือง
ไทย ถ้าพอจะได้ก็ให้มา เพราะการที่จะทำตราให้เหมือนกันเสมอไปนั้น
เป็นการสำคัญที่จะทำเงินเหรียญ.

อึ่งทุก**บ**คาน**บ**ค**บ**ท้ง**บ**ปวง**บ**จง**บ**รู้ว่า**บ**อา**บ**การ**บ**เจ้า**บ**พระ**บ**ยา**บ**นิ**บ**กร**บ**ย**บ**ติ**บ**น**บ**ทร ซึ่ง
 บ**อ**ก**บ**มา**บ**แก่**บ**นาย**บ**พิ**บ**จาร**บ**ณ**บ**ส**บ**รร**บ**พ**บ**ก**บ**ิ**บ**จ**บ**แต่**บ**ก**บ**่อน**บ**นี้ บ**ั**ค**บ**น**บ**อา**บ**การ**บ**ค**บ**ลา**บ**ย**บ**แล้ว
 บ**ุ**พ**บ**โ**บ**ไฟ**บ**ไหล**บ**ออก**บ**จาก**บ**ฝ**บ**ก**บ**มาก**บ**ที่**บ**ข**บ**ว**บ**ม**บ**ก**บ**็**บ**ย**บ**อ**บ**ย**บ**แล้ว แพ**บ**ท**บ**ย**บ**ห**บ**ม**บ**อ**บ**ท**บ**้ง**บ**ป**บ**วง**บ**เห**บ**็น
 พร**บ**้อ**บ**ม**บ**ก**บ**ัน**บ**ว**บ**่า**บ**จะ**บ**ห**บ**าย**บ**ไม่**บ**เ**บ**น**บ**อะ**บ**ไร**บ**ต่**บ**อ**บ**ไป อ**บ**ย**บ**่า**บ**ใ**บ**ห**บ**้**บ**นาย**บ**พิ**บ**จาร**บ**ณ**บ**วิ**บ**ต**บ**ก**บ**เ**บ**ล**บ**ย**บ**.

จ**บ**ค**บ**ห**บ**มา**บ**ย**บ**มา**บ**ณ**บ**ว**บ**ัน **๓** ๆ **๓๒** ค**บ**่า **๒** บ**บ**ม**บ**เ**บ**ง**บ**น**บ**พ**บ**ศ**บ**ก**บ**.

ฉบับที่ ๑๗

พระราชหัตถเลขา ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ

แด่เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ ราชทูต เจ้าหมื่นสรร
 เพธภักดี อุปทูต ให้ทราบว่าข้าพเจ้ายังวิตกอยู่ว่าเครื่องจักรทำเงิน
 ที่หนังสือพิมพ์กล่าวว่ามีคนขังอังกฤษให้ทำจะถวายเป็นแก่เจ้า
 แผ่นดินกรุงไทยนั้น เขาจะให้มาในพระบรมมหาราชวังนี้ ฤๅจะ
 ถวายในพระบรมราชวังก็ยังไม่ทราบแน่ ค้วยข้าพเจ้าเป็นคนไม่สู้มีชื่อเสียง
 ฤๅจะกราบทูลว่าท่านข้างโน้นท่านก็เป็นผู้พอใจมิของประหลาด
 ท่านกว้างขวางกว่าข้าพเจ้า ถ้าการนั้นเป็นของถวายในพระบรมราชวัง
 ไป ครั้นของมาถึงกรุงเครื่องนั้นก็เป็นอย่างหนึ่งอยู่ เป็นแต่ของ
 เครื่องเล่นไป เพราะการทำเงินตราฤๅหมายฝ่ายไทยมิได้แต่ข้างพระ
 บรมมหาราชวัง จะต้องคิดอ่านยกย้ายถ่ายเทว่ากันว่าจะถวายไป ผู้ครอง
 ข้างอังกฤษเขาจะเข้าใจอย่างไรก็ไม่ทราบ เพราะฉะนั้นให้สืบคดีให้แน่
 ถ้าผู้ครองข้างอังกฤษเขาคิดจะถวายเครื่องนั้นในพระบรมราชวังแล้ว ก็อย่า
 ว่าถ้ามีเสียงแย้งชิงเลย คิดลงทูลสั่งเขา ขอแก้เลอรตกลาเวนตอน

ให้เขาทำให้ข้างพระบรมมหาราชวังนี้ให้ได้ เขาจะให้ลงทุนก็ลงเถิด
 อย่าให้ข้าพเจ้าได้ความอับยศ เพราะประสงค์อันนี้ประสงค์มานานแล้ว
 เพื่อจะกินเงินแดง.

จดหมายมาณวัน ๓ ๆ ๓๒ คำ บมเส็งนพศก.
 ๗

ฉบับที่ ๑๘

พระราชหัตถเลขา ถึงนายพิจารณาสุวรรณพิทักษ์

จดหมายมาถึงนายพิจารณาสุวรรณพิทักษ์ให้ทราบ ว่าอาการเจ้าพระยา
นิกอบคินทรนน ^๕ เคยวณักคลายแล้ว นายจ่ายวคยออกมาว่าเมื่อ
ณวัน ๕ ๆ ๑๒ ค่ำ เวลา ๑๐ ^๕ ทุ่มเศษ ^๕ ทัพกระซ้างซ้ายแตกสองแฉด

^๕ เล็กกว่ากำนพล ^๕ มีบโพ ^๕ ตะคัน ^๕ ครั้นณวัน ๖ ๆ ๑๒ ค่ำ เวลา ๕

โมงเช้า ^๕ มีบโพอีกตะคันหนึ่ง ^๕ ให้ขอมขึ้นที่หน้าเท่าผลมनाव หมอว่า
ขอมเพราะฉกตแตก ^๕ ครั้นมาจนณวัน ๒ ๆ ๑๒ ค่ำ หมอเห็นว่าเข่น

ววรรณโรคแท้ ^๕ ขนสัวแพทย์จินเส่งพร้อมกันประกอยยาเกลสอน อาการ
^๕ ทัพกระคลายชนมาก ^๕ แต่อาการที่ขอมเข่นายังเสมออยู่ ^๕ แต่หมอกัว่า
หมอคิดจะประกอยยาเกลสอนเพราะเข่นว่ายังอ่อนอยู่ ^๕ แต่ว่าถ้าเกลสอน
ไม่ไปก็คงจะมีบโพจะต้องลำยากเข่นหลายวัน ^๕ แต่ท่านนั้นเคยวณัก

สยายชนมาก ^๕ อาหารสวยไตเวลาละด้วยฝำขนาตกลางข้าง ^๕ ค่อน
ด้วยอย่างนั้นข้างเสมอทุกเวลา ^๕ แลอาการเจ้าพระยานิกอบคินทรนครั้งนี้
ข่านักวิตกไป ^๕ ว่าหม่อมเจ้าเล็กในกรมหมื่นสุนทรธิบตี ^๕ เธออยากจะให้
ท่านกับท่านผู้หญิงลิ้มสองคนตายเข่นตายเสียมานานแล้ว ^๕ ทั่วยเธอ
คิดว่าเธอจะได้เข่นบ้านนั้นสควก ^๕ จะไค้เข้าไปหลัขนอนในบ่านนั้นสยายใจ

ด้วเห็นว่เจ้าจอมมารคองแลจากแลนวลก็ด้ พระยาจำแสนข้ค้พระยา
 ราชานปุระกษฐ์ แลพระนายศรีสรักษ์ก็ด้ จะว่อะไรเธอได้
 ด้วเป็นแต่ลูกท่าน ถ้าท่านตายยทั้งสองไม่มีแล้ว เธอด้จะขยง
 ให้วิวาทเป็นความมรคกกันชน ครันวิวาทกันเสี้ยก็จะมีใครว่ใคร
 ไครกลัวเกรงใคร เธอด้ได้เข้าออกอย่กันได้ค้ตามสบายใจ ส่วน
 มรคกก็ค้งจะด้ข้ย้ง เธอด้คคเห็นต้งนี้ ข้แคลงใจไปต้งนี้ เพราะ
 ทราบว่ ๕ ข้มาแล้ว เธอด้ให้คนเคือเห็นลอบไปมาอย่ในบ้านนั้น แล
 คนรับใช้ล้ ๗ ในบ้านนั้นก็เคือไปมา ถึงเธอข้คความไม่ให้เจ้าพระยา
 นิกรขคินทรแลท่านผู้หญิงล้มีรู้ แต่พวกน้กเลงในวังเขาก้รู้อย่ด้วกับ
 มาก จนเข้าห้ข้ถึงเป็นหข้างหม้ก็ด้ คร้งน้ท่านผู้หญิงล้ก็ตาย
 ลงแล้ว ข้วิคกไปกล้วเธอด้เห็นเป็นท้ว่ คร้งน้สมคคคาคคหมาย
 ไว้คร้งท้วแล้ว ถ้าเจ้าพระยานิกรขคินทรตามท่านผู้หญิงไปเสี้ยด้ว
 ท้เคือว ก็จะได้ว่อมรคกฤกลงทุนทำบุญให้ท่านให้แล้วไปเป็นคร้งหนึ่ง
 ครววเคือวจะด้ค้เคือเลยไว้มาก ๗ จะด้ได้เล่นหวยฤการเล่นอะไรให้
 สบายใจระม้ง เพราะเหตุนี้ข้แคลงไปว่ หม่อมเจ้าเล็กเธอ
 จะแต่งคนไปตคคคินขลแก่เมี้ยเล็ก ๗ น้อย ๗ ท้เจ้าพระยานิกรขคินทร
 ท่านใช้ส้อยนวลคพนปฏิบัติอย่เป็นนิตย้นน ให้ลอบนวลคข้เอาท้สำคัญ ๗
 ในค้วท่าน เมื่อท่านหล้ข้ไหล ฤเป็นลมมีว้มีนอย่อย่างไรไม่รู้ค้ว
 คคกกระม้ง จึงเกิดวรวรณโรคอย่างนชน ท่านไม่เคยเป็นแต่หนุ่ม
 จนแก่เลย เหตุใดจึงเป็นชนต้งน้หน้าสงไสย ข้ได้ถามนายจ่ายวด

ว่าท่านเมื่อนอนหลับนั้น ใช้ให้เมียเล็ก ๆ น้อย ๆ ปฏิบัติจนวณ^๕
 ณาไม่ นายจ่ายวอดก็รับว่าท่านใช้คังนั้นอยู่ ข้าได้สั่งกำชับให้ไป
 ขอกแก่เจ้าจอมมารคาง^๕ ให้ระวังให้มากอย่าไว้ใจคนพาล ๆ คังนี้
 นายจ่ายวอดขอกข้าว่าได้ขอกแก่เจ้าจอมมารคาง^๕สองครั้งแล้วก็นั่งอยู่^๕ ข้า
 คิดอย่างไรก็บอกมาให้รู้^๕ ว่านี่ก็เป็นการที่ชั่ววิกลไป ถ้าไม่ชอบใจ
 ก็อย่าโกรธถือโทษเลย.

จดหมายมาณวัน ๒ ๆ ๑๒ คำ ยมเสงนพคก.
 ๘

(บุตรีธิดาเจ้าพระยานิกรบดินทรกับท่านผู้หญิงล้ม^๕ ที่มีนามใน
 พระราชหัตถเลขานี้^๕

- ๑ เจ้าจอมมารคาง^๕ ต่อมาได้เป็นท้าวสมศักดิ์ ในรัชกาล
- ที่ ๕ เป็นเจ้าจอมมารดากรมหลวงวรเสฐสุสภาในรัชกาลที่ ๓
- ๒ คุณหญิงจันทร์ ทราบว่าทำราชการในรัชกาลที่ ๓
- ๓ คุณหญิงนวล จะได้ทำราชการหรือไม่ได้ทำไม่ทราบแน่
- ๔ พระยาจำแสนยศ^๕ (ช่าง) ภายหลังได้เป็นพระยาไชยวิชีวิต

ผู้รักษากรุงเก่า

๕ พระยาราชานุประดิษฐ (ชื่น) ภายหลังได้เป็นพระยามหา
 อำมาตย์

๖ จมื่นศรีสรรักษ์ (บุญรอด) ภายหลังได้เป็นพระยาราชา
 วรรณกุล ในรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นเจ้าพระยาพลเทพ
 แล้วเป็นเจ้าพระยารัตนบัณฑิตสมุหนายก

๗ นายพิจาร์ณัศวรพกิจ (ชื่อทองอยู่) ภายหลังได้เป็น
 หลวงเทศ นายเวร แต่ถึงแก่กรรมแต่ต้นรัชกาลที่ ๕)

ฉบับที่ ๑๙

พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูตานุทูตรวมกัน.

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพช
ภักดีอุปทูต หมื่นมณฑลพิทักษ์ตรีทูต หม่อมราโชทัยล่าม หมื่น
ราชามาตย์ นายพิจารณสรพรภิจักร์ ให้ทราบ ว่าข้าวงหลวงที่กรุงเทพ
มหานครก็ไม่มีอะไรนัก มีแต่ราชการเล็กน้อยข้างหัวเมืองมหาศไทย
เมืองชดช้อยมีใบขอกลงมาว่า ข้าส่วยทองเมืองนั้นขัดขวางไม่เสียส่วย
เมื่อให้ท้าวเพี้ยไปเร่งส่วยก็จับท้าวเพี้ยฆ่าเสีย จะขอให้มิตราขึ้นไปถึง
หัวเมืองลาวไกลเคียงให้รวบรวมกองทัพสักพันหนึ่ง แล้วยกขึ้นไปตีเข้า
ขัดส่วยทองพวกนั้นเสียให้ยับเยินเข็ดหลาบสักครั้งหนึ่ง แต่ฝ่ายเจ้า
แผ่นดินแลเสนาบดีที่กรุงปฤกษาเห็นพร้อมกันว่า เหตุนี้จะเป็นอย่างไร
ไม่ทราบ เป็นแต่ได้ฟังความข้างเดียวจะเอาเป็นแน่ไม่ได้ ด้วยวิสัย
เจ้าบ้านผ่านเมืองที่ไกล ๆ ลางเมืองก็จะรักใคร่ไพร่บ้านพลเมือง ลาง
เมืองก็จะรักไพร่บ้านพลเมืองหาผลหาประโยชน์ของตัวฝ่ายเดียว ฝ่าย
ไพร่เมืองไกล ๆ จะมีวิสัยมาฟ้องร้องอุทธรณ์เจ้าบ้านผ่านเมืองก็ไม่มี
มีแต่ว่าเมื่อร้อนรนแล้ว ถ้าคุมกันเป็นพวกเข้าได้ก็จะต่อสู้ ถ้าสู้ไม่ได้
ก็จะคิดหนีตามวิสัยชาวบ้าน ถ้าจะให้มิกองทัพขึ้นไปตั้งขอลงมา ก็เกรง
ว่าไพร่อื่น ๆ ที่เสียส่วยอยู่ แลไพร่เมืองไกลเคียงจะแตกตื่นตกใจหนี
เข้าป่าไปเสีย จะเสื่อมผลประโยชน์ในจำนวนส่วยที่ให้แก่แผ่นดินนั้น

มากไป จึงได้คิดพร้อมกัน มีตราขึ้นไปให้เจ้าพระยานครราชสีมา^(๑)
 จัดแจงคนขึ้นไปสืบการดู ให้รู้การที่จริง แลก็ได้อ่านจัดแจงระงับเสีย
 ให้เรียบร้อยเป็นปรกติ เพราะเหตุด้วยช่วยเมืองเหล่านี้ เจ้าพระยา
 ยตินทรเทศาได้จัดแจงไว้แต่ก่อน เจ้าพระยานครราชสีมาเป็นบุตรเจ้า
 พระยายตินทรเทศาได้ไปด้วย รู้การทั่วถึงทุกประการ เห็นการว่า
 เจ้าพระยานครราชสีมาจะจัดแจงให้เรียบร้อยสงบได้จะไม่ต้องยกกองทัพไป

อนึ่งเมืองตากบอกลงมาว่า เมืองเชียงใหม่มีหนังสือบอกมาแจ้ง
 ว่า พวกยางแดงควบคุมกันตั้งตัวว่าเป็นผู้มีบุญ ว่ามีลักษณะเป็น
 เสี้ยว มือเป็นใบขนุน พวกยางแดงพวกนั้นคุมกันไปรบตีเอาบ้านหลาย
 บ้าน ในเขตแดนเมืองมลายูเมือง อังกฤกษ์ก็ไต่กระเถิบที่คนขึ้นไปรบ
 พวกยางแดงหนีข้ามแม่น้ำสาละวิน มาข้างแขวงเมืองเชียงใหม่ แล้ว
 แต่งคนเข้ามาล่อเลียนเมืองเชียงใหม่ขึ้นจะสู้รบ พวกเมืองเชียงใหม่ได้
 แต่งคนออกไปจะให้จับ ใ้ไต่รบสู้กันบ้างเพราะแหระเล็กน้อย พวก
 ยางแดงตายบ้างพวกเชียงใหม่ตายบ้างข้างละสองสามคน พวกยางแดง
 ถอยหนีไป พวกเชียงใหม่ยังคิดอ่านติดตามไปรบสู้กันอยู่ แต่ข่าว
 อินเมืองเชียงใหม่ก็หาได้บอกมาที่กรุงไม่

อนึ่งเจ้าเมืองมลายูเมือง มีหนังสือมาที่เมืองตากสามฉบับ ฉบับ
 หนึ่ง กล่าวโทษลาวขึ้นฝ่ายไทย ว่าไปจับช้างผู้ร้ายลักใน เขตแดนเมือง

---

(๑) เจ้าพระยานครราชสีมา (แก้ว สิงหนเสนี) ภายหลังได้
 เป็นเจ้าพระยามหา

มาลเมียน ไม่บอกแก่เจ้าบ้านผ่านเมืองก่อน อีกสองฉบับว่าด้วย
ผู้ร้ายฆ่าคนตายที่เมืองมาลเมียนหนีเข้ามา ขอให้ช่วยติดตามจับตัวให้
เหตุนั้นเป็นสลักสำคัญก็ไม่มี

ในกรุงเทพมหานคร ขนแจกเบี้ยหวัดในจำนวนเงินใหญ่ ๆ แจก
เป็นเงินเหรียญ ที่สิบตำลึงให้ ๒๕ เหรียญ ที่สิบสองตำลึงให้
๓๐ เหรียญ ที่สิบห้าตำลึงให้ ๓๖ เหรียญบ้าง ๔๐ เหรียญบ้าง ที่ซัง
หนึ่งให้ ๕๐ เหรียญ ที่ซังห้าให้ ๖๐ เหรียญ ที่ซังสิบให้ ๘๐ เหรียญ
ที่ซังสองให้ ๑๐๐ เหรียญ ที่ซังห้าให้ ๑๓๐ เหรียญบ้าง ๑๒๐ เหรียญ
บ้าง ที่ซังสิบให้ ๑๓๐ เหรียญบ้าง ๑๔๐ เหรียญบ้าง ที่สามซังให้
๑๕๐ เหรียญ ที่สามซังสิบให้ ๑๘๐ เหรียญ ที่ซังให้ ๒๐๐ เหรียญ
ที่ห้าซังให้ ๒๕๐ เหรียญ ที่หกซังให้ ๓๐๐ เหรียญ ที่เจ็ดซังให้
๓๕๐ เหรียญ ที่แปดซังให้ ๔๐๐ เหรียญ ที่สิบซังให้ ๕๐๐ เหรียญ
ที่ ๑๒ ซังให้ ๖๐๐ เหรียญ ที่สิบห้าซังให้ ๗๕๐ เหรียญ ที่ ๒๐ ซังให้
๑๐๐๐ เหรียญ ที่สามสิบซังให้ ๑๕๐๐ เหรียญ ฝ่ายเจ้านาย กรมหลวง
วงศ์วรราชสนิทฯ ให้ ๒๐๐๐ เหรียญ สมเด็จพระยาองค์น้อยยกให้
๒๐๐๐ เหรียญ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ให้ ๑๕๐๐ เหรียญ เจ้าพระยา
รวิวงศ์มหาโกษาธิบดีให้ ๑๐๐๐ เหรียญ เจ้าพระยา ยมราช (๑) ให้

(๑) เจ้าพระยายมราช (นุช บุณยรัตพันธุ์) ภายหลังได้เป็น
เจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก

๖๐๐ เทรียญ เพราะมีความชอบที่ได้ คิคอ่านเจอร์จากขัยอังกฤษ อเมริกัน แลฝรั่งเศส จักแจงการแผ่นดินให้มีผลประโยชน์มากขึ้นนั้น เซอโรเบิตส จอมเบิกกงสุล (อังกฤษ) คนใหม่ได้ข่าวว่ามาถึงเมืองสิงคโปร์แล้ว แต่ไม่โดยสานเรือลูกค้าเข้ามายังคอยเรือรบอยู่ ฤาไม่ได้เรือรบ ก็จะไม่เข้าเรือเข้ามาทั้งลำ เพราะว่าจะเชิญพระราชสาสน์สมเด็จพระนางวิกตอเรียเข้ามาด้วย ได้ข่าวมาว่าดังนี้

อนึ่งแจ้งข่าวมาให้ทราบ ว่าณวัน ๕ ๓ ๑ คำเพลายามเศษ เกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่โรงของพระองค์เจ้ามหาหงส์ในกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เพราะที่นั้นเข้าเรือนกระท่อมห้อมหอรวงรังมากแลทางค้ำแคบนัก ห้ามใครในย่านเรือนพวกนั้นช่วยกันดับไฟ มีแต่ชนของ คนจะเข้าช่วยดับก็ไม่มีทางค้ำแคบนัก จนคนในย่านนั้นออกไปได้ตายในไฟคนหนึ่ง เรือนหม่อมเจ้าในวังกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ (๑) แลเรือนข้าราชการที่ใกล้เคียงติดกันกับหม่อมนั้น แลโรงการของนายท่านทำการในพระราชวังนั้น แลท่านทำการในวัดพระเชตุพนติดกันกับวังนั้นกใหม่เสียหมด ครึ่งนลมพัดบ้วนไปมาหวนกำแพง เพลิงไหม้ร้อนแรงนักคนเข้าตัดทางก็ไม่ได้ ไฟไหม้ขึ้นมาข้างบนจนกำแพงโรงใหม่ใกล้พระคลังสินค้า ข้างล่างไหม้ลงไปจนตพานฉนวนวัดพระเชตุพน คนที่ไปดับตั้งรับอยู่ที่นั้นได้ช่วยกันยื้อแย่งสกัดไว้ เพลิงจึงหยุดเพียงนั้น การเป็นอันน่ากลัวนักที่ข้อมฎาสัททัศน์ เพราะเพลิงไหม้ใกล้ข้อมจนหลังคาร้อนเป็นควัน ในข้อม

(๑) วังนั้นอยู่ที่เหนือท่าเตียน

มีดินบนอยู่ จะเอาไว้ก็ใช้จะเอาออกมาขายไปอื่นก็ใช้ ต้องเอาน้ำรดกิน
 เสียให้ชุ่ม โขกที่เคี้ยวจนพังกแล้ว ลูกไฟร่วงลงแล้วจึงขนออกมาได้
 เอาไปเสียบอน แลข้อมันนรคนำรักษาไว้ได้ ข้าพเจ้าก็ไปอยู่บนข้อม
 นั้นด้วย เสียแต่ประทยอกทำข้างทำเรือข้างล่าง ไฟไหม้บ้านแลทบ
 หลังหมด ที่นั้นวงหน้าท่านไปรับอภัยก็ทำไม่ได้ เพราะตักน้ำมาแต่สระ
 วัดพระเชตุพนไม่มีใครจะทันจะพอ คิดโรงเรือนที่ใหม่เสียนั้น เรือน
 หม่อมเจ้าในกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ๒๘ หลัง โรงพระองค์เจ้ามหาหงส์
 ๓ หลัง เรือน ๓๓ หลัง เรือนข้าราชการแลราษฎร ๔๔ หลัง ศาลาวิค
 ลองหลังครึ่ง โรงงารของในหลวง ๘ โรง ประตทำข้างล่าง ๑ ซึ่ง
 บอกข่าวมาทางนันทนราชทตแลมีนราชามาตย์เห็นจะเข้าใจว่า บอกข่าว
 หม่อมเจ้าในกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ซึ่งเป็นญาติของท่านกรมมัง ฤาเห็น
 ท่านทั้งสองจะคิดส่งสารแต่หม่อมเจ้าพวกนั้นกรมมัง การไม่ควรจะคิด
 อย่างนั้นจะส่งสารอย่างนั้นคอก ด้วยตัวข้าพเจ้าก็เป็นญาติกับท่านทั้งสอง
 ไม่ห่างไปกว่าพวกกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ด้วยข้าพเจ้าท่านทั้งสองนั้นกิด
 ท่านอีก ๔ คนในพวกทตก็ควรจะส่งสารด้วยเสียมาก เพราะตัวไม่
 ในโรงงารนั้นเป็นของจะทำที่อยู่ข้าพเจ้า แลพระอารามหลวง ใหม้เสีย
 หมด ถ้าจะคิดเป็นไม้ต้นก็มากกว่าร้อยต้น แลเครื่องเขียนที่ทานเบิก
 ไปกัข้านั้นก็เสียหมด ด้วยได้แต่ไม้ซึ่งยังไม่ได้เลื่อยเหลืออยู่กัข้าง
 ค่อนข้าง ลิก ๘ ต้น ๓๐ ต้นท่านนั้นแล้ว เพราะเป็นเจ้าแผ่นดินต้อง
 เสียค่าทำขวัญหม่อมเจ้าพวก ในกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ แลข้าราชการซึ่ง

เพลิงไหม้เรือนนั้น ตามอย่างพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเคย
พระราชทานครั้งก่อน เป็นเงิน ๑๑ ชั่ง เลือผ้าเป็นอันมากราคาประมาณ
๔-๕ ชั่งอีก เพราะฉนั้นควรระสังสารข้าพเจ้าให้มาก ทุกคนเงินที่
ไปนั้นก็ไม่ได้เอาเงินคลัง เอาเงินภายในกรมหมื่นสรินทรวิชัย ซึ่ง
เป็นส่วนพระคลังสินค้าตกมาส่งให้ข้าพเจ้าใช้สอยอยู่ตามบังคับสมเด็จพระองค์
น้อย ท่านให้ไว้แต่แรกแม่ท่าน^(๑) ตายแล้วมานั้น แลเมื่อแรกเกิด
เพลิงขึ้นในที่นั้น ข้าพเจ้าเห็นใกล้ตกใจรีบลงไปว่าจะเข้าช่วยรักษา
บ้านสรรเพชญ์ก็ ครั้นลงไปได้ความว่าเพลิงไหม้ขึ้นมาข้างบน แลข้าง
ตพานวัดพระเชตุพน กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
แลเจ้านายราชวรวงศ์หลายองค์ ตั้งรับอยู่มากที่ตพานวัดพระเชตุพน
แล้วข้างบนเป็นปลายลมสำคัญใกล้วังด้วย ข้าพเจ้าจึงได้รีบอยู่ที่ข้อม
ภูมาสักครู่ ปล่อยให้สมเด็จพระยาองค์น้อย เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์
เจ้าพระยาวรวงศาโกษาธิบดี เจ้าพระยาบวรราช ช่วยกันรักษาโรงไหม
แลพระคลังสินค้าไว้ให้ไว้ได้ พระยาเพชรพิไชยรักษาข้อมอยู่กับข้าพเจ้า
สรรเพชญ์ก็อย่าน้อยใจว่าไม่ไปช่วยรักษาบ้าน ด้วยห่างอยู่แล้วเวลา
นั้นเป็นคนลุ่ม ด้วยเห็นเป็นแน่ว่าจะไม่เป็นอะไร

บอกข่าวมาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูตผู้เดียว ให้ทราบ
แม่เข้าช่วยให้อิ่มมากนอนไม่หลับ อาหารไม่ใคร่จะได้ ว่าเป็นด้วยโทษ

(๑) เจ้าจอมมารดาของกรมหมื่นสรินทรวิชัย เป็นพี่ต่างมารดา
กับสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่แฉ่งองค์น้อย

ครรรักษ์แก่ตามเคย แต่ก็ยังไม่คลอดบุตรจนทุกวันนี้ ญาตพนองข้าง
ตัวท่านก็ดี ข้างพวกแม่เข้าก็ดี บุตรตกคนแลภรรยาอันน้อยทุกคน อย่า
ให้ออกชื้อรายตัวเลข อยู่คึกคักอยู่หงสน ไม่มีเหตุเภทพาลอะไร

บอกข่าวถึงสรรพเพรภักดิ์อุปถต ให้ทราบ ว่าหลวมรามโยชีพชาย
กิดพนองอนกิด ภรรยาหลายคนที่มาอยู่กับท้าวอินทสวริยาในพระราชวัง
แลอยู่บ้านบิคา มารคาเขานัก ก็อยู่คึกคักอยู่หงสน บุตรสามคนนั้นก็
อยู่คึกคักอยู่หงสน ชนมาเล่นมาใช้อยู่ที่บนพระที่นั่งมหาณเฑียรนกับข้าพเจ้า
อยู่ทุกวันนี้ ไม่มีเหตุอะไรในครอบครัวของสรรพเพรภักดิ์ที่ควรจะบอกมา

บอกข่าวถึงจมนมณเฑียรพิทักษ์ตรูต ให้ทราบ ว่ากลืนมารคา
กิด ภรรยาทาสที่อยู่แพกิด ก็อยู่สบายคึกคัก แต่พระพรหมสุรินทรนั้น
ช่วยมาแต่ก่อนแล้ว เคยวนอาการก็คลายแต่ยังไปรับราชการไม่ได้
เหตุอันก็ไม่มีอะไร

บอกข่าวถึงหม่อมราโชทัยล้ำ ให้ทราบ ว่ากรมหมื่นทเวา
นุรักษ์^(๑) ประชวรมากมาแต่เดือน ๑๓ ให้หอบหัดอย่างเคยประชวร
แต่ก่อน บัดนี้อาการก็คลายแล้วแต่เห็นจะไม่เป็นปรกติได้ แลหม่อม
เจ้าหญิงในกรมชนนอิสรานุรักษ์ ๓ องค์ ชื้อหม่อมเจ้าจิตร ๑ หม่อมเจ้า
ประภา ๑ หม่อมเจ้าเรไร ๑ บ่วยเป็นโรคที่อังกฤชเรียกว่า.....
ตายแล้วทั้งสาม หม่อมเจ้าเรไรแลหม่อมเจ้าประภานั้นได้ปลงศพแล้ว
แต่หม่อมเจ้าจิตรยังไม่ได้ปลงศพ เพราะยายเกิดมารคามั่งมีจะคิดอ่าน

(๑) บิคาของหม่อมราโชทัย

ทำบุญให้มาก หนึ่งนกรมารคาหม่อมมาโชทัยก็อยู่ที่อยู่คอกไม่ช่วยใช้

อะไร หนึ่งหม่อมหนูกรรยาอยู่ที่บ้านก็อยู่ที่อยู่ไม่มีเหตุอะไร

บอกข่าวถึงจมนราชามาตย์ ให้ทราบ ว่าพึ่งมารตาก็ดีผู้มาอยู่ที่
อยู่เมืองเพชรบุรีก็อยู่ที่อยู่สบายก็อยู่ที่อยู่ไม่มีเหตุอะไร บุตรชาย ๒ คนแล
ส่นกรรยาที่ไกรธกันแลกรรยาทาสที่อยู่บ้านก็อยู่เป็นสุขดีไม่มีเหตุการณ
อะไร

บอกข่าวถึงนายพิจารณสรพกิจ ให้ทราบ ว่าพัน กรรยาที่ดี
บุตรชายที่เกิดใหม่ก็ดีก็อยู่ที่อยู่สบายก็อยู่ที่อยู่ บิดามารดากรรยาที่อยู่ดีอยู่ แต่
อาการเจ้าพระยานิกรบดินทรนั้น ภายหลังแต่บอกมาก่อนอาการก็คลาย
มากแล้ว ท่านลบกิ่งขึ้นได้แต่ยืนเคียวยังไม่สนัก อาหารก็ได้เสมอ
ปรกติข้างน้อยกว่าปรกติข้าง หนึ่งเมื่อท่านได้เขยหัวแล้ว ท่านยื่น
เรื่องราวให้พระนายศรีสรวิษย์มาให้ข้าพเจ้าขอออกนอกราชการ ความใน
เรื่องราวของท่านได้คักห่อใส่มาให้คักด้วยแล้วในนี้ พระนายศรีสรวิษย์
ว่าท่านยื่นมาคักนี้เพราะท่านสงสัยว่าเป็นยามเคราะห์จะถอยวาสนา ก็
ให้สิ้นเคราะห์เสียคราวหนึ่ง ด้วยการขอออกนอกราชการ ทั้งพระสงฆ์
เสียสละของนิสสัยคักนี้ เพราะฉนั้นจึงไม่อยากจะถอยท่าน ข้าพเจ้า
จึงผ่อนให้ตามใจท่าน ข้าพเจ้าสั่งให้ส่งตราพระราชสีห์มาขอบไว้ให้เจ้า
พระยารรมาธิกรณ คุแลว่าราชการแทนที่ไปกว่าท่านจะหาย ข้าพเจ้า
คิดว่าเมื่อท่านหายแล้ว ก็จะทำให้ท่านเป็นจางวางกรมมหาดไทย ว่าราชการ

ไปตามสติปัญญาของท่าน^(๑) อย่างครึ่งเจ้าพระยาอภัยราชา แลเจ้า
พระยารัตนาธิเบศร์ แลเจ้าพระยาศรีธรรมมาภิราช เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี
แต่แผ่นดินก่อน ๆ แลการศพท่านผู้หญิงลิ้นนั้น กำหนดว่าจะได้ชัก
มาเมรุวัดกัลยาณมิตร วัน ๔ ๑ ๓ คำ จะได้ปลงวัน ๖ ๑ ๓ คำ ท่านว่า
ตัวท่านจะหายขึ้น จะมาได้ก็ดีกว่าไม่ได้ก็ได้ ก็ให้พระยาจำแลนยตี
พระยาราชาณุประดิษฐ แลพระนายศรีสรักษ์พร้อมกัน จัดแจงทำการ
ศพเสียให้แล้วเถิด ฯ

จดหมายมาณวัน ๑ ๓ ค่ำ ยมเสงนพศก^(๒)

---

(๑) ในสมัยนั้นได้โปรด ฯ ให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิททรง
กำกับราชการมหาดไทยอยู่แล้ว

(๒) เห็นจะพระราชทานไปพร้อมกับฉบับที่ ๒๐ เพราะเรื่อง
ติดต่อกัน

ฉบับที่ ๒๐

พระราชหัตถเลขา ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ แด่เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี

จดหมายถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี
 อุตท ให้ทราบ ว่ามีคนวงหน้าท่านขอเรือสกุเนอลำหนึ่งเป็นเรืออเมริกัน
 ท่านจัดแจงเป็นเรือรบเรือพระที่นั่ง พระราชทานชื่อว่าเรือพระที่นั่งมงคล
 ราชยักษิ จัดแจงสอาดสอ้านงามหมดจดก็หนักหนาน่ารักน่าชม ท่าน
 เสด็จลงไปทอดพระเนตรการทำเองทุกวัน ตั้งแต่เดือน ๕ มา ครั้นการ
 เสร็จแล้วในแรมเดือน ๑๒ ท่านรับเงินไปแจกเขยหัวตข้าราชการสิ้น
 เงิน ๑๐๐๐ ชั่ง แล้วให้มารับเงินไปรวมหยดไว้ อีก ๑๐๐๐ ชั่งยังไม่แจก
 ก่อนท่านมาลาข้าพเจ้าว่าจะไปประพาสลมทะเลลึกเดือนเศษ ท่านเสด็จ
 ไปกับเรือพระที่นั่งมงคลราชยักษิ แต่วัน ๖ ๗ ๑ ค่ำ เวลากลางคืนแล้ว
 แล่นไปข้างฝั่งทะเลตะวันออก * * * * * ท่านก็ได้ตรัสบอกข้าพเจ้าแล้ว
 ว่าท่านจะเสด็จไปถึงเมืองจันทบุรี แล้วจะเสด็จกลับมาทอดพระเนตร
 ข้าหงส์ ให้ทันในเดือนนี้ แล้วจะเสด็จไปเมืองสระบุรี ประทับอยู่จนจน
 พิศตรมจึงจะกลับมากองขหลัง ฝ่ายตัวข้าพเจ้าเมื่อท่านไม่อยู่ในหน้าแล้ง
 แล่นทำยังล่ามากอยู่ เป็นคราวที่จะได้ไปเที่ยวสควกสหาย จะไป
 เที่ยวเมืองกรุงเก่า ฤ็เมืองลพบุรี เมืองเพ็ชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองนคร
 ไชยศรี คุการพระปฐมเจดีย์ฤ็ที่อื่นก็ไม่ได้ เพราะว่าถ้าข้าพเจ้าไปแล้ว
 เจ้านายขุนนางก็จะไปเสียด้วยมาก ผู้จะอยู่กรุงน้อยตัวไปเห็นไม่ควรว
 จำจะต้องอยู่รักษาพระนคร ระวังคอยตีบเพลิงแลอื่น ๆ

เมื่อท่านข้างโน้นอยู่กรง ถ้าเกิดเพลิงไหม้ที่ไกล ๆ แล้วจะนั่งเสีย
 ไม่ไปก็ได้ คอที่ใกล้ ๆ ริมวังเจ้านายแลบ้านขุนนางผู้ใหญ่จึงต้องไป
 ครั้นเมื่อท่านข้างโน้นไม่อยู่เกิดเพลิงขึ้นที่ไหน ๆ เมื่อใด ๆ ก็ต้องรีบไป
 ช่วยดับเองเร็ว ๆ ให้จงได้ ครั้นจะไม่ไปก็ช่วยเห็นว่าไกลฤล้ายากผู้คน
 ไม่พรักพร้อม ถ้าเพลิงไหม้มากไป ราษฎรก็จะโทษเอาว่า ข้ำพเจ้าแก่
 คร่ำคร่าอ่อนแอไม่แข็งแรง * * * * * เพราะฉะนั้นต้องรวังคอยดับเพลิง
 แลเครื่องมือจะดับเพลิงนั้นสำคัญอยู่ที่คือสุนัข สุนัขมีอยู่สองสาม
 ส้ารับแต่ก่อนเมื่อขหลัง เมื่อเกิดเพลิงท่วงกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์นั้น
 ก็เอาไปใช้ได้ เพราะได้แก่ไขไว้ค้ำใหม่ ๆ ครั้นเมื่อเกิดเพลิงครั้ง
 ลากเอาไปจะใช้ดับเพลิงที่ประคทำข้างสุนัขก็ไม่ขึ้นเลย เพราะลำท่อนั้น
 หนักค้ำขาดทลุไปยังไม่มีการซ่อมแซม เทรยบินที่ในกระบอกสุนัขนั้น
 เข้าไปทำรังก็ค้ำไม้แลหนึ่งลูกสุนัขเล็กห่มจะถอดออกก็ค้ำไม่ออก เหล็ก
 ควางเขนสนิมติดกันไปหมด การรักษาของไม้ค้ำไม่มีใครเอาใจใส่สัก
 เป็นธรรมเนียมของข้าราชการเมืองไทยอยู่แล้ว วันนั้นวังหน้าท่านอวด
 ก้อไป ท่านว่าสุนัขอย่างเช่นเอาไปนั้น เป็นสุนัขอย่างเก่าเขาไม่ใช่แล้ว
 เขาจึงขายเสียแก่คนไฉ่ ๆ สุนัขอย่างใหม่ของท่านมีอยู่เล็กกว่าอันอีก แต่
 แรงกว่าอย่างนี้สองเท่าสามเท่า ห่อหนึ่งนั้นก็ไม่ได้เหยียบด้วยค้ำแลบ้าน
 ครั้นช่วยมุดทองเหลืองแน่นหนาดี แต่อวดก็อวดไป วันนั้นก็ไม่ได้เอามาใช้
 เสียตายอยู่ฤาอย่างไรมิทราบ การที่ท่านทูลถามทูลไต่ไปอยู่กรุงลอน

คอนครึงน ก็เป็นช่องที่จะได้หาของดี ๆ ขอบท่านจงเอาใจใส่หาสุข
 อย่างใหม่ แลเครื่องมือค้ำไฟอย่างไรดี ๆ ที่ควรพอกำลังไทยจะใช้ได้
 จะรักษาได้นั้น มาให้ข้าพเจ้าเป็นกำลังไว้สำหรับค้ำเพลิงสักสำหรับ ๑

ฎา ๒ สำหรับ ข้าพเจ้าจะคิดใจมาก แต่อย่าตนเครื่องจักรฟันจักรไฟไป
 กลัวจะเกินวาสนาไทยจะใช้ จะเปนแต่เครื่องพ้อออกไปเสียเงินเปล่า ๆ
 คิดเอาแต่ที่ไทยจะใช้ได้ แลเปนของไม้ดี โตใหญ่พอเอาลากฎาขกไป
 ตามถนนเล็ก ๆ เมืองนี้ไ้ ไม้ค้ำถนนซัดทางบกแลเรือ

อนึ่งเรือพระที่นั่งสกเนอมงคลราชบัลลังก์ของวังหน้านั้น เขาเล่าฎา
 กันมากสรรเสริญว่าหมคจรงามค้ำนักเรือใครสู้ไม่ได้ ก็ถ้าท่านทูลทูล
 ฎาไปเมืองลอนดอนทั้งที ถ้าเมื่อนจะคิดอ่านหาเรือกำบนสกเนอที่ทำ
 ค้ำช่วยเหลือยอม ๆ ให้ข้าพเจ้าใช้เล่นสักลำหนึ่งจะได้ฎาไม่ เรือกำบน
 ทำช่วยเหลือทั้งลำเขาวามี แลมีเรือลูกค้ำลำหนึ่งฝั่งเข้ามาในสอง
 สามวันน ข้าฎาว่าทำช่วยเหลือทั้งลำเรือแลเส้าหน้าเส้ากลาง เว้นแต่
 เส้าท้ายเปนไม้ค้ำอยู่ใกล้เรือนเข็ม กลัวเข็มจะซัดค้ำค้ำจึงต้องทำค้ำ
 ไม้ไว้เส้าหนึ่ง คุณพระยาศรีสุริยวงศ์ท่านลงไปว่าจะดูท่านยังไม่ได้มา
 เล่าให้ฟัง ข้าพเจ้ายังไม่ทราบแน่ แต่ถ้าท่านทูลจะเอาใจใส่ได้ถาม
 หาเรือเหล็กเล็ก ๆ ที่เขาจะขายฎาจะสั่งให้เขาทำจะได้ฎาไม่ จะเปนเรือ
 กลไฟฎาเรือแล่นไปก็ตามจะเห็นควร ถ้าท่านจะเสียเพื่อเรือเหล็กนั้นไม่
 มากนักอยู่ในสามร้อยซั่งลงมาแล้ว ข้าพเจ้าก็จะยินดีซ้อไว้ใช้เล่นสัก
 ลำหนึ่ง พอเปนเกียรติยศแก่ข้าพเจ้า อนึ่งถงจะซ้อเรือไม่ได้ก็ดี ขอ

ท่านทูตทูตจงเอาใจใส่จัดซื้อเครื่องแต่งเรือกำปั่นแล่นใบกำปั่นกลไฟมา
บ้าง ตามอย่างของใหม่ ๆ ใด ๆ ในเมืองซังยุโรป มาเพื่อจะแต่งเรือ
กลไฟที่ทำอยู่ที่กรุง ฤๅเรือรบใบโรวแล่นโผนแผ่นทะเลของข้าพเจ้า เพื่อ
จะเป็นอย่างเรือรบไว้สำหรับรักษาหน้าวังตงเรือที่วังหนานันด้วย แลเรือ
รบก็ดี เรือที่นั่งพระเจ้ากรุงลอนดอนฤๅเจ้านายในเมืองลอนดอนก็ดี เขา
ตกแต่งอย่างไรสังเกตุมาให้รู้ จะคิดแต่งเรือรบฤๅเรือที่นั่งของเราบ้าง
สิ่งของที่ประหลาดทะเลในทะเลอินเดียเงินนี้ไม่ได้ ก็สนใจมาอย่างตาม
ได้ตามกำลังทุน อนึ่งกระบี่เบา ๆ มีสายเข็มขัดคาดกับเอวไว้ จงสนใจ
หามาหลาย ๆ เล่มที่ใด ๆ แต่ฝึกแลด้ามให้ทำงาน ๆ แปรลกกว่าของ
ที่มีอยู่กลุ่ม ๆ แลให้เป็นที่ราชช้างตรามงกุฏของไทย เพราะดาบที่มี
ตรารูปสิงโตกับม้ามีเขาของเมืองอังกฤษก็ดี ตรารูปสมอของอิตาลี
กุ่มป็นี่ก็ดี ตรานกอินทรีของยุโรปในทิศเศอเมริกาที่ก็ดี ข้าพเจ้าจะคาด
ใช้เองฤๅเจ้านายพี่น้องลูกหลานข้าพเจ้าจะใช้ไม่ได้ ถ้าหามาไว้สำหรับ
เปนของประทานขุนนางในกรุงแลหัวเมืองหลาย ๆ เล่มก็จะดีอยู่ ดาบ
ของสำหรับประทานนั้นไม่สู้ดีนักก็ไ้

อนึ่งแจ้งความมาว่าตั้งแต่แรมเดือน ๑๒ มา ฝนเหือดแล้งเข้าแล้ว
แต่น้ำไม่ไ้ไรจะลบก ลววันละกระเบียดสองกระเบียดมาจนขึ้นเดือนอาษา
น้ำจึงลงวันละนิ้ว ๑ นิ้วเศษ เข้านาทุ่งนาสวนงามทุกตำบลได้ผลทุก
แห่งบริบูรณ์ แต่มีข่าวมาแต่เมืองเขมรว่า ในแผ่นดินเมืองเขมร
จนตลอดเมืองฉวณ บมเสงนี้ฝนน้อยกว่าปีมโรงมาก ทำนาได้ผลส่วน

หนึ่งทำไมได้ผล ๒ ส่วน ๓ ส่วน แลตั้งแต่แล้งเข้าขึ้น ลมว่าวลม
อตราพักหลวงก็พักแต่ก่อน ๆ ทรูอันมากหนาวน้อย ความใช้พิชใช้
จับพงคชกชมหนาเข้า

ในพระราชวัง พระองค์เจ้าข้างในสิ้นพระชนม์สองพระองค์ พระ
ราชบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามาลี ๑ ประชวรโรคไข้ในท้องสิ้นพระชนม์
วัน ๕ ๓ ค่ำ เวลาเกิดเพลิงไหม้ขึ้น พระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
สิมพลี ๑ ประชวรพระโรคไข้พิษลงเมื่อวันที่ ๕ ๓ ค่ำ สิ้นพระชนม์ใน
วัน ๗ ๓ ค่ำ พระศพทั้งสองยังเอาไว้ที่ศาลาสงตันสนตามเคย พระ
เจ้าพนางเธอ พระองค์เจ้าสมจิน ประชวรไข้พิษมาแต่วันที่ ๓ ๓ ค่ำ
ยักันพระอาการก็คลายแล้วแต่เสียบพระจริตมากไป กรมขุนนิเขศวร
ก็ประชวรเป็นไข้จับเป็นประคง พระอาการมากนักร้อย ในข้าราชการ
พระมหาเทพก็ช่วยเป็นไข้เขาเป็นขุฟไฟด้วย อาการว่าไม่สู้มากนัก แล
อื่น ๆ ก็มิอย่างช้เกียดจก แล้วยอกมาพอเป็นอุทาหรณ์ตัวอย่าง แลใน
ครอบครัวยุคตรภรรยาข้าพเจ้านั้นอยู่ก็เป็นสุขอยู่ด้วยกันสิ้น เหมือนกับ
ครอบครัวยุคของท่านทาดานทค

จดหมายมาฉวัน ๕ ๓ ค่ำ (๓) ๕ บรมเสงนพศก

(๓) วันมีพระราชหัตถ์ที่ปรากฏในว่า เตอนอายุชน ๓ ค่ำ มี
วันทรงบอกข่าวในพระราชหัตถ์ไปถึงชน ๘ ค่ำ ๑๒ ค่ำ สันนิษฐานว่าจะ
ทรงร่างพระราชหัตถ์ แลลงวันมีพระราชหัตถ์ไว้ก่อน แล้วทรงแซกเรื่อง
ลงภายหลัง ขาดก็ขณผู้เขียนพระราชหัตถ์มิได้แก่วันมีพระราชหัตถ์
จากร่างเดิม จึงปรากฏอยู่อย่างนั้น

ฉบับที่ ๒๑

พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าหมื่นสรรเพธภักดี

จดหมายมายังพ่อเพ็ง สรรเพธภักดีให้ทราบว่า อ้ายอาจารย์ที่
เมืองสุโขทัยนั้น ขันจับตัวไคมาแล้ว มันหนีขึ้นไปบวชเป็นเถนอยู่ที่
เมืองของ แขวงเมืองนครลำปาง ไคข่าวลงมาที่กรุงด้วยมีผู้ไปเห็นมา
กล่าว พระยาราชนครินทร์ไคมีหนังสือขึ้นไปให้เมืองนครลำปางสืบจับตัว
มันรู้เข้าหนีลงมาแอบอิงอยู่ที่วัดแขวงเมืองพระหมบรี ตั้งทำเงินแดงแล
เป็นหมอน้ำมนต์รักษาไข้ไว้ตัวเป็นผู้วิเศษ แล้วักพดเพื่อเจ้อวดตัว
มันว่าแต่ก่อนอยู่เมืองสุโขทัยเป็นคนที่ไม่กลัว พระยาสุโขทัยจะทำไม
ไม่ได้ จึงลงมาทูลกล่าวโทษที่กรุง ในหลวงให้ตามสืบจับตัวก็จับไม่ได้
ถึงใครจะฆ่าก็ไม่ตาย ถึงจะเอาถ่วงน้ำเสียก็ไม่กลัว พระสงฆ์รูปหนึ่ง
เป็นข่าวพระยาสุโขทัยไปขอน้ำมนต์ อ้ายภักดีอวดมากดังนั้น พระสงฆ์
นั้นก็ไม่รู้จักอ้ายภักดี เป็นแต่ได้ยินออกชื่อนาย จึงเอาความมาเล่าให้พระ
ยาสุโขทัยฟัง พระยาสุโขทัยให้คนทีรู้จักตัวอ้ายภักดีไปสอดแนมก็รู้
จักว่าอ้ายภักดีแน่แล้ว ผลักข้อเสียว่าเถนเงิน พระยาสุโขทัยจึงขึ้นไปจาก
กรุง ธิยไปคึกคักขพระพรหมประสาทศีลปกรมการไปล้อมจับ อ้ายภักดีโค
หนกลงน้ำว่ายข้ามน้ำไป พวกนั้นลงเรือพายไล่จับได้ตัวเมื่อจวนจะขึ้น
ฝั่งได้ ไคตัวมาส่งที่กรุงวัน ๕ ๗ ๑ คำ แล้วได้ให้ไคตามก็รับว่าทำ

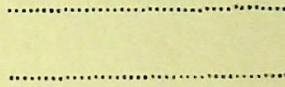
เงินแคงจริง แลทำหนังสือให้คุ้มสักคนที่เข้าด้วยดังนี้จริง คนโกง ๆ
 เช่นหมักหาแก่นายพาด ๆ พอใจคนนักเลง ข้ากลัวคนพนนมนจะยบง
 คนบ้า ๆ โง่ ๆ ให้ ชักหาญขึ้นรวบขวัง จะก่อเหตุให้เจ้านายที่คบคนพนน
 หม่นหมองไป ข้าก็วิตกอยู่อีกว่าตัวข้าก็มีลูกมากรากตก รุยพรรณ
 ลูกเก้าหน้าตาที่ต่าง ๆ ขาวบ้างดำบ้าง กลัวคนพนนมนจะเที่ยววอดว่า
 มันล่องหนหายตัวเขารัวเขาวังไค จึงต้องคิดทำลายเสีย อย่าให้มันไวไค

ครอบครวัตรภรรยาของพ่อเพ็งก็อยู่หมก ไม่มีเหตุที่จะบอกมา
 จึงเรียนพระยาราษฏ์ว่าแม่เข้านั้น ครรภก็แก่แล้วแต่ยังไม่คลอด ให้
 นอนไม่หลับให้โง่มาก แต่เขว่าเป็นตามเคยเมื่อครรภ์แก่ไม่เป็นอะไร

จึงบอกนายพิจารณ์ว่า เจ้าพระยานิกรบดินทรอาการก็คลายแล้ว
 การศพท่านผู้หญิงล้มจะไคทำวันแรม ๘ ค่ำ ๙ ค่ำ ๑๐ ค่ำ เดือนนั้นสามวัน
 ที่วัดกัลยาณมิตร ภรรยาพิจารณ์เข้ามาปลุกษาท้าวสมศักดิ์ว่า เมื่อ
 การศพนั้นระโจนผมไคฤาญไค ท้าวสมศักดิ์ว่าผิวไม่ยเห็นจะไม่ควร
 แลชงท้าวสมศักดิ์ว่าไปคั้งนี้ ข้าไม่รู้ด้วยเลย ข้าก็เห็นว่าไม่ต้องการ
 จะว่า เคยห้ามแต่ข้าในเจ้านายที่ไปทัพ

หนังสือที่จะฝากถึงตัวชานัน จะเริ่มขึ้นว่าข้าพระพทเจ้า เจ้าหมน
 สรรเพชภักดิ์ ขอพระราชทานกราบถวายบังคม แล้วกราบทูลมาให้
 ทรงทราบไคเฝ้าลของฉลัพระบาทด้วย (จนว่า) กราบทูลมาแต่เมื่อง—
 ค่ำ—ฉวัน—ค้ำย คั้งนักจะคววคอก ฤาจะให้หม่อมราโชไทยฤาวัน
 เสี่ยมนอังกฤชเขียนเป็นภาษาอังกฤชมากไค แล้วจึงลงชชมา ข้าก็จะ

อ่านไ้ แต่นอกห้องนั้นต้องลงอักษรไทยว่า “ทูลเกล้าทูลกระหม่อม
ถวายในพระบรมมหาราชวัง” (๑๗) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวก็ไ้ แล้วลงอังกฤษดังนี้

ดังนี้ นอกห้องนอกงให้ไ้ ทำอย่างเช่นมีมาก่อนนั้นลำบากแก่ข้านี้
สามคราวแล้ว กลางทางที่เมืองสิงคโปร์ครึ่งหนึ่ง ท้อเทนครึ่งหนึ่ง
ที่อาเล็กแซนเคอครึ่งหนึ่ง หนังสือข้าไ้ว่ามาด้วยความลำบากนี้ ก็ส่ง
มาหลายฉบับแล้ว แต่เห็นจะไม่ถึงมือพ่อเพ็งที่กลางทาง จะถึงในเมือง
ลอนดอนที่เดียว เพราะหนังสือส่งมากับเมลี่จะเลยไปก่อน การที่จะ
เขียนหนังสือถึงตัวข้าเอง ก็ให้อย่างมานี้ ถึงท่านพระยาราชาทูตแล
ครุฑท แลหม่อมมาไซท์กับข้าหลวงกำกับ ๒ นาย เขาจะไม่ยอม ก็
จงทำเป็นหนังสือลับมาแต่พ่อเพ็งคนเดียวเด็ก ด้วยพ่อเพ็งเป็นคนเต็ม
คนเรือนของข้า ข้าควรพุดกับเจ้าของตัวตรง ๆ ไม่ควรระอ้อมค้อม
ไปหาคนห่าง ๆ ให้ข้าไ้ความลำบากแลเป็นคนนอกเศษนอกเลย อ่าน
หนังสือเคนคนอื่นอ่านไม่พอใจเลย หนังสือฉบับนี้ถ้าแล้วจะพบบ่อเพ็ง
ที่เมืองลอนดอน ฤาจะไปถึงต่อเมือกลับเสียแล้วก็ไม่ทราบ แต่ออก
ไม่ไ้ก็เขียนมากระนั้นแล ถ้าแม่นข้าไ้หนังสือฝากพ่อเพ็งสักฉบับหนึ่ง
ตรงตัวก็จะไ้ใจ ด้วยตั้งแต่ทุกไปหนังสือของทุกฝากมา ข้าไม่ไ้ไว้
คุลสักฉบับหนึ่งเลย อ่อนนอนมานักหนาแล้ว พ่อเพ็งจงไ้ส่งสาร

เอนกเถิก ๖ ค่ายการอื่น ๆ ข้าไม่ตีเคียนอะไรเลย เสียใจนักแต่ที่
ได้หนึ่งสี่ฝากตรงตัวเท่านั้น ทดไปทั้งทีนานถึง ๔ เดือนเศษมาแล้ว
รู้สิ่งใดก็กิจการอะไรที่ควรได้จะได้อันสติให้ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
เขียนว่าเรื่องในเรื่องเคียวจนสั้นเร็วแรงแลเวลาไปเสีย ไม่ใครเขียนแล
ว่าเรื่องอื่นเลย

เมื่อวัน ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
คำ ได้ยินว่าลูกค้าอเมริกันที่กรุง ซอเรือฉลอม
ลำหนึ่งทำใบผ้าแล้ว แล่นออกไปทอดคอบริบังจั้งจะรบคนนอกที่เข้ามา
แลหนึ่งสี่ฝากเข้ามาให้ ถึงกรุงโดยเร็ว ครั้นเรือกำปั่นลำหนึ่งมาถึง
ก็แล่นออกไปรบกับยัตนกับเมียบกยัตนเข้ามา ก็รบกันนั้นเมาสุรามาก
ก็กักกันกับเจ้าของเรือแล่นต่อไปลำอื่นหลายลำ แล้วยับเอาหนึ่งสี่ฝาก
ในลำอื่นมากกว่า ๓๐๐ ฉบบ แล้วแล่นเข้ามา ถูกลมอุตราจัตชาย
ชำระใน พัดไปข้างอ่าวท่าจีนคนในลำเมาสุราก็ แก้วเรือไม้ไ้เรือล่ม
คนจมน้ำตายเสีย หนึ่งสี่ฝากทั้งปวงก็หายหมด ได้ยินว่าหนึ่งสี่
เลอรกกลาเรนคอนมาถึงกงสุลอินเเยล ๓ ฉบบก็จมน้ำเสียไม้ไ้ คุมพระ
ยาศรีสุริยวงศ์ แลท่านกรมท่าว่าอยู่ว่าเห็นหนึ่งสี่ของพวกทูตจะมีมาแล้ว
แต่จะจมน้ำเสียปากนวิตกอยู่ ครั้นหนึ่งสี่บอกมาแต่อาเล็กแซนเคอ
ลงวัน ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
ข้าก็คเนว่าหนึ่งสี่ของทูตานุทูต
จะบอกมาโดยชนบราชการก่อนฉบบนี้ แลทีหลังฉบบที่ส่งมาแต่อาเคน
นั้นเห็นจะไม่มี แต่หนึ่งสี่สุ ๆ สี่ ๆ ลับ ๆ ลอบ ๆ นั้น ข้าไม่รู้ด้วย

ว่าตงนเพราะการที่ทูตไปถึงเมืองสเเคศ วัน ๕ ๆ ๑๑ คำ แลเที่ยวยกไป
จะลงเรือที่เมืองอาเลกแซนเดอ ในวันที่ ๓ ๆ ๑๑ คำนั้น คุณพระยาศรี

สุริยวงศ์ท่านได้ทราบก่อนหนังสือพวกนมาถึง ท่านบอกแก่ข้าหลายวัน
มาแล้ว ข้าได้รู้ก่อนนั้นจริง ๆ จึงคาดคะเนว่าเห็นหนังสือ ๆ ลี ๆ ลี ๆ
ลึ ๆ นอกขนบราชการ เป็นแต่ลอบส่งมาแต่เจ้าจันลูกคำ ที่กว้างขวาง
คำขายในกรงนั้นจะมี ว่ามาทั้งนี้เป้นความสัตย์ความจริง

จดหมายมาณวัน ๓ ๆ ๑ คำ ข่มเส็งนพศก

ฉบับที่ ๒๒

พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูตานุทูตรวมกัน

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพช
ภักดิ์ อุปทูต หม่อมอมระ เทียบพิทักษ์ ตรีทูต หม่อมราโชทัยล่ามให้ทราบ
ด้วยข้าพเจ้ากับกรมหลวงวงศาธิราชสนิทกับท่านเสนาบดีคิดอ่านพร้อมกัน
ว่าครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในรัชกาลเบญจศก
จุลศักราช ๑๑๗๕ เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลนั้น คิดเป็นศกศตศักราช ๑๘๑๓
มีแขกเทศปลอมเป็นพระสงฆ์เข้ามาในกรุง เอาสิ่งของมาถวายใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อ้างว่าพระสังฆราชในลังกา
ทวิปให้เข้ามาเยี่ยมเยียนพระพุทธรูปในกรุงเทพมหานคร ด้วยเหตุนี้
เป็นเดิม ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงได้ทรงพระปรารภ
เหตุนี้ ทรงพระราชดำริทราให้มีสมเด็จพระสังฆราชแลให้
พระภิกษุสงฆ์ ๘ รูป ชื่อจันทโชติ คือพระสุธรรมโมไตร^(๑) แลของคอง ๆ
คุมเครื่องพระราชอิศริ์เป็นพุทธบรรณาการออกไปถวายบูชาพระรัตนธาดา
ในมาลิกมาพิกณเมืองเสงฆ์ชนคร ในชุกฤษฏ์ศตศก จุลศักราช ๑๑๗๗
เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลนั้น คิดเป็นศกศตศักราช ๑๘๑๕ นั้นครึ่งหนึ่งแล้ว
ครั้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อบุณลตรีศก

(๑) เข้าใจว่าพระสุธรรมโมไตร (ห้อง) ผู้ที่อยู่ณพระปฐมเจดีย์
เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต

จุลศักราช ๑๒๐๓ เป็นปีที่ ๑๘ ในรัชกาลนั้น คิดเป็นคฤศตศักราช ๑๘๕๓
 มีพระสงฆ์ชาวลังกาทวีปเที่ยวชวนนบทธาวัฑฒิกมาตั้งกรุงเทพ ฯ แลเมื่อ
 จะกลับไปใช้ชักพาพระสงฆ์ในกรุงเทพ ฯ นี้ออกไปลังกาทวีป ครั้น
 พระสงฆ์กลับมาแจ้งการในลังกาทวีป ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบแล้ว จึงได้ทรงพระราชดำริที่จะจัดแจงการเหมือน
 ครั้งในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อณข่มโรง
 ฉศก จุลศักราช ๑๒๐๖ เป็นปีที่ ๒๓ ในรัชกาลนั้น คิดเป็นคฤศต
 ศักราช ๑๘๕๕ จึงได้ให้มีสมณสาสนสมเด็จเจ้าพระสังฆราช แลสิ่งของ
 เครื่องทรงพระราชอุทิศบูชาพระบรมทันตธาตุ ในมาลิกมาพักณเมือง
 เสงขันตนคร กับไทยธรรมข้างสิ่งเพื่อถวายพระสงฆ์ในลังกาทวีป
 มอบให้พระภิกษุ ๕ รูป คือพระสมุทมนั แลองค์อื่น ๆ กับข้าราชการบางนาย
 คุมออกไปบูชาที่พระทันตธาตุ ณเมืองเสงขันตนคร ในลังกาทวีปนั้น
 อีกครั้งหนึ่ง กับสืบทราบว่าครั้งแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเก่า พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหลายพระองค์ได้ให้มีพระสงฆ์ผู้ใหญ่ ๆ กับขุนนาง
 ข้าราชการกรมไมตรีแลอื่น ๆ ออกไปลังกาทวีปบูชาพระทันตธาตุ แล
 จัดแจงการพระพุทธศาสนาให้ตั้งอยู่แต่เป็นไป ได้เป็นเกียรติยศแก่
 กรุงสยามสืบมาจนทุกวันนี้ แลครั้งนี้จึงคิดกันว่าจะจัดแจงให้พระสงฆ์
 บางรูป แลข้าราชการบางนายคุมสิ่งของเครื่องบูชาเป็นพุทธขรรณาการ
 อุทิศออกไปบูชาที่พระทันตธาตุอีกสักครั้งหนึ่ง ตามอย่างครั้งแผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

เจ้าอยู่หัว เป็นล้าคับแผ่นดินมานานโดยสมควร เพราะฉะนั้นขอสิ่งมาให้ทูต
 นททิกคิอ่านกันไปพดกัยเลอรตกลาเรนคอนเสนาบคี่ผู้ว่าการต่างประเทศ
 ว่าพระมหากษัตริย์แห่งเมืองเสงชัณฑนครในลังกาทวีปนั้น เป็นที่นับถือของ
 ชาวสิงห์ทวีป ว่าเป็นพระมหากษัตริย์ของพระพทธเจ้าแท้ ชาวประเทศอื่น
 ทถอลัทธิพทธศาสนาอย่างเดียวกันกับชาวสิงห์ทวีปนั้น คือไทย มอญ
 พม่า เขมร ลาว ชาวประเทศจีนอินเดียเหล่านี้ ก็พลอยนับถือตาม
 แต่โบราณมา เพราะเหตุนี้แต่ก่อนมา พระเจ้ากรุงสยามในแผ่นดิน
 ที่ล่วงแล้วไป ก็เคยทรงพระราชศรัทธาแต่งเครื่องพระราชอุทิศเฉพาะ
 เป็นพุทธบูชาในพระบรมมหาราชวัง ฌมาลิกมาพัก ในเสงชัณฑนคร
 ในสิงห์ทวีปหลายครั้ง แต่ครั้งอำนาจเจ้าลังกาเก่ายังเป็นไปอยู่นั้น
 ได้ทราบข่าวข้างฝ่ายสยาม พระเจ้าแผ่นดินก็ได้ทรงจัดแจงให้มีทูต
 เชิญพระราชสาสน์ แลคุมเครื่องมงคลราชบรรณาการออกไปทรงยินดี
 เจริญทางพระราชไมตรีแก่พระเจ้าแผ่นดินด้วย ฝ่ายพระสังฆราชก็ได้
 จัดแจงสมณสาสน์กับเครื่องไทยธรรมของฝากถึงพระสงฆ์ผู้ใหญ่ในสิงห์
 ทวีปด้วย พร้อมกันกับเครื่องพระราชอุทิศสักการบูชาพระบรมมหาราชวัง
 แลผู้ครองฝ่ายสิงห์ทวีปที่เป็นพวกเจ้าลังกาเก่า ก็ได้รับรองโดยทาง
 พระราชไมตรี แลได้อันเคราะห์นำทูตทูตให้ได้นมัสการพระมหากษัตริย์
 สักการบูชาในเวลาอันควร แลเมื่อทูตทูตกลับก็ได้มีพระราชสาสน์
 ตอบมาโดยทางพระราชไมตรี พร้อมกันกับสมณสาสน์ของพระสงฆ์ผู้ใหญ่
 ในสิงห์ทวีป มาถึงพระสังฆราชาธิบดีในกรุงสยามด้วย ครั้นเมื่อ

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น แผ่นดินสิงห์ทวีปทั้งสิ้นเป็นของอังกฤษแล้ว ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามก็ยังไม่ทรงทราบอย่างธรรมเนียมฝ่ายข้างอังกฤษฉนั้น เมื่อจะแต่งทูตาทไปนมัสการพระที่นั่งศาคามุ ทำพุทธบูชาตามเคยโดยอย่างแต่ก่อน ก็ไม่ทรงทราบว่าผู้ครองฝ่ายอังกฤษจะชอบใจรับญาไม่ ด้วยทราบว่าอังกฤษถือศาสนาอย่างอื่น พระที่นั่งศาคามุตกเป็นแต่ของพระสงฆ์แลชาวเมืองที่ยังถือพระพุทธศาสนาอยู่ จึงใ้ใ้ให้มีแต่สมณศาสนของสมเด็จพระสังฆราชไปถึงพระสังฆนายกในสิงห์ทวีป แลหนังสือขุนนางพนักงารการต่างประเทศนำไปถึงผู้ครองฝ่ายอังกฤษพอให้ทราบว่า พระสงฆ์แลคฤหิ์สฝ่ายสยามออกไปนั้น เพื่อธรรมเนียมเยียนด้วยการพระพุทธศาสนาเท่านั้นดอก ไม่เกี่ยวของด้วยการแผ่นดินเลย แลผู้ซึ่งออกไปนั้นก็ไ้ไ้ไปถึงแลบูชาพระที่นั่งศาคามุสมพระราชประสงค์พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทั้งสองครั้ง แต่ลำบากบ้างด้วยเหตุต่าง ๆ เพราะเป็นแต่การรับรองของพระสงฆ์ แลชาวเมืองสิงห์ทวีปที่ยังถือพระพุทธศาสนาอยู่นั้น พวกนั้นก็ไม่มีใครจะมีสามัคคีต่อกัน พวกหนึ่งจะไปทางหนึ่ง พวกอื่นจะไปทางอื่น ว่ากล่าวถ่มถุยแย่งกันไปเยือกันมา เพราะผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินไม่ไ้รับรอง แลยังค้ำชูบัญชาให้ไปในทางเคี้ยวแลอย่างเคี้ยว สิ่งของเครื่องที่ส่งออกไปเป็นเครื่องพุทธบูชาแลไทยธรรมถวายพระสงฆ์นั้น ครั้นชนบดแล้วก็มีผู้เกาะครองยึดไว้ให้ต้องเสียภาษี เมื่อพวกสยามซึ่งไปนั้นกลับมา บางทีก็มีหนังสือขุนนางผู้น้อยในผู้ครองข้างอังกฤษคอยมาบ้าง บางครั้งก็ไม่มี

คุ้มเหน็ดเกล้าหาเป็นเกียรติยศแก่กรุงสยามนักก็ไม่ เป็นแต่เห็น
 แก่การกุศลในพระพุทธศาสนา ซึ่งเคยประพฤติมาก็จักแจงออกไป
 พอเป็นอันสำเร็จในการพระราชกุศลเท่านั้น ก็กับคนกรุงสยามไว้ด้วยความ
 พระราชไมตรีอันสนิท คุ้มพระเจ้าบิรดาเนียซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่
 เป็นเจ้าของเกาะสิงคโปร์แล้ว แลพระเจ้าแผ่นดินกรุงไทยในแผ่นดิน
 ประจุบันนี้ ก็ยังหาได้แต่งเครื่องพระราชอุทิศพทธบูชา ให้ทูตสยาม
 คุ้มออกไปนมัสการพระรัตนธาตุไม้ พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามกับคุ้ม
 พระราชประสงค์จะใคร่ประพฤติตามอย่างแผ่นดินที่ล่วงแล้ว ถ้าแผ่นดิน
 จะแต่งทูตออกไป ถ้าผู้ครองข้างอังกฤษอยู่ในทวีปลังกาสิงคโปร์ รัฐบาล
 ให้เรียบริบร้อยสมควรแก่ทางพระราชไมตรี ให้ดีกว่าครั้งก่อนได้จะดี
 จะสมควรหนักหนา เลอรรกกลาเรนคอนจะบังค้ำมาโดยสมควรจะได้ฤ
 มิได้ ปฤกษาเลอรรกกลาเรนคอนจะว่าอย่างไร อนึ่งถ้าได้ช่องจะว่าต่อไป
 ก็คิดพกว่าเล่นติ่งเสียอีกอย่างหนึ่งลงดู เลอรรกกลาเรนคอนจะว่าอย่างไร
 คือว่าเล่าเรื่องเก่าว่าได้ยื่นเล่าสืบมา ว่าก่อนนี้ไป ๓๐๐ ปี เมื่อครั้งพวก
 ไปรตุเกศ ได้ครองทวีปลังกาสิงคโปร์อยู่ พระเจ้ากรุงหงสาวดีที่เรียกว่า
 เจ้าหงสาสินคำข้าง พระเจ้าทศทิศวิไชยข่าง ได้แต่งทูตไปขอซื้อ
 พระรัตนธาตุคุ้มฝ่ายผู้ครอง ไปรตุเกศ ว่ากล่าวราคากันเป็นเงิน ๓๓๓๐ ซึ่ง
 ครั้นยอมกันแล้ว พวกชาวลังกาที่รักษาพระรัตนธาตุอยู่จะเอาส่วนเงิน
 ให้มาก พวกผู้ครองข้างไปรตุเกศจะให้แต่น้อยวิวาทกันขึ้น พวกลังกา
 จึงไปยุยงล่อลวงพวกทุคมอญ ว่าพระรัตนธาตุคุ้มนี้มีฤทธิ พวกไปรตุเกศ
 มาเอาไปว่าจะขายให้แก่มอญ ก็หนีกลับมาหาพวกลังกาสิงคโปร์ พวก

ลังกาสึงหัพพที่กองคอกไม้เอาไปเก็บซ่อนเสียแล้ว เห็นไปรดเทศ
 จะต้องเองข้างฤๅอะไรทำรูปแทนดวงชายให้ไปแก้มอญ มอญคงจะ
 ไม่ได้พระทันตธาคที่แท้ไป ครั้นนั้นพวกมอญที่เป็นทูตไปก็ยังไม่ได้เห็น
 พระทันตธาคไม่รู้จักถนัดว่าแท้ไม่แท้ ครั้นไปพดงนั้นก็เกิดสงสัย
 ขนมาเสียตายเงินอยู่ ก็หาได้ซื้อมาเมืองมอญไม่ ก็ยัดคนตั้งแต่ไปรดเทศ
 ครอบเมืองมาจนถึงแผ่นดินเกาะลังกาสิงหัพพตกเป็นของอังกฤษ ก็นาน
 มากกว่า ๓๐๐ ปีมาแล้ว คนชาวทวีปสิงหัพพลังกาก็กลับไปเข้าวัดศาสนา
 พระเยซูคฤศตเสียมากแล้ว คนที่ถือพระพุทธรูปสาสนายิ่งตั้งถิ่นนั้นเขาย่าง
 ไปแล้ว ถ้าแผ่นดินเลอรทกลาเวนคอนจะชักชวนให้พวกชาวลังกานินทียอม
 พร้อมกับผู้ครองข้างอังกฤษ ให้ขายพระทันตธาคให้ผู้ครองข้างฝ่ายสยาม
 ด้วยราคาคลายกับครั้งผู้ครองข้างไปรดเทศ จะขายแก่พระเจ้าหงสาวดี
 ครั้งโน้นได้ เห็นผู้ครองข้างไทยจะยินยอมซื้อเอาไปไว้บูชา ด้วยยัดคนคน
 สยามที่เคยได้เห็นพระทันตธาคจำได้ถนัดนั้นก็ยังมัต้อยู่ แล้วผู้ทนนยถอ
 นั้นก็มีมาก ถ้าเลอรทกลาเวนคอนคิดอ่านให้สำเร็จ พระเจ้าแผ่นดิน
 กรุงสยามเห็นจะทรงขอบคุณมาก แลคนเห็นว่าชาวสิงหัพพลังกาที่จะ
 หวงแหนพระทันตธาคนั้น ก็เข้าสาสนาพระเยซูเสียมากแล้ว พระทันต
 ธาคนั้นก็ไม่ใช่ของต้องของอังกฤษคอก เห็นจะอยากได้เงินมาก
 กว่าที่จะหวงพระทันตธาคไว้กระมัง ว่ามาทั้งนี้ก็เป็นการว่าเล่นคอก ถ้ามี
 ที่ว่าก็ว่าเป็นว่าเล่นเถิด ฯ

จดหมายมาฉนวน ฯ คำ ข

(พระราชหัตถ์เลขาคณันไม่ปรากฏวันเดือนปี บางทีจะเป็นแต่ทรง
 ร่างแล้วมิได้ส่งไป)

ฉบับที่ ๒๓

พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูตานุทูตรวมกัน

จกหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพธ
 ภาคคี อุปทูต จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ตรีทูต หม่อมราโชทัยล่าม
 จมื่นราชามาตย์ นายพิจารณ์สรรพกิจ ให้ทราบ ว่าวัน ๑ ๆ ๑ คำ
 เรือสลุกกลไฟอังกฤษขอผู้รั้ว รั้วเซอร์อเบิตสจอมเบิก กงสุลอังกฤษ
 คนใหม่ เข้ามาส่งถึงนอกหลังเต่าปากน้ำเจ้าพระยา เซอร์อเบิต
 สจอมเบิกจึงให้คนอังกฤษลงเรือโยก คุณหนังสือห่อหนึ่งซึ่งได้รับมา
 แต่พระพิเทศพาณิชย์รับขามาส่งเวรกรมท่าว่าให้ถวายโดยเร็ว ห่อหนังสือ
 นั้นได้ถึงมือข้าพเจ้าวัน ๒ ๆ ๑ คำ ข้าพเจ้าได้แกะออกดู เพราะในห่อ
 นั้นสลักหลังเป็นตัวอังกฤษว่า ถึงข้าพเจ้าเองหาว่าหนังสือของทูตไม่
 จึงได้แกะออกเห็นหนังสือแปลฉบับฤกษ์แก้ฉบับ สลักหลังว่าวางเวรกรมท่า
 ฉบับ ๑ วางเวรกระลาโหมฉบับ ๑ ถึงพระยารวงศ์พิพัฒน์ ๒ ฉบับ
 ถึงพระยาวิสูตรโกษาฉบับ ๑ ถึงคุณบ้านล่างฤกษ์บ้านกลางอย่างไรมิ
 ฉบับ ๑ ถึงคุณอะไรมิรู้จำไม่ได้แล้วฉบับ ๑ ฤกษ์ ๒ ฉบับลืมเสียแล้ว
 ถึงหลวงขบถ หลวงนาวา ฉบับ ๑ เป็นแปลฉบับฤกษ์แก้ฉบับด้วยกัน
 ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่มีถึงข้าพเจ้าสักฉบับหนึ่ง ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ออกอ่าน
 คอก คินให้ท่านกรมท่าไปต่อหน้ากรมวงศา กรมอลงกฎแลเจ้านาย

อื่น ๆ หลายองค์ แลเจ้าพระยามุขมนตรี พระยานรราชมนตรี
 พระยาโชฎุกราชเศรษฐี พระศรีสทเทพ เห็นพร้อมกัน ข้าพเจ้าไม่ได้
 อ่านเลขไม่ได้ฉีกเลขจริง ๆ สักฉบับหนึ่ง แต่ฉบับที่วางเวรกรรมท่าน
 ท่านกรมท่าฉีกออกตนเองแล้วท่านก็อ่านให้ฟัง เนื้อความก็เล่าเรื่อง
 ที่ไปต่อไปจากเมืองอาเคน ซึ่งบอกมาแล้วแต่ครั้งก่อนจนถึงเมือง
 อาเล็กแซนเคอริบายจะลงเรือข้ามทะเลแดงไปนั้น แลหนึ่งเดือนลง
 วัน ๗ ๆ ๑๓ คำ แต่พระยาวรพงศ์พิพัฒน์เวลานั้นไม่อยู่ กรมวงศา
 ให้ไปตามตัวมาไต่แล้ว จึงได้ฉีกออกส่งให้ ข้าพเจ้าอ่านในหนังสือ
 สองฉบับนั้น ฉบับหนึ่งความก็ลอกกันจากฉบับที่วางเวรกรรมท่านเอง
 ฉบับหนึ่งเป็นหนังสือสรรเพชญ์ว่าออกตัวออกแอกเข้ามาต่าง ๆ แล
 เพราะความในฉบับหนึ่งก่อนนั้น ว่าให้กราบทูลพระกรุณาแลออกชื่อ
 ข้าพเจ้ามาด้วยนั้น ก็ชอบใจแล้วที่มียศอยู่ในเศษที่จะได้ฟัง ไม่เป็น
 คนนอกเศษนอกเลยไปที่เคียว แต่ว่าต้องอ่านหนังสือของเขาคืนที่เจ้า
 ของเขาอ่านเสียแล้ว ถึงกระนั้นเพราะออกชื่อข้าพเจ้า ๆ จึงจะคอยมา
 โดยจริง ไบขอกที่วางเวรกรรมท่า แลทยอกมาแจ้งพระยาวรพงศ์พิพัฒน์
 ครั้งนั้นนังกิต ครั้งก่อนนังกิต ข้าพเจ้าไม่ติเตียนคอกว่าเพื่อเจ้อยกยาวไป
 ฎว่ากันไป เมื่อเขียนมาได้มากก็ได้ฟังเลียบคลอออก ถึงเขียนมา
 ใช้ตัวผิด ๆ ก็พออ่านประจบประแจงเอาได้คอกไม่เป็นไร ถ้ามีธรรการ
 งามมากจะบอกมาแต่ใจความสั้น ๆ ก็ไม่ว่าอะไรคอก เสียใจนั้นก็อยู่

อย่างเดียวแต่ทักขยไม่ไ้ไ้ไว้แก่ตัวล้กลบข้หนึ่งเลย ตั้งแต่ททานทไป
 แลวจนขน เมอเจ้าของเขาม้เขาก้เอาของเขาไปเสี่ย ดงทเมอ
 จะแต่งหนังสือตอบจะจำขอทวคนขอเมองทเป้นค้าแขกค้าฝรังทข้าพเจ้าไม่
 เคยเรียกก้ล้มไปเสี่ย เหมือนชอเมองอาเคน เมืองสเคศ เมืองอาเล็ก
 แซนเคอริยา เมืองเหล่าน้เคยไ้ไ้ขบข้อย ๆ ก้จำไ้ แลเมืองแขก
 เทอเกสสองเมือง ฤาขอเจ้าแขกน้ัน จำไ้ไ้จะออกชอไ้ไ้ไม่ถูก แล
 การชงททานทข้ความเชิญเจ้าเมืองแขก ทพคไม่รั้จักภาษากันเป้น
 แต่ไ้ไ้ไปกินไ้ระข้วกันก้ค้ แลความทพคจากันกับเจ้าแขกเทอเก
 เมืองอะไรจำไ้ไ้แลวน้ันก้ค้ ก้ชอข้วราชการอย้แลวทประการ
 ควรสรรเสริญทงสัน ไม่ม้ทค้เคียนอะไรคอก แต่ข้าพเจ้าเสี่ยใจน้ันกว่า
 หนังสือข้าพเจ้าฝากไปดงเนอง ๆ ตั้งแต่เดือนเก้ปลายเดือนมาจนขน
 ทเป้นหนังสือดงททานททงทนายก้ม้ ดงแต่ราชทคอปททก้ม้ ดง
 รายทวต่าง ๆ ทคนก้ม้ ไ้ส่งไปเนอง ๆ แลหนังสือน้ันไ้ขนเรือเมล
 วันโก พระพิเทศพาณิข้าง มีศเคอรั้วลสอนข้าง เขาก้บอกเข้าไป
 ใ้ทรวบ ว่าหนังสือไ้ไ้ไปแล้วแต่เมืองสิงคโปรั ในวันน้ัน ๆ ทควง
 แต่เห็นหนังสือจะลวงไปคอกอย้ในเมือลอนคอนเลี่ยหมค จะไม่ไ้ไ้พข
 ในกลางทางทเมืองสเคศก้ค้ เมืองอาเล็กแซนเคอริยาก้ค้เลยทเคียว
 ข้าพเจ้าคคการว่าเคียวท่านก้จะดงเมืองลอนคอนแล้ว เห็นท่านจะ
 อ่านหนังสือเหล่าน้คนทงก้จะไม่หมคอก ข้าพเจ้าอสาทเขียนหนังสือ
 ฝากใ้ชาวดงท่านเนอง ๆ ดงน้ันน้ัน ค้ข้คคทว่าท่านทงขวงก้ไม่เคยไป

ไกลไปนาน เมืองนั้นก็เป็นบ้านง่อนเมืองแน่น แต่อยู่ที่นั่นเองข้างที่
 ราษฎรก็มักตักกัน ประเด็ยวฤาอย่างนั้นประเด็ยวลันอย่างนั้น ครั้น
 ข้าพเจ้าจะให้ข่าวชากระยะห่างไป ก็กลัวว่าท่านทั้งปวงจะวิตกไปว่า
 เหตุอย่างไรมี จึงไม่มีหนังสือไปถึงหาไป อนึ่งบ้านเมืองก็ล้วนแต่
 จากคารุง ๆ รัง ๆ เปนรังไฟรังพัน กลัวว่าท่านทั้งปวงจะวิตกลงบ้าน
 เรือนว่าไฟจะไหม้ เพราะฉะนั้นไฟไหม้ไค้ลันที่ไหนก็บอกไปทุกที่ ใคร
 ใช้ใครตายฤาถ้อยความอะไรมี ก็ออกช้อออกเรื่องบอกไปทุกครั้ง
 ก็เพื่อจะให้ท่านทั้งปวงได้ไว้ใจเป็นแน่ ว่าบ้านเรือนบุตรภรรยาญาติ
 ครอบครัวยของท่านนอกจากที่ออกช้อตามมีเหตุไปนั้นอยู่ก็อยู่สิ้น ท่าน
 ทั้งปวงจะได้ตั้งหน้าคิกอ่านจักแจงพคจว่าชานให้สมควรแก่ประสงคข์ของ
 ราชการแผ่นดินไปฝ่ายเดียว ไม่ต้องแลเหล็ยววิตกระวังหลัง ครั้นว่า
 จะส่งฤาบอกแต่การสำคัญ ๆ การเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่เคยบอกไป ก็
 ถ้าเจกเงินที่เขากว้างขวางรับเอาหนังสือของบุตรภรรยา ฤาคนสนิทชิต
 เชอของคณบางจำพวกในทตานทคคณใดคณหนึ่ง กล่าวไปด้วยเรื่อง
 ไฟไหม้ไค้ลัน ฤาเหตุอะไรรึอันหนึ่งเล็กน้อยล่อม ๆ แล่ม ๆ ไปถึงใคร
 สักคณหนึ่งในพวกทตานทค ก็จักเกิดฤากันขึ้น ว่าได้ข่าวมาว่าไฟไหม้
 ทันทน ฤาเหตุอันมีเหตุนี้เกิด ก็จักเป็นทวิตกของท่านทั้งปวงไป
 จะสงสัยว่าข้าพเจ้าบอกความร้ายเสียไม่บอก จึงอุสาหยอกมาทุกสิ่ง
 ทุกครั้งให้ทราบสิ้นสงสัย จนท่านเข้าใจคาคการไค้เป็นแน่ ว่านอก
 จากเหตุที่บอกออกไปแล้ว เหตุอื่นไม่มีไม่ต้องวิตก แลเมื่อคิกไป

การที่ข้าพเจ้าบอกออกไปนั้น ควรจะคิดแล้วว่าเพื่อจะไปคืนไป ใน
 กรุงนั้นขุนนางตมหากเล็กตำรวทที่เรียกว่าเป็นข้าราชการของเจ้าแผ่นดิน
 เขาตั้งบ้านเรือนอยู่ไกล ๆ เข้ามาเป็นเวลาสองวันก็ไม่มา ก็หนังสือ
 ของทตบออกมาถึงเขาให้บอกแก่ข้าพเจ้า เขาอ่านที่เคี้ยวแล้วเขาก็เอา
 ไปเสียไม่ได้เลยไว้ ถึงที่จะเขียนหนังสือตอบไปก็ทำไม่ได้ ฤดิม
 ไปจะอ่านอีกก็ไม่มีฉบับอยู่ที่ตัว ครั้นจะให้ไปตามเอามาก็เข้าไปลำบาก
 ไป ถ้าอย่างไรท่านจะเขียนฝากให้ถึงตัวข้าพเจ้าไม่ได้แล้ว จะฝาก
 ให้ถึงเมียข้าพเจ้าซึ่งเป็นไรที่กว่าฝากถึงขุนนาง ด้วยเมียข้าพเจ้าอยู่
 ในวังหมกไม้ไผ่อยู่บ้านต่างหาก ถึงกระนั้นจะฝากถึงเมียที่โกรธกัน
 อยู่ก็จะไม่ได้อ่าน ต่อให้ถึงเมียที่ชอบกันอยู่ เมื่อยอยากจะอ่านเมื่อไร
 จะได้เรียกเอามาอ่านเมื่อนั้น เมียคนไรที่อยู่ เมียคนไรโกรธกัน
 สรรเพรภักคิทรายอยู่หมกแล้ว

ณวัน ๓ ๑ คำ ข้าพเจ้าได้ชักชวนพระสงฆ์ แลราษฎรแล้ว
 พากันขึ้นไปพร้อมด้วยกระบวรหลวง แห่งพระไสยพระแสน มาแต่วัด
 เขมาภิรตาราม ชักไปวัดประทุมวนาราม แล้วได้ทำบุญแลมิ่งงาร
 ตลอดสามวันในอารามนั้น มีทั้งหุ่นโขนละครคน แลดอกไม้เพลิงเป็นงาร
 ใหญ่ ราษฎรก็ออกไปคองวามากมาย ตัวข้าพเจ้าก็ขับตมรถรยาก็ออกไป
 ไปค้างอยู่ที่วังประทุมวันถึง ๔ คืน ไม่ได้กลับเข้ามาที่ในกรุงนี้ วังหน้า
 ท่านก็ไม่เสด็จอยู่ ถึงกระนั้นในพระบรมมหาราชวังนี้ คุณศรีสุริยวงศ์
 ท่านรับเข้ามารักษา เพราะสมเด็จพระยาองค์น้อยไปอยู่ที่ประทุมวัน

กับข้าพเจ้าด้วยกัน ในพระบรมราชวังนั้นเจ้าพระยามุขมนตรี อนุรักษ์
การทั้งปวงก็เปนปรกติเรียบร้อยก็อยู่จน ๆ ข้า ๆ กลั้มมา ด้วยเหตุนี้
พึงรู้เถิด ว่าบ้านเมืองเราอยู่เปนปรกติคืออยู่ไม่มีเหตุการณ์ใด ถ้าไม่
ปรกติแล้วจะเป็นอย่างนี้มิได้ อย่าฟังหนังสือเล็ก ๆ น้อย ๆ ของคน
ไพร่ ๆ หูเบา ๆ ฟังภาแล่าผิก ๆ ถูก ๆ ขอกออกไปเลย

อนึ่งเมื่อวัน ๑ ๓ ๑ ค่ำ มีคนอังกฤษสองคนถอยนเข้าไปในวัด
โสมนัสวิหาร ไปยิงนกพิราบที่พระเจดีย์หลังพระวิหารหน้าพระอุโบสถ
พระอริยมุนี^(๑) มาห้าม อังกฤษสองคนก็กลับไป ครั้นเข้ามาอีกสักโมง
หนึ่งมีอังกฤษพวกหนึ่งเข้าไปยิงลูกจ้างข้างอังกฤษข้างประมาณ ๓๐ คน
ไปยิงนกที่พระเจดีย์อีก เวลานั้นเป็นเวลาพระสงฆ์ลงไปทำวัตรอยู่ในพระ
วิหาร พระสงฆ์องค์หนึ่งมาห้าม คนที่ยิงปืนไม่ฟัง เอาปืนกระทุ้งเอา
พระสงฆ์ก็เกิดชกต่อยกลุ่มรวมตัวกันขึ้น พระสงฆ์จับพวกอังกฤษ
ได้ ๔ คน เอาตัวไปส่งพระอริยมุนี ๆ ถามว่ามาแต่ไหน บอกว่าไป
จากบ้านหมอบรัดเลย์วังกรมวงศา พระอริยมุนีว่าจะจับเอาพวกนั้นมา
ส่งที่วังกรมวงศา พวกฟ้องของอังกฤษเข้ามาอันวอนรับผิดรับชอย
ขอให้ปล่อยเสียเถิดเถิดอย่าเอาไปส่งเลย รัชทำหนังสือสัญญาให้ว่าถ้อย
ความไม่ว่าแล้ว ขอให้เปนเล็กกัน พระอริยมุนีเอาหนังสือสัญญาไว้
แล้วปล่อยตัวไป พวกที่อยู่บ้านหมอบรัดเลย์ไม่ฟ้อง แต่พวกที่อยู่บ้านอื่น

(๑) พระอริยมุนี (ทับ) ได้เลื่อนเปนพระพรหมมุนีในปีนั้น ถึงรัชกาลที่ ๕ ได้เปน
สมเด็จพระวันรัตน์

ไปฟ้องแก่กงสุลคนเก่า ๆ มีหนังสือมาถืองกรมท่าอายุค้พระสงฆ์ไว้
แล้วทำใบฟ้องมาฟ้องว่าพระสงฆ์ค้ ความก็จะต้องชำระกัน แต่เสนาบดี
ผู้จะชำระเห็นว่าค้ติการค้ของพระที่ประทุหมันอยู่ ค้ผิดไว้ว่าค้ต่อวัน ๒ ๆ ๑ ค้ค่า
งารเล็กแล้วจึงจะชำระ พอลงวันนนั้นเขากงสุลคนเก่าค้มาค้คนเสียว่า
กงสุลคนใหม่มาถึงแล้วค้วเป็นค้สินธุระ ไม่มีอำนาจเป็นกงสุลแล้วจะ
ขอลากลับไป การที่ชำระนั้นเป็นธุระของกงสุลคนใหม่ ความก็ยิ่ง
ค้างกันอยู่ กงสุลคนใหม่นั้นค้ใจค้ให้พระนายไวยวรรณาค้ลงไปรับ ฟัง
มาถึงกรุงในวันนแล้ว แลค้ความก็ยังไม่ค้ทันค้ไวกันเพราะเขาฟังมาถึง
ค้ไค้ ยินว่ากงสุลคนนค้คุณพระราชสาสนแลค้สิ่งของค้ที่สมค้เจ้พระนางเจ้ากรุง
ลอนค้ตอนฝากมาค้ให้ข้าพเจ้าข้าง บอกขอเรือให้ล้งไปรับ แต่จะเป้น
ค้สิ่งไค้ยังไม้ทวาย

แลการซึ่งอังกฤษเข้าไค้ไปยังนค้ในวัดวาอารามน แต่ในแผ่นดิน
พระบาทสมค้เจ้พระนั้งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ค้ไค้เกิดค้วิวาทค้ที่วัดเกาะวัดสำเพ็ง
ครั้งหนึ่งแล้ว พระสงฆ์ค้กับอังกฤษค้กัน พระสงฆ์ว่าอังกฤษข่มเหงเข้า
ไค้ไปยังนค้ในวัด อังกฤษก็ค้เถียงว่านค้มิใช้ค้สัตว์ของพระสงฆ์ค้เลี้ยงอยู่อย่าง
เปค้ไค้ เป็นค้สัตว์นอยู่ค้ในอากาศค้ไม่มีเจ้าของ ครั้งนั้นค้ตค้สินกันอย่างไร
ข้าพเจ้าค้ก็ไม้ทวายการค้สงขกันไป เมื่อครั้งมีค้ค้เตอร์ป่ากรับหนึ่งค้
ค้สัญญาเข้ามาเปค้ลยน ขอทำหนังสืออธิบายค้สัญญาอัน ข้าพเจ้าค้ก็ค้
ค้วิค้กว่าค้วิไสยอังกฤษ วันอาทิตย์แล้วค้ก็ค้เที่ยวไปยังนค้เล่นเป้นปรกติ ฝ่าย
พระสงฆ์ค้ไทยค้ถอค้ค้ที่ว่าค้เป็นค้หม้ออัยเป้นค้ทอาค้ไค้รอยของ นก, เนอ, ปลา,

อย่างไร เมื่อท่านทศยังอยู่ในกรุงลอนดอน ถ้าเขาต่อว่าที่โปรต
ช่วยว่ากล่าวชี้แจง ทั้งความเข้าใจว่ามาในตัว

อนึ่งกฎหมายฝ่ายไทย ข้าพเจ้าก็ได้ประกาศไว้แต่ก่อนทำหนังสือ
สัญญาฉบับอังกฤษ ว่าอำเภอของตระเวนน้อยตัวคนพาลมาก ถิ่นฐาน
บ้านเรือนของใครใครรักษา ถ้ามีผู้ขกรกออกอาจเข้ามาก่อการทะเลาะ
วิวาทครั้นพันแหว่งในรั้วในกำแพงที่ถิ่นฐานบ้านของใคร ให้เข้าบ้าน
เป็นชนะผู้ขกรกเป็นแพ้ ถึงจะมีขาดแคลนก็ไม่ว่าให้ ไต่เบียดปรับเลย
กฎหมายคตินข้าพเจ้าก็ได้บอกแก่มีสเตอร์ยาก แลได้เขียนคำประกาศ
ฉบับไทยให้ด้วยแล้ว ก็แลที่อังกฤษยังมีนักวิวาทกับพระสงฆ์ครองน ก็เป็น
ที่กรมพระเจดีย์ อยู่ในกำแพงชั้นในของวัดที่กำแพงถึงสองชั้น มิใช่
จะเป็นวัด โถงวัดกว้างเปล่าเหมือนวัดสวนจันฐุยากว่าวัดฤๅมิใช่วัดเมื่อ
ไรมี แผนทีวัดนั้นกลางคนในพวกท่านทศานทศก็จะได้เห็นจำได้อยู่แล้ว
ซึ่งบอกมาทางนพอให้ท่านรู้ไว้ ถ้าไม่มีใครว่ากล่าวอย่างไรก่อน ก็อย่า
เพ้อไปเกากวนวุ่นวายขึ้นก่อนเลย ฯ

จดหมายมาฉวัน ๓ ๆ ๑ คำ ปีมเสงนพศก

ฉบับที่ ๒๔

พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูตานุทูตรวมกัน

จดหมายมาถึง พระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพช
ภักดีอุปทูต หม่อมมณฑลพิทักษ์ตรีทูต หม่อมราโชทัยล่าม แล
หมื่นราชามาตย์ นายพิจารณ์สุรพกิจ ข้าหลวงกำกับเครื่องราชบรรณา
การ ให้ทราบ ด้วยเซอร์อเบิตสจอมเบิกกงสุลอังกฤษคนใหม่ มาถึง
กรุงแล้วในวัน ๕ ๗ ๑ ค่ำ แล้วให้หนังสือมาถึงข้าพเจ้าว่า ได้ถือ
พระราชสาสน์สมเด็จพระนางพระเจ้ากรุงลอนดอนวิกตอเรีย เข้ามา
สองฉบับ ให้ข้าพเจ้าฉบับหนึ่ง ถวายวังหน้าฉบับหนึ่ง กับเครื่อง
ราชบรรณาการหลายสิ่ง แต่ได้มากับตัวแต่ ๓ สิ่ง กระบี่ฝรั่งทำ
อย่างพระขรรค์ ๑ บินไม้เนโรเฟอลเครื่องเงิน ๑ กับตัวอย่างเงินเหรียญ
อังกฤษ แลอย่างเงินเหรียญไทย ตามอย่างซึ่งมีศเตอร์ปากเอาออกไป
ไปนั้น ๒ หีบหนึ่งเล็ก แลว่าเครื่องทำเงินเหรียญเครื่องบิษฝ้าย แล
สิ่งอื่นหลายสิ่งก็มีมากด้วย แต่ยังมีเรือกำปั่นแล่นไปอ้อมทางเขย
คุดไทย ยังไม่มาถึงเมืองสิงคโปร์ เมื่อเซอร์อเบิตสจอมเบิกมาจาก
เมืองนั้น แต่เห็นว่าคงจะตามมาโดยไม่ช้า แลเซอร์อเบิตสจอมเบิก
ได้ส่งมาแต่หนังสือของเซอร์ทกลาเรนดอนถึงข้าพเจ้าก่อน ความใน

หนังสือนี้ว่าบอกความว่าพระเจ้ากรุงลอนดอน ตั้งเซอร์อเบิตสจอมเบียก
 คนนี้ มาเป็นกงสุลในเมืองไทย แล้วว่าสรรเสริญเซอร์อเบิตสจอมเบียก
 ไปต่าง ๆ รัยรองมาว่าเป็นคนดีแท้ แล้วว่าตั้งคนไปผู้ครองฝ่ายสยาม
 จะให้หนังสือบอกกล่าวขึ้นไปถึงผู้ครองฝ่ายอังกฤษกรุงลอนดอน คือ
 พระราชสาสน์แลหนังสือเสนาบดี ก็ให้มอบให้เซอร์อเบิตสจอมเบียกรับ
 ส่งไปเถิด อย่าให้ต้องส่งไปเมืองชองกงอย่างแต่ก่อนเลย ถึงพระ
 ราชสาสน์แลหนังสือเสนาบดีกรุงลอนดอน ก็ส่งมาตรงถึงเซอร์อ
 เบิตสจอมเบียก ให้ส่งที่กรุงนี้เทอญ ไม่ต้องส่งมาชองกงอ้อมค้อมไป
 ให้ช่วยการวันไม่ต้องการ แลบอกว่าครั้งนั้นเซอร์อเบิตสจอมเบียกได้เป็น
 ผู้รัยเครื่องราชบรรณาการมาใช้แทนของที่ตกนาที่เมืองสิงคโปร์ แต่ครั้ง
 ก่อนนั้นด้วยเท่านั้น แต่พระราชสาสน์นั้นเซอร์อเบิตสจอมเบียกยังไม่ได้
 ส่ง ขอให้แห่แหนแลแต่งรัยรอง ทั้งครั้งมีศเตอร์ปากเข้ามานั้น
 ข้าพเจ้าก็ยอมทำตามนั้จะรัยต่อวัน ๒๓๑ ค่ำ ด้วยจะต้องจัดแจงการ
 รัยให้สัมควร แลในวัน ๗ ๑๓๑ ค่ำ เซอร์อเบิตสจอมเบียกขึ้นมาหา
 ข้าพเจ้า เอาคิโปลมา ของพวกรชบาลแอดศตรอนนอมิกอลสอไซยิตี
 ตั้งแต่งข้าพเจ้าเข้ามาให้เป็นผู้เข้าพวกด้วย แลหนังสือมาจากอังกฤษ
 มขออย่างมาสั่งให้ข้าพเจ้า ในเวลานั้นก็ไม่ได้พูดด้วยราชการอะไรเป็น
 แต่พูดการเล่นต่าง ๆ ทั้งนั้น ดูเป็นหน้าตาข่มขี้มแจ่มใสเบิกบานดี
 อดแต่ความรัยวิชาหาของประหลาด ๆ ไปไม่ได้ ว่าหยุกหยิบกรบวงอะไร
 ชอบกลอยู่ ครั้นวัน ๒ ๑๓๑ ค่ำ ก็ได้พร้อมกันแก่พระราชสาสน์เหมือน

ครึ่งมีศเคอร์ปาก แล้วก็ไต่เลียงคกงสุลคนใหม่คนเก่า แลเสมียน
 แลล่ามแลหมอ ๗ คนด้วยกันเสร็จแล้ว แลในพระราชสาสนนั้น มี
 ความแต่ว่าพระเจ้ากรุงลอนดอนได้ฟังข่าวว่าเครื่องราชบรรณาการซึ่งมา
 ครึ่งก่อน เป็นอันตรายเสียโดยมากที่เมืองสิงคโปร์ก็เสียพระทัย ครั้น
 จะหาญาติแก่ไขใหม่โดยเร็วก็ลำบาก เพราะบ้านเมืองห่างกันนัก ด้วย
 ของที่ ๆ จะทำขึ้นก็ข้างต้องรอมานาน บัดนี้ของทั้งปวงจัดเสร็จแล้ว
 ไต่มอยของเหล่านั้นที่มิยาญซึกากัยมาด้วย แก่เซอรอเบิตสจอมเบิก
 ซึ่งตั้งให้ไปนกงสุลเข้ามาอยู่ในกรุง แลว่าในของเหล่านั้น ของสิ่ง
 หนึ่งเห็นว่าจะเปนประโยชน์มาก คือเครื่องกบขี้ข้าย ขอลวายเข้า
 มาเจริญทางพระราชไมตรีเป็นที่เพลิกเพลิน แต่ของนอกนั้นจัดแจงทำ
 ตามคำมีศเคอร์ปากว่า สิ่งไรจะเป็นของต้องการในกรุงก็จัดเข้ามา
 แทนที่ของเก่าที่เป็นอันตรายเสีย นั้น ใจความในพระราชสาสนนั้น
 เพียงเท่านั้น

แลในยาญซึนั้น เครื่องทำเงินเหรียญสามสำหรับ ซึ่งไต่ออก
 ซื่อไว้แต่ก่อนก็มีมาด้วย แลของอื่นหลายสิ่ง อย่าให้ต้องออกซื่อเข้าไป
 เลย ข้าพเจ้าได้ไปปรึกษาแก่เซอรอเบิตสจอมเบิก ว่าจะรีบตอบพระราช
 สาสนแลตอบหนังสือเลอรตกลาเวนดอนไปโดยเร็ว ให้ทันทุกุไทยยัง
 อยู่ในเมื่อนั้น เซอรอเบิตสจอมเบิกก็รับว่าจะยินดีรับไป แต่ครั้น
 มาคิดเห็นว่าของบรรณาการก็ยังไม่ถึงพร้อม ไต่มาถึงแล้วแต่ของ
 ที่ออก ซื่อแล้วข้างต้นนั้น ครั้นจะรีบไปในพระราชสาสนว่าไต่รับแล้ว

หมกก็จะเปนปกติไป ครั้นจะว่าไต่รับแต่เท่านั้นยังไม่ไต่รับเท่านั้น ก็
 เปนจิจกจิกไปไต่รับของเล็กน้อย จึงจะขอรออยู่ก่อนจนกว่าของจะครบ
 ว่าคั้งนี้เซอรอเปิดสจอมเบิกก็เห็นชอบด้วย เพราะฉนั้นจึงบอกมาให้ท่าน
 ทตามุทททังปวงรู้ ถ้าอย่างไรจงให้ข้าวกแก่เลอรทกลาเรนคอนเกิด ว่า
 พระราชสาสนแลหนังสือเลอรทกลาเรนคอน ไต่รับแล้วในวันกำหนด
 คงจกหมายมานี้ แต่ที่ทวิกเลอรทกลาเรนคอนนั้นเป็นคนพึ่งมา
 ถึงใหม่ ยังไม่รู้ธรรมาศรัยปรกดีว่าอย่างไร ครั้นจะชมมาว่าดี ก็
 เปนยกขอรเร็วนักไป แต่ถึงกระนั้นวิสัยคนจะเป็นอย่างไรทหน้าตาท่วงที
 ก็ไม่ไกลกว่าปรกคินัก เหมือนอย่างกงสุลทิลลิเยอ เมื่อแรกพอ
 เข้ามาก็ทำหน้างบนบงขงไส พอมาอยู่ไต่สองสามวันก็จะเร่งเอานั้น
 เอานี้ ครั้นตอบไม่ทันให้ไม่ทันก็ข่มขู่ว่าจะฟ้องจะร้องจะเอาเรอรับเข้า
 มาที่เคียว ใช้สายเอกไปทกประการ ขู่ไทยวันก็แต่ละวัน กงสุล
 ยิลเยอนั้นเห็นเป็นสันดานเจ้าทกซ์เจ้าร้อน ออกแอกไม่ย้มแย้มแจ่มใส
 ถึงไม่เป็นคนคร้ายอะไร ก็เป็นทกซ์เป็นร้อนทอดถอนนัก หน้าตา
 เหนียวเคียว แต่คนนี้เห็นเบิกบานดี ได้ยินว่าไปทาคณพระยาศรี
 สุริยวงศ์ ไปว่าว่าตัวนั้นไต่เคยไปเป็นกงสุลอยู่มาหลายเมืองแล้วก็ไม่
 เคยไปก่ออวิวาทให้เกิดขุ่นเคืองกับบ้านหนึ่งเมืองใดเลย ให้สืบเอาเกิด
 แลความเรื่องอังกฤษกับพระสงฆ์วัดโสมนัสวิหารตักกันนั้นวัน ๑๓ ๑ คำ
 กงสุลคนใหม่กับกงสุลคนเก่า พร้อมกันขึ้นมาทังกรมวงศา ขอให้
 นิมนต์พระราชาคณะผู้ใหญ่มาหลายองค์ แล้วรับว่าซึ่งพวกอังกฤษ

เข้าไปยิงนกในภายในกำแพงวัดนั้นพวกอังกฤษผิด แต่พระสงฆ์ที่ลง
มือทพคืนั้นแรงนักไป อังกฤษถูกเจ็บแตกหักมาก จะขอให้เสียค่า
ชดเชยให้ แลขอให้ทำขวัญเสียย่างให้ความเป็นแล้วกัน ตั้งแต่นั้นไปกงสุล
ใหม่จะประกาศ ห้ามมิให้อังกฤษเข้าไปยิงนกในวัดใดวัดหนึ่งเลย
เป็นอันขาด แต่พวกอังกฤษก็ไปเที่ยวชมวัดอยู่มาก เมื่อเข้า
ไปก็... ขออย่าให้พระสงฆ์ห้าม ถ้าใครเข้าไปยิงขันทในวัดให้กลุ่ม
รวมกันจับเอาตัวมาส่งที่กงสุล ๆ จะทำโทษให้ แลเงินทำขวัญอังกฤษ
นั้น กรมวงศารับจะใช้ให้สามชั่งกับค่ายาโดยสมควร พระสงฆ์ไม่
ต้องเสีย ซึ่งกงสุลมาว่าความครั้งนั้น ก็เป็นอ่อนน้อมเรียบร้อยอยู่
ไม่เอิกเกริกเกะกะเหมือนครั้งหิลลิเยอ

แลเครื่องพิมพ์ทำเงินเหรียญนั้น จะเป็นอย่างไรก็ยังไม่รู้ยังไม่
มาถึง เป็นแต่ได้เห็นในบาญชีก็ว่าเป็นสามสำหรับตั้งจดหมายมาก่อน
แลแบบตราที่จะตีตามแบบไทย เป็นรูปเหรียญอย่างไทยนั้นบาญชีว่ามี
แต่สองสำหรับ คืออกข้างหน้าสำหรับหนึ่ง กดข้างหลังสำหรับหนึ่งเท่านั้น
แลของที่จะทำนั้นจะเป็นของมีกัวยง่ายหรือจะยัยากอย่างไรก็ยังไม่รู้
อนึ่งตรารูปมงกุฎรูปจักรที่ทำมานั้น ก็ยังเคลื่อนคลาตอยู่ไม่สู้ชัดเป็น
ฝีมือของไทยแท้ ถ้าอย่างไรอย่างทีสรรเพชญ์ก็เอาไปนั้น จะให้
เขาทำให้อีกสักสองสำหรับสามสำหรับให้ใช้ ในเครื่องนี้ใดก็จะคืออยู่ จง
เอาใจใส่ด้วย

๒๓๑ ค่ำ ท่านเล่นเรืออยู่ที่ทะเล แต่พอแลเห็น
 เรือกลไฟฝรั่งแล่นเข้ามาถึงที่ทอดสมอนอกหลังเต่า ท่านก็แล่นเรือมา
 ประทับริมเรือกลไฟฝรั่งถึงสลตริยแล้วเสด็จไปทอดพระเนตรตามเคยของ
 ท่านแล้ว ท่านก็เสด็จกลับขึ้นมารุ่งถึงวังวัน ๕ ๒๓๑ ค่ำ พอเสด็จ
 ถึงท่านก็มีหนังสือมาถึงข้าพเจ้าว่าข้าบเสด็จแล้ว แต่ว่าจะเสด็จ
 ลงมาหาข้าพเจ้ายังไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงรีบไปทูลพระเนตรที่
 ขาทอดลอกกำเรียบไซ้คันขวมเทือกโยกกแยก ผัดต่อ ๒-๓ วันจึงจะเสด็จ
 มาได้ ท่านก็ยังไม่ลงมาจนวัน ๗ ๒๓๑ ค่ำ ข้าพเจ้าให้บุตรชายบุตร
 หญิงข้าพเจ้าไปเฝ้าเยี่ยมประจวบ ท่านก็ยังขอกบวชออกแต่ค้อย่นั้นแล
 กำหนดว่าจะเสด็จลงมาทอดพระเนตรแขกเมืองในวัน ๒ ๒๓๑ ค่ำ แต่
 เมื่อเวลาแขกเมืองท่านก็ไม่ทันเสด็จมา ไต่ย็นกำหนดว่าที่พระขวร
 ราชวัง จะรับแขกเมืองในเวลาพรุ่งนี้วัน ๔ ๒ ค่ำ ฯ
 จดหมายมาวัน ๓ ๒๓๑ ค่ำ บรมเสงนพศก

ฉบับที่ ๒๕

พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์เลเจ้าหมื่นสรรเพชภักดี

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูต เจ้าหมื่นสรร
~~มา...~~ ไปแล้ว หนังสือของทูต
 ข้าพเจ้าแต่สามครั้งคือ หนังสือที่ฝากมาเมื่อถึงเมือง
 สิงคโปร์ ครั้ง หนังสือ ใต่มือกลางเกือบสี่ เมื่อถึงเมืองฮาเคนครัง
 ครั้ง ใต่มือกลางเกือบสอง เมื่อถึงเมืองฮาเลนแซนเดอเรีย
 ครั้ง หนังสือ ใต่มือแรมเดือนอ้าย แลหนังสือซึ่งท่านจะใต้ออกส่งมา
 ยังกรุง เมื่อท่านถึงกรุงลอนดอนแล้วหรืออยู่ที่กรุงลอนดอนนั้น ยัง
 ไม่ได้ข่าวข้าพเจ้าสักฉบับหนึ่งเลย แลเที่ยววนกาลก็วนกลาง
 เกือบแล้ว ถ้าข้าพเจ้าจะฝากหนังสือขึ้นไป เห็นว่าทางก็ไกลนัก
 จะส่งออกไปแต่กรุง กว่าจะถึงเมืองสิงคโปร์ ๒๐-๒๕ วันข้าง ตั้งแต่
 เมืองสิงคโปร์กว่าจะถึงกรุงลอนดอนก็ตั้งแต่ ๔๐ วันขึ้นไป ถึงหนังสือ
 จะฝากลงมาแต่กรุงลอนดอนกว่าจะถึงกรุงนี้ช้าเหมือนกัน ตั้งแต่ ๒๐
 วันขึ้นไป ครั้นข้าพเจ้าจะฝากหนังสือไปในแรมเดือนอ้าย กว่าจะ
 ถึงกรุงลอนดอน คนเฝ้าเห็นว่าจะไปถึงเมื่อทูตกลับแล้วดอกกระมัง
 เพราะว่าข้าพเจ้ายังไม่ได้ ฟังข่าวมาเลย ว่าท่านทูตท่านทูตจะใต้ออยู่ที่
 กรุงลอนดอนนานสักเท่าไร และจะเที่ยวไปข้างไหนบ้าง จะกลับ

เมื่อไรเป็นแน่ ถ้ารู้ให้ถึง ถ้าเห็นว่าจะไม่ทันก็จะได้ไม่ฝากไป
เพราะหนังสือจะไปปลัดกับทุกเสียบไม่ต้องการ ถ้าท่านจะเข้าอยู่ในกรุง
ลอนดอนนาน เมื่อตั้งแต่กลางเดือนนี้ไป ท่านจะไม่ได้หนังสืออะไร
ก็อย่าให้ตกใจว่าจะมีเหตุเภทภัยอย่างไร ไม่มีอะไรดอกในกรุง
นี้ก็สบายก็เป็นปรกติอยู่

อนึ่งกรมวงศากษัตริย์มีรับสั่งให้ในมาท่านปลัดทูล
ในกรุงลอนดอน ว่าทุกต่างเมืองไปจะมีธรรมเนียมให้อยู่โดยแต่ ๖๐ วัน
เพราะฉะนั้นท่านคาดการณ์ว่า เห็นทูตจะไปถึงในข้างขึ้นเดือน ๑๒ ปีค
ถึงขึ้นเดือนยี่แล้วเห็นทูตจะได้ออกอยู่แล้ว ถึงหนังสือไปก็จะไม่พบ แต่
ข้าพเจ้าจะเชื่อเอาเป็นแน่ก็ได้ ด้วยว่าทูตไทยไปแต่ไกล เป็นทูต
แปลกประหลาด ไปถึงก็เป็นฤดูหนาวนัก หรือขุนนางอังกฤษเขา
จะคิดกันก็ให้พักอยู่จนสิ้นฤดูหนาวอย่างไรก็ไม่ทราบ ถ้าหนังสือฉบับ
นี้ไปถึงท่าน ก็รีบบอกข่าวมาให้แจ้งความด้วย

อนึ่งหีบใส่ยามียามากหลายอย่าง กับหนังสือสมคเล็กสำหรับบอก
ให้ไซยาเหล่านั้นก็มีกำกับอยู่ด้วย เป็นของใช้ตามทางข้าง ที่เรอ
ข้าง เรือค้าขายข้าง ขอท่านได้เอาใจใส่หามาให้ข้าพเจ้าสักหีบหนึ่ง
กับหนังสือสำหรับหีบด้วย ฯ

จดหมายมาฉวัน ๑๒ คำ บมะเสงนพศก

ฉบับที่ ๒๖

พระราชหัตถเลขาถึงคณะทูตานุทูตรวมกัน

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพธ
 ปรากฏว่า... แลหม่อมมาไซท์ยี่สาม ให้
 เห็นในกรงน้อยชานเดียวเมื่องเดียวกัน ก็ยอมพัวพันปติพัทธ
 นัยถอกันทางนั้นทางนี้ไป คือเป็นพี่น้องข้างตวข้างพี่น้องข้างเมียข้าง
 โดยที่สัจจนพระก็เป็นครุษาอาจารย์ของตวข้างของเมียข้าง แม้นคนคน
 เดียวประเดี๋ยวไปนัยถอพวกนี้ ประเดี๋ยวไปนัยถอพวกนั้น แต่จะรู้ตามก็
 ไม่ทันเลย เปรียบเหมือนตาฟักแต่ก่อนเห็นตะแก่นนัยถอชาวบ้านในคลอง
 ขางหลวง ว่าเป็นพวกพี่น้องของแก มาภายหลังแกก็ว่าชาวแพขายยช
 เป็นพวกพี่น้องของแกไปเสียทั้งพวกทั้งผู้หญิงผู้ชาย แล้วแกก็ว่าชาวแพ
 ปากคลองขางลำเป็นพวกพี่น้องของแก แล้วแกก็ว่าพวกจอมมารคาอิม
 พระองค์เจ้าเนวคั้นเป็นพวกพี่น้องของแก เที่ยวนแกก็ว่าพวกบ้านพระยา
 ศรีสหเทพเพียงเป็นพวกพี่น้องของแก (๑) แต่คนคนเดี๋ยววาก็ยกย้ายไป
 อย่างนี้ ก็เหมือนพวกทูตที่ไปทงหกนายนี้ จะมีพวกพี่น้องยกย้ายไขว้เขว
 ไปทางไหน ข้าพเจ้าก็รู้ไปไม่ทั่วเลย อนึ่งตัวข้าพเจ้าก็เป็นหูข้างหม่า

(๑) ทั่วไปด้วยตรีพระยาศรีสหเทพเป็นภรรยา

เป็นธรรมดาของในหลวง ความที่ความเจริญของใคร ๆ ก็ไม่ใคร่จะพัง
 คือใครจะไปข้างไหน ๆ ใดเมี่ยมมากก็ ฤาอยู่ก็บ้านเกี่ยวผู้หญิงใดก็
 ใครจะแต่งงานบ่าวสาวปลุกเข้าสร้างเรือนกับใครก็ ใใครจะทำกา
 ชายมีกำไรได้เงินทองก็ ใใครจะเล่นเบี้ยเล่นไปเล่นหอยได้เงินได้
 ก็ ใใครจะว่าถ้อยว่าความใด ๆ ก็
 แล้วบิ๊ดเล่าไม่มี ใครบอกให้ ในหลวงให้รู้เสียทีเดี๋ยวจะขึ้น
 ก็ถ้าการอะไรเป็นอันมงคลคือการใช้การตาย การร่วนวายไฟไหม้ไต้ลน
 ถ้อย่างนั้นแล้วให้ ในหลวงรู้เร็วทีเดี๋ยว ถึงคนอื่น ๆ ยังไม่ทันรู้ ในหลวง
 ก็รู้เสียก่อนทีเดี๋ยว ก็เพราะฉนั้นเดี๋ยวนี้ท่านผู้ใดจะเป็นพวกพ้องของทศ
 ผู้ใด ในหลวงก็รู้แต่ที่ปรากฏ ๆ อยู่ ที่ประจักษ์ ๆ อยู่โดยวงศญาติ ก็ที่
 เกี่ยวข้องกันข้างลูกข้างเมียลับ ๆ ฤก ๆ ก็ไม่อาจล่วงรู้ ก็เพราะฉนั้น
 ชาวดีของใคร ๆ ก็ไม่รู้ที่จะหีบขอกมา จะบอกได้แต่ข่าวร้าย ถึงกระนั้น
 เมื่อข่าวร้ายจะมีแก่ตัวใครก็ไม่ว่าจะบอกมา เพราะไม่ว่าตัวใครเป็นพวก
 ของใคร จะบอกได้แต่ข่าวใช้ข่าวตายของคนที่เป็นพระสงฆ์ในตำแหน่ง
 แลข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในพอให้รู้ เผื่อผู้ตายจะเป็นพวกพ้องเกี่ยวข้อ
 ข้างใคร ก็จะได้รู้แต่ไกลไม่ต้องมาไอ้ขึ้นเมื่อถึงบ้าน ราชาคณะตาย
 ถึงสององค์ คือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดมหาธาตุของค์หนึ่ง (๑)
 เป็นโรคท้องมาร พระธรรมวิโรจน์ วัดสมอรายของค์หนึ่ง เป็นโรคหัด

(๑) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม)

เรอริงมานาน ข้างในคือเจ้าจอมมารดากรมหมื่นไกรสรวิชิตคนหนึ่ง
 เป็นโรคชรา ข้างหน้าคือหลวงเทพรจนา เจ้ากรมช่างยนต์คนหนึ่ง
 เป้าโรคนี้ บัดนี้นายพลชัยบุตรเป็นที่แทนแล้ว ขุนฉนิทธี เขียว หลาน
 เทพากรคนหนึ่ง เป็นโรคท้องมารคล้ายสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
 สนิ มารดา นายพิจารณ์ คนหนึ่งตายแล้ว ได้บอกข่าวมาถึงนาย
 พระองค์เจ้ามาลีหนึ่ง ประชวรอยู่ในท้อง พระบวรวงศ์เธอ
 พระองค์คนคดาหนึ่ง ประชวรหม่อมว่าเป็นโรคเรื้อน หม่อมเจ้ากลิ่นใน
 กรมหมื่นสุรินทรรักษ์หนึ่ง หม่อมว่าเป็นโรคฝีในท้อง สามไข้เห็นจะไม่
 หาย ยังหม่อมเจ้าประภาในกรมขุนอิศราณรัักษ์หนึ่ง บอกอาการมา
 ว่าหนักส่งดอกไม้ธูปเทียนมาลาแล้วแต่ยังไม่ตาย คนไข้อื่น ๆ มีข้าง
 นอกแต่ไม่ควรจะเขียนหนังสือในกระตาสขอขมา ขอเสียอย่าให้ต้อง
 บอกเลย ๆ

จดหมายมาฉวัน ๑๒ คำ ขมเสงนพศก

ฉบับที่ ๒๓๗

พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์กับน้องชายแลบุตร

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ์ราชทต จมนราชามาตย
 นายเทศน์น้อง นายทศย์
 สมเด็จพระเจ้าพรยาองค์น้อยเมือเดือนยฆางแรมมาจนเดือนสิ
 ข้าพเจ้าได้มอบให้ยู่รักษาพระนคร ข้าพเจ้าไปเที่ยวเล่นทะเล ตั้งแต่
 วัน ๒ ๑ ๒ ค่ำ จนวัน ๖ ๑ ๓ ค่ำ จึงได้กลับมาถึงกรุงเทพ ฯ เมือ
 วัน ๗ ๑ ๓ ค่ำ เวลาเช้าห้าโมงเศษ เวลากลางคืนท่านได้มาหาพคจา
 กับข้าพเจ้าอยู่เวลาสองยาม อาการก็เห็นสบายคืออยู่ ครั้นวัน ๑ ๑ ๓ ค่ำ
 ท่านจัดแจงเรือไว้พร้อมจะขึ้นไปตการที่พระพุทชบาท กำหนดจะเข้ามา
 ลาข้าพเจ้าในค่ำวัน ๑ ๑ ๓ ค่ำนั้น เวลาบ่ายท่านไปนั่งอยู่บนระเนระเรือ
 ที่ท่านเริ่มทำการจะทำเปนเรือกลไฟ เพราะเครื่องกลไฟท่านได้จัดซ้อ
 มาได้ใหม่ เวลาเย็น ๔ โมงเศษ ยังเกิดพยุขึ้นโรคลมจับตกลงมา
 ไข้ไม่รู้สีก หมอที่ขานของท่านไปแก้ไขพนขึ้นได้รับยาเนาโกฏูครึ่งหนึ่ง
 ทนายหามท่านขึ้นไว้ที่โรงงารแล้ว ท่านก็พคจาได้เปนปรกติ แม่นุ่ม
 แม่เข้า แม่คัล พระยาศรีพิพฒน์ แลบุตรอื่น ๆ ที่ขานก็ได้ตามออกไป
 เยี่ยมพร้อมกันอยู่ สักครู่หนึ่งก็กลับลมจับอีก หมอแก้ไขไม่พน

ถึงอนิจกรรมในเวลาเย็น ๕ โมงเศษ เวลานั้นเจ้าพระยาศรีสวัสดิวงศ์
กับพระยาวรพงศ์พิพัฒน์มาอยู่กับข้าพเจ้าในวัง ทราบข่าวลงไปก็ไม่ทัน
ทันที่ท่านสิ้นหายใจแล้ว ได้พร้อมกันรีบศพมาไว้ที่หอสูงในบ้านแต่ใน
กลางคืนนั้น ครั้นเวลาเช้าวัน ๒๑๓ ค่ำ ข้าพเจ้ากับวังหน้าแล

แล้วให้จัดแจงศพใส่โกศจุ
กรม การระในมรดกนข้าพเจ้าได้มอบให้คุณศรีสวัสดิวงศ์

เป็นผู้ใหญ่ จัดแจงแบ่งปันในบุตรหลานของท่าน เพราะเห็นว่า
พระยาศรีสวัสดิวงศ์ พระยาวรพงศ์พิพัฒน์ พระยาไพบูลย์สมบัติ พระยา
บริรักษ์ราชา ๔ คน จะไม่พร้อมเพรียงกันยังคงกับลงได้ คุณศรี
สวัสดิวงศ์กับแม่บุญจะได้จัดแจงโดยสมควร แลได้พร้อมกันคิดว่าจะทำ
การศพท่านที่เมรุที่ท่านก่อนไว้ตามท่านสั่ง ในหน้าน้ำเดือนสิบสอง
ข้าพเจ้าบอกข่าวนี้มาตามกาลอันควร แต่ก็สงสัยขย่ว่าท่านจะกลับจาก
ลอนดอนเสียแล้วกระมัง ถ้าอย่างไรรักจะมาได้หนึ่งสี่ที่เมืองสิงคโปร์
ในมือพระพิเทศพาณีสยามพิชิตภักดี

อนึ่งแจ้งความมาให้ทราบอีกน้อยหนึ่ง ว่ากรมขุนนิเขศวร
ประสูติมาแต่เดือนอ้าย เป็นโรคมเร็งโรให้คั้นไปทิ้งองค์ อากาการชกกลาก
มานานแต่ทรุดหนักลงทุกที สิ้นพระชนม์วัน ๕๑๓ ค่ำ เวลา

บ่าย ๓ โมงภายหลังสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย ๔ วัน ฐานันท์หนึ่งนัยได้
๙๔ ชั่วโมงเท่านั้น ท่านก็มีอายุขัยเดือนเท่ากัน คือ ๖๖ ปี ๗

จดหมายมาณวัน ๖๑๓ ค่ำ บรมเสงนพศก

ฉบับที่ ๒๓๘

พระราชหัตถเลขาถึงนายพิจารณ์สรรพกิจ

จดหมายถึง นายพิจารณ์สรรพกิจ ให้ทราบข่าวที่ว่า เจ้าพิ
 นิกรยติินทร์ อากาทรหายป่วยไปนานแล้ว...
 หนักมาก คุณแข็งแรงกว่าแต่ก่อน...
 แล้ววันอาลัยน้ำศพ ท่านก็มาได้พร้อมกันเสนาบดีอื่น ๆ เลือกว่าเวลาท่านก
 เกรไปเองได้ไม่ต้องมีคนพียง...
 ไปได้พามาหาข้าพเจ้าครึ่งหนึ่ง...
 การณ์อะไร ๆ

จดหมายมาฉวัน ๒๗๓ คำข่มเสงนพศก
 ๓๔

ฉบับที่ ๒๑

พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าหมื่นสรรเพชภักดี

จดหมายมาถึง พ่อเพงสรรเพชภักดี ให้ทราบ ว่าของที่ฝากมา
 สัน ๒ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ในเห็นจะมีหนังสือฝากด้วยแต่ยังหาได้ไม่ ได้มาแต่หนังสือ
 มีศัควาศิพชายกับศัควาศิพชายนั้น ๒ ฉบับ ในหนังสือนั้นสรรเสริญ
 พ่อเพงมาก ว่าซอสัตย์ต่อข้า คิดการจงให้เป็นประโยชน์แก่ข้าไม่ให้
 เสียเวลาเมื่ออยู่ในเมืองลอนดอน แลว่าได้มาหาพ่อเพงหลายครั้งแล
 ได้ให้ลูกชายช่วยระพ่อเพง ขอให้ตั้งลูกชายเป็นเอเชนของข้าฤ
 กงสุลของไทย หีบนั้นได้เบ็ดออกก็เห็นแต่หนังสือพิมพ์หอนอก จคว่า
 ของราชทูตทูลเกล้าฯ ถวาย ก็ยหนักสำหรับใส่คางคกหนึ่ง ซ้อง
 หัวล้าน ๑ หัวรุ่ง ๑ ไม่มีจดหมายมาให้ใคร ข้าคนเห็นพ่อเพงจะส่ง
 มาจะให้ ใส่จำวตละคอนของข้ากระมัง ขวคศิลาหีบมอง ๑ ไม่รู้ว่าให้ใคร
 กลองเม็ยฉอม ๑ คุมพลอยแคงดำรัย ๑ จดหมายว่าของพระยามนตรี
 สิริวงศทูลเกล้าฯ ถวาย แลหีบกระตาศ ๒ หีบ ๆ หนึ่งมีแหวน ๕ วง
 นาฬิกากลเพื่อขรเล็ก ๑ ตลับเงินเล็กคี่ ๑ คุมพลอยแคงดำรัย ๑ จดหมาย
 ว่าทูลเกล้าฯ ถวาย ข้าได้รัยไว้แล้ว อีกหีบหนึ่งมีแหวนหลายวงมี
 จดหมายขอคนต่าง ๆ มานั้น ข้าก็ได้แจกให้ถึงมือทุกคนแล้ว ตามขอ

๓๓๖
 ทจคหมายมาไ้รับแล้ว แหวนอยู่ที่นอกหีบกระดาษสองวง วงหนึ่ง
 ว่าให้ ยิงเขาวลัษณ์ ข้าก็ไ้ส่งให้แล้ว แต่อีกวงหนึ่งว่าพระองค์เจ้า
 ประสูติใหม่ ก็ลักข้าที่ออกใหม่ในยุนี้ เมื่อพ่อเพงไปแล้วถึง ๑๕
 ตายเสียคนหนึ่งแต่หญิงเล็กหลานสมเด็จพระคณน้อย ยังอยู่อีก ๘
 จะเป็นคนใด ข้าคเนว่าในหีบ...
 เกิดมาแต่ชายเล็กน้องทักษิณชา ไ้ยวันชอเกษมศรีศุกไป
 หลานสมเด็จพระคณน้อย แลข่าวที่หญิงเล็กนั้นตายก็ไ้บอกมาแล้ว จึง
 คเนว่าเห็นจะให้มาเป็นของขวัญแก่เกษมศรีศุกโยคกรมัง เพราะพ่อเพง
 เห็นว่ายุครमारคณนั้นไ้สองวงแล้ว จึงไ้ไม่ได้ ให้ส่วนแก่मारคคด้วย
 กรมัง ข้าให้แหวนวงนั้นแก่เกษมศรีศุกโยคคณ้องทักษิณชา ลูกออก
 ใหม่อีก ๘ คน ข้าหาไ้บอกข่าวมาถึงพ่อเพงไม่ คือหญิงเสมอสมัย
 หรรษาบุศุมมาลัย ๑ ชายศรีสีทิจิงไชยบุศุมขวิ ๑ ชายทองแถม
 ถวัลยวงศ์ บุศุมหนุสังวาล ๑ หญิงกนกวรรณเลขาบุศุมเทียง ๑
 ชายชุมพลสมโภชบุศุมเต่า ๑ กับหญิงอีกสามคนยังไม่มีชื่อ เป็นบุตร
 มารคาร่องแร่โรเร ข้ายกให้ข้าคเป็นหลานเลี้ยงของพระองค์เจ้าพิไ
 คนหนึ่ง คุณศรีสุริยวงศคน ๑ ท่านกรมท่าคน ๑ ท่านทีไ้รับทำนุบำรุง
 เลียงเป็นของท่าน เพราะคุณศรีสุริยวงศบุตรนอกจากพระนายไ้ไว
 แลหนูกกลางเมียบพระพรหมบริรักษ์ใหม่นั้นก็ไม่มี ท่านกรมท่าเล่าก็ว่ามี
 บุศุมอยู่ในครรรักษ์ลาวถึง ๑๓ เดือน ๑๔ เดือนแล้วยังไ้ไม่ออก ใครว่า

มีครรรภ์แต่ท่านให้รางวัล ๑๐ ตำลึงข้าง ๘ ตำลึงข้าง ๗ ตำลึงข้างหลาย

หมอลแล้ว ครั้นข้าให้ลูกของข้าท่านก็ตั้งใจ มากแลเป็นเจ้าของลงเงินลง

ของหลายซึ่งที่เคี้ยว เหตุอันที่สมควรจะบอกมากก็ได้บอกในฉบับก่อนแล้ว

ท่านทำให้พระองค์เจ้าประสูติใหม่นั้น ข้าให้ ผิดตัวไปก็อย่าวิตก

ด้วยเลข ข้าจะ แจ้ง พระยามนตรีสุริยวงศ์ให้รู้ว่า

ส่น ~~.....~~ ให้ใครทอดก ๆ

จดหมายมาฉวัน ๕ ๑๒ ๕ คำข่มเสงนพศก

ฉบับที่ ๓๐

พระราชหัตถเลขา ถึงนายพิจารณ์สรรพกิจ

จดหมายเพิ่มเติมให้ นายพิจารณ์สรรพกิจ ทราบ ว่าเจ้าพร
 นิกรขัตติยกร เคยวนท่านสหาย...
 ก่อฤกษ์ทำวัดของท่านที่แขวงเมืองนนทบุรี ท่านไปจากกรุงรัตน
 แล้ว จดหมายมาทางนี้ เพื่อจะให้แน่ใจว่าราชการท่านคล้ายหายขึ้นจริง

จดหมายมาฉวัน ๕ ๓๓ ๔ คำ บมเสงนพศก

ฉบับที่ ๓๑

พระราชหัตถเลขา ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
แลเจ้าหมื่นสรรเพชภักดี

ต้น ๓ วาษา

ขอควา... เจ้าหมื่นสรรเพช
 ใทราย ว่าหอหนังสือจำพวกที่ลงวัน ๔ ๓ คำ กบหีบ
 สิ่งของทั้งปวงที่ว่าในหนังสือนั้น ได้มาถึงมือพระพิเทศพาณิชย์ที่เมือง
 สิงคโปร์ในวัน ๒ ๑ ๓ คำ พระพิเทศพาณิชย์ก็ได้รีบร้อนรับส่งเข้ามา แล
 ไต่เขียนหนังสือของพระพิเทศพาณิชย์นำ แลบอกความในหนังสือซึ่ง
 เจ้าหมื่นสรรเพชภักดีแลหม่อมราโชทัย ได้เขียนฝากถึงพระพิเทศ
 พาณิชนั้นมาด้วย แลบอกข่าวอนที่พระพิเทศพาณิชย์ได้ฟังในหนังสือของ
 คนรู้จักในเมืองลอนดอนบอกเข้ามา ว่าพวกทตในเคอนยข้างชนได้ออก
 จากเมืองลอนดอนไปเที่ยวที่เมืองเขมิงฮำ แลเมืองแมนเจคเตอแล้ว
 ในเคอนยชน ๓๓ คำ ทตได้มาค้างอยู่ที่เมืองลิเวอปลนนั้นด้วย หนังสือ
 จำพวกนพระพิเทศพาณิชย์ได้ส่งเข้ามาภายหลังเรือองกฤษชือยิลอง พระยาพิศาล
 ศกผลเข้าเขาไปจำหน่ายสินค้าเมืองสิงคโปร์ กลับมาจากเมืองสิงคโปร์
 วัน ๓ ๑ ๓ คำ มาถึงปากน้ำเจ้าพระยาในวัน ๓ ๑ ๔ คำ แต่กัปีตัน
 แลจันจูเรือด่านไวไวมาก ไม่เอาของทั้งปวงส่งกับพระยาสมุทธานุรักษ์
 ตามพระพิเทศพาณิชย์สั่งมา ทำห่อหนังสือคนเสียในเรือส่งแต่หีบที่ใส่

ควา

หนังสือพิมพ์ แลสิ่งของซึ่งพระยามนตรีศรีวิวงค์ แลเจ้าหมื่นสรรเพช
 ภักดี ฝากเข้ามา เขียนชื่อนอกหีบเป็นคำอังกฤษว่า ให้ข้าพเจ้านั้น
 มาส่งให้กับหนังสือของมิสเตอร์คาร์วิคสองฉบับ ถึงข้าพเจ้าเท่านั้น ใน
 วัน ๕ ๑๒ ๕ คำ ข้าพเจ้าได้เช็คหีบนั้นดู ก็หาพบหนังสือไม่ พบแต่สิ่ง
 ึ่งใดสิ่งใดสงสัยว่าหนังสือฝากเห็นจะมี [Redacted]
 ไม่มี มีแต่หีบกับหนังสือสองฉบับเท่านั้น ข้าพเจ้าจึงให้ส่ง
 ฌยหนึ่ง ซึ่งลงวัน ๕ ๑๒ ๕ คำ ถึงสรรเพชภักดีให้กราบเรียนพระยา
 ราชทูตด้วยแต่ก่อนตามสมควรที่ใครรับแต่ของนั้น ครั้นมาวัน ๖ ๑๕ ๕ คำ
 ข้าพเจ้าได้รับหนังสือของพระพิเทศพาณิชย์ บอกเข้ามาอีกฉบับหนึ่งโดย
 เรือลำอื่น ว่าได้ส่งหีบสิ่งของกับหนังสือที่ทศฝากมานั้น เข้ามากับเรือ
 ยีลองแล้วเป็นแน่ ข้าพเจ้าจึงให้พระยาราชานุประพันธ์เอาหนังสือพระ
 พิศพาณิชย์ฉบับใหม่เป็นสำคัญไปทวงอีก ก็ไปพบแต่หีบใส่น้ำมัน
 อยเซบ ของพวกลังกาฝากเข้ามาให้ข้าพเจ้าขนมาในวัน ๗ ๑๕ ๕ คำ
 หนังสือก็ไม่ไ้ ข้าพเจ้าไม่เชื่อจึงให้พระยาราชานุประพันธ์ กับพระยา
 พิศาลศุภผลลงไปค้น จึงได้หื้อหนังสือจกว่าวางเวรกรรมทำเป็นห่อใหญ่
 มา พระยาราชานุประพันธ์ได้รับเอามาได้เมื่อวันที่ ๑๑ ๕ คำ เวลากลางคืน
 ๑
 ท่านกรมท่าก็ไม่อยู่ไปพระปฐมเจดีย์ พระยาราชานุประพันธ์แก้หื้อ
 ใหญ่ขึ้นออก มีหนังสือถึงตัวข้าพเจ้าสองฉบับ เป็นหนังสือพระยามนตรี
 ศรีวิวงค์บอกให้ของ คุณพลอยแดง กับกลองเมฆฆอนนฉบับหนึ่ง

ก็อีกฉบับหนึ่งสลักหลัง เป็นคำอังกฤษแปลหลายมือหม่อมราโชทัยว่าให้
 ถึงตัวข้าพเจ้า แต่สลักหลังเป็นไทยนี้ว่าไม่ตรงเป็นเชิงอยู่ ว่าให้
 พระยาร่วงศ์พิพัฒน์นำขุนกราบยังกรมทูลพระกรุณา เพราะตั้งนั้น
 ข้าพเจ้าได้ฉีกแต่ของพระยามนตรีสุริยวงศ์ที่เขียนมาตรง ๆ ฉบับเดียว
 ที่หนึ่งต้องให้ไปตามหาพระยาร่วงศ์พิพัฒน์เขาก็บอกช่วยเสียไม่มา
 สิ้น ๆ
 จึงถือใ้หน้าพระวิชัยฯไปให้ฉีกหาบ้าน ข้าไปสักสอง
 ทุ่มๆ แลหนังสือในห่อนั้น ถึงทอนหลายฉบับ พระยาราชาประพันธ์ก็
 ใ้รับไปว่าจะแจกแล้ว แต่ฉบับหนึ่งสลักหลังอยู่ว่างเวรกรมทำ
 ข้าพเจ้าจึงใ้ใ้ขังคีย์ใ้พระยาราชาประพันธ์ฉีก ด้วยท่านกรมทำไม่อยู่
 ก็พอถูกเข้าใจว่าหนังสือถึงพระยาราชาประพันธ์เอง ว่าใ้กรายทูลพระ
 กรุณา ข้าพเจ้าใ้รับเอามาอ่านใ้ใ้ความจนจบตลอดแล้ว ก็ใ้ใ้คนต้นฉบับ
 ใ้พระยาราชาประพันธ์ไป พอนายสรวิชัยกลับมาว่าพระยาร่วงศ์
 พิพัฒน์ ใ้ฉีกหนังสือห่อนั้นออกแล้ว ส่งหนังสือขึ้นมา หนังสือในห่อ
 นั้นถึงข้าพเจ้าเองสี่ฉบับ เป็นของพระยามนตรีสุริยวงศ์กับเจ้าหมื่นสร
 เพชรภักดีเขาชอกนบอกความคล้ายกับเรื่องทบอก พระยาราชาประพันธ์นั้น
 ฉบับหนึ่ง เป็นหนังสือของสรเพชรภักดีใ้ถึงข้าพเจ้าสองฉบับ เป็น
 หนังสือเอกคาใบวริงบุตรเชอชอนใบวริงถึงข้าพเจ้าฉบับหนึ่ง มีหนังสือ
 ใ้กว่าถึงท้าวอินทสุริยราชฉบับหนึ่ง ถึงหลวงรามใบ้ฉบับหนึ่ง สองฉบับนี้
 ก็ใ้ใ้คนไปส่งใ้ตามที่แล้ว ครั้งนี้มีความยินดีนักหนากว่าทุกครั้ง
 ซึ่งราชทูตอุปทูตเขียนหนังสือใ้ถึงตรงตัวข้าพเจ้านั้น ชอบนักหนาแล้ว

ด้วยไค้ลยบเก็บไว้อ่านเองแลอ่านให้คนอื่นฟังต่อ ๆ ไปทั้งข้างในข้างหน้า
ตั้งแต่ทุกไปก็ถึงเจ็ดเดือนแล้ว ท่านทั้งหลายทั้งปวงท่านใดหนังสือข่าว
ของพวกทศไว้อ่านให้คนโน้นฟังคนนฟังออกไป แต่ข้าพเจ้าไม่ไปไว้
สักฉบับหนึ่ง ฟังไค้หนึ่งชื่อของสรรพเพณิกดิ์ ซึ่งว่าด้วยแหวนสามวง

กุมสองสำหรับคลบไยหนึ่ง ซึ่งมาถึงมือข้าพเจ้า ^๗ ^๓ ^๕ ^๖ ^๗ ^๘ ^๙ ^{๑๐} ^{๑๑} ^{๑๒} ^{๑๓} ^{๑๔} ^{๑๕} ^{๑๖} ^{๑๗} ^{๑๘} ^{๑๙} ^{๒๐} ^{๒๑} ^{๒๒} ^{๒๓} ^{๒๔} ^{๒๕} ^{๒๖} ^{๒๗} ^{๒๘} ^{๒๙} ^{๓๐} ^{๓๑} ^{๓๒} ^{๓๓} ^{๓๔} ^{๓๕} ^{๓๖} ^{๓๗} ^{๓๘} ^{๓๙} ^{๔๐} ^{๔๑} ^{๔๒} ^{๔๓} ^{๔๔} ^{๔๕} ^{๔๖} ^{๔๗} ^{๔๘} ^{๔๙} ^{๕๐} ^{๕๑} ^{๕๒} ^{๕๓} ^{๕๔} ^{๕๕} ^{๕๖} ^{๕๗} ^{๕๘} ^{๕๙} ^{๖๐} ^{๖๑} ^{๖๒} ^{๖๓} ^{๖๔} ^{๖๕} ^{๖๖} ^{๖๗} ^{๖๘} ^{๖๙} ^{๗๐} ^{๗๑} ^{๗๒} ^{๗๓} ^{๗๔} ^{๗๕} ^{๗๖} ^{๗๗} ^{๗๘} ^{๗๙} ^{๘๐} ^{๘๑} ^{๘๒} ^{๘๓} ^{๘๔} ^{๘๕} ^{๘๖} ^{๘๗} ^{๘๘} ^{๘๙} ^{๙๐} ^{๙๑} ^{๙๒} ^{๙๓} ^{๙๔} ^{๙๕} ^{๙๖} ^{๙๗} ^{๙๘} ^{๙๙} ^{๑๐๐}
ฉบับหนึ่ง ก็ไม่มีความอะไรที่ควรจะเอาไปอ่านให้ท่านทั้งปวงฟัง

ครั้งนี้ไค้หนังสือที่ได้ดูเหลือองสามฉบับนั้น มีความเป็นอันน่าฟังเป็น
ที่ยินดีได้ไว้กับตัว เทียบอ่านให้คนโน้นฟังคนนฟัง เป็นเกียรติยศนักหนา
แต่ถึงกระนั้นไค้ด้วยลำบาก สองต่อแล้วสามต่อเล่าโงง ๆ เอง ๆ
ตั้งเล่ามาแล้วในข้างต้น ถ้าหากว่าจะห่อเสียห่อหนึ่งต่างหาก แล้วสลัก
หลังว่าทูลเกล้ากระหม่อมถวายในพระบรมมหาราชวัง แลสลักหลัง
เป็นอังกฤษตามเช่นเขียนมานั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็จะไม่ต้องลำบากยาก
แค้นโงง ๆ เอง ๆ เลย คำที่เขียนมาอย่างนั้นก็เห็นเป็นเล่มียศ ไม่เห็น
เป็นเกินเลยอะไร ไม่พอที่จะเอาชื่อคนอื่นเขาอยู่ห่างต่างบ้านมาได้เปล่า ๆ
ให้ลำบากต้องตามหาตัว ถ้าจะอ้างแต่ชื่อวังแล้ว ข้าพเจ้าก็อยู่ก็บัง
ไม่ได้ ไปไหนก็จะไค้ด้วยง่าย อนึ่งสังฆารอนิจจา ลางคนใช้ค้ายตายง่าย
เหมือนสมเด็จองค์น้อยนั้น เมื่ออ้างชื่อใครมา ถ้าหากว่าถูกคนที่ตาย
เสียแล้ว ก็จะมีตองคืนหนังสือนั้นก็กลับไปให้ทุกฤ เพราะว่ามีหนังสือถึง
คนตายไม่มีใครฉีก มีธรรมเนียมให้สลักหลังว่าเทศ ฤ.....คนไป

เมื่อข้าพเจ้าแมนถึงยังอยู่ที่จะมีไม่ได้อ่านฤ ไม่พอที่จะเอาชีวิตคน

อันมาผูกติดกับชีวิตข้าพเจ้าเปล่า ๆ ด้วยพวกทูตก็ไปอยู่ไกลใครจะตาย

ใครจะไข้กว่าจะรู้ไปกี่หลายเดือน ถ้าพลาดพลั้งการงารซึ่งเป็นข้อ

สำคัญก็จะเสียการไป การที่ทูตไปครั้งนี้ก็เป็นการณ์เป็นการณ์

สน ๆ สำคัญ

ขี้ความพรรณนาการทั้งปวงในหนังสือตามฉบับนั้นควรฟังด้วยความ

ยินดี ไม่มีที่ติอะไรอย่างวิคกเลย ความเช่นทูตขอกมานี้ ได้ลวงหน้ามา

เสียก่อนเดือนหนึ่งเดือนเศษ ก่อนหนังสือทูตมาถึงเสียอีก เหมือนหนึ่ง

เรื่องเช่นทูตไปถึงเมืองเซา (เซเวส?) ข้าเข้าไปเมืองฮาแลกแดนเดอ

เมื่อกลางเดือน ๑๓ นั้น ก็ได้ทราบมาก่อนหนังสือทูตออกหลายวัน เมื่อ

มาแจ้งท่าปอดสค์มค รัชรองชนบทยังไร ก็มีหนังสือพิมพ์มาได้อ่าน

เสียแล้ว แต่ณวัน ๖ ๗ ๘ ค่ำ ก่อนหนังสือทูตขอกมาถึงเดือนหนึ่ง

กับ ๖ วัน เพราะหนังสือทูตขอกความเรื่องนั้น ได้มาถึงวัน ๗ ๘ ๙ ค่ำ

ในระหว่างเดือนหนึ่งกับเจ็ดวันนั้น พระพิเทศพาณิชย์เขาได้บอกข่าวทูต

เนื่อง ๆ ตามที่ได้ฟังมาแต่คนต่าง ๆ ความก็มีได้ไกลกันกับทูตขอก

แลเรื่องซึ่งได้เฝ้าทวงวินเซออย่างไร กวินคอบอย่างไร ก็ได้ข่าวมา

แต่หนังสือพิมพ์หนังสือขอกหลายฉบับ ก่อนหนังสือทูตฉบับนั้น จนรูปภาพ

สำแดงท้องพระโรงที่เฝ้าเมื่อเวลาทูตเฝ้า แลรูปราชทูตขอกทศวัต

สามคน แลรูปทั้งพวกทุกคน ซึ่งเขาถ่ายไว้ทำพิมพ์แล้ว ก็ได้เข้ามา

มหาราชวังให้ทรงทราบ แล้วฝากมาไม่ว่าให้ใครถวายอะไรเลย อย่าว่า
 ให้ใครเขี่ยอ่านอะไรเลยเป็นอันขาด ตัวทูตก็เป็นขุนนางมีอำนาจที่จะเพศ
 ทูลไต่ถ้อยแล้ว อย่าต้องวานให้ปากคนอื่นทูลเลย กระจกษของตัวเองเถิด
 หนักนอกนั้นโดยถ้าจะเคารพทกแห่งทกคราว หนึ่งสื่อฝากมาก็เขียนแต่
 สั้น ๆ ว่าข่าวทูตทั้งปวงที่เป็นไปใน ภายหลังแต่ฝากหนึ่งสื่อ มาครั้งก่อน
 แล้วจะเป็นประการใด ข้าพเจ้าทั้งปวงได้กราบทูลพระกรุณาไปในหลวง
 ถ้วนถี่ทุกประการแล้ว ข้าพเจ้าไว้ใจว่าท่านจะได้ฟังแต่รับสั่งเล่าให้
 ฟังเป็นแน่ ความอน ๆ ที่จะพูดจำเพาะตัวต่าง ๆ จึงพดมาต่าง ๆ อย่า
 เอาความกลางใส่เลย คึงนั้นก็ค่อยเขามือเขาแรงที่เขียนแลสอยทานก็
 จะส่งมาได้เร็ว ๆ ไม่ช้า ก็ห่อนอกห่อใหญ่ถึงจะว่าวางเวรกรรมท่า แล
 ง่ายมาให้พระพิเทศพาณิชย์อย่างไรก็ตามโดยควร เมื่อได้คึงนั้นก็จะมี
 แยกทูตแก่ผู้รับเลย หนึ่งสื่อที่ขอกมาถึงข้าพเจ้า ๆ ได้แล้วก็คึงจะ
 ออกแจกฤๅบาร้องให้มาลอกทุกแห่ง ถ้าถ้าจะเคารพแก่พวกนั้นจะ
 ทรายข่าวอันด้วย ไต่ว่ามาคึงนท่านทั้งปวงเหล่านั้นก็คึงจะมีความยินดี
 เมื่อทคานทตไต่ฟังข้าพเจ้าส่งมาคึงน ก็จะมีขอกออกแอดข้อไปว่ายาก ๆ
 ด้วยฝืดค้อย่างธรรมชาติ คึงการซึ่งทูตออกมาคึงน ก็ฝืดค้อย่าง
 ธรรมชาติมอยู่เอง เพราะทูตมาไกลนั้นก็กว่าเมืองจีนเมืองญวน จะ
 ส่งข่าวไปมากกว่าจะถึงกันก็ถึงสองเดือนสามเดือน หนึ่งทูตไปเมืองจีน

ก็เปนแต่คนชั่วไร้ชั่วเหว่ อย่างนายแก้วนายคังนายแย้มแลอื่น ๆ ทูต
 ไปเมืองฉวนตงกลางที่มีพระยามั้พระเพนทศ ก็พระชั้ไร้พระชั้เหว่ไกล
 กันนักกับทูตสำรับนี้ไม่เหมือนกัน เมื่อครั้งกรมหลวงวงศาธิราชสนิท
 ไปทัพเมืองเชียงตุงเปนทางไกล กว่ากาทั้งปวงบันคาคาทองทัพไทย
 เคยไปฉันโต ทางที่ทูตสำรับนี้ไปก็ไกลกว่าทางที่ทูตเคยไปเหมือนกัน
 ก็แลจะว่าวาสนากรมหลวงวงศาธิราชสนิทคิดเปนยันที่คลากทางลงมาจาก
 กับพระยาแลพระที่เป็นราชทูตเคยไปเมืองฉวนมาแต่ก่อน วาสนา
 พระยาราชทูตในทูตจำพวกนี้ เมื่อจะมาวางในรวางนั้น ข้าพเจ้า
 นัยถือว่าก่อนอยู่ข้างบนไม่ก่อนลงมาข้างล่าง เมื่อครั้งกรมหลวง
 วงศาธิราชสนิทไปทัพเมืองเชียงตุงนั้น เธอก็เขียนหนังสือฝากถึงตัว
 ข้าพเจ้าทุกที เพราะฉะนั้นจะว่าผิดอย่างธรรมเนียมนั้นไม่ได้ การ
 ทั้งปวงซึ่งทูตไปครั้งนี้ โดยความที่บอกมาทุกอย่าง ข้าพเจ้าก็
 สงสัยว่าเลือกเอาแต่ที่คิดบอกมา เพราะได้ข่าวในหนังสือพิมพ์
 ต่าง ๆ แลคำคนที่มาบอกเล่าหลายราย ก็เห็นคล้ายเห็นร่วมเเยเวลา
 เรื่องที่บอกมาไม่แปลกกันนัก แลการทั้งปวงซึ่งทูตประกอบด้วย
 อธิยาศรัย รั้ระวังรักษาเกียรติยศแลประสงค์ของผู้ครองฝ่ายข้างไทย
 ไปได้ไปประพฤติแลเจรจาอ่อนน้อมอนุโลมแก่ผู้ครองฝ่ายอังกฤษ ไม่ให้มี
 ความผิดต้องตำนาคิเตียนเสียท่วงที่แลเกียรติยศไฉน ข้าพเจ้าเห็น
 ชอบด้วยทุกอย่าง ไม่มีสิ่งที่จะพึงติเตียนว่ากล่าวแก้ไขอย่างไรมาแล้ว
 อย่านี่มีความวิตกเลย ข้าพเจ้าไม่สู้สบายใจแต่ด้วยเรื่องธรรมเนียม

หนังสือฝาก ถัดตามธรรมเนียมเก่าคงว่ามาแล้วทุกประการนั้นอย่าง
 เดียว อย่างอื่นไม่มีคิดเห็นอะไรเห็นชอบด้วยหมก แลซึ่งเรื่องว่า
 เลอรทกลาเรนคอนว่าจะพาเอาคนรับใช้ของเมืองอื่นต่าง ๆ ในยุโรป
 มาขอทำสัญญาด้วยพระยาราชทูต เบ็ดทางไมตรีแลการค้าขาย
 ด้วยเมืองไทยอีกหลายเมือง แลพระยาราชทูตก็ได้ตอบแก่เลอรทกลา
 เรนคอนดังเช่นกับจดหมายขอเข้าไปนั้น ก็เพราะฝรั่งก็ชอบราชการอยู่
 แล้ว แลซึ่งเลอรทกลาเรนคอนซึ่งแจ้งอธิบาย ว่าการทำสัญญาไม่ประสงค์
 อะไรนักคอก จะเอาแต่เกียรติยศว่าได้ทำสัญญาเป็นไมตรีด้วยหลาย
 เมือง แล้วสั่งพระยาราชทูตให้มีหนังสือหาหรือข้าพเจ้าเข้ามาว่า ขอ
 อำนาจให้พระยาราชทูตทำหนังสือสัญญาด้วยเมืองต่าง ๆ ซึ่งจะขอ
 ขอร้องพระยาราชทูตนั้น ขอท่านททานทคจึงได้ตอบกับเลอรทกลา
 เรนคอนว่า ท่านททานทคได้มีหนังสือมาถึงข้าพเจ้า แล้วข้าพเจ้า
 ก็ทบทวนเรื่องร่วมกันกับเสนาบดีผู้ใหญ่ ที่ปรึกษาราชการเห็นพร้อม
 ข้าพเจ้าเห็นว่าอำนาจแก่พระยาราชทูต ให้ไปผูกขาดผูกษาแล้วรับทำ
 สัญญาด้วยเมืองต่าง ๆ โดยประสงค์ทั้งเลอรทกลาเรนคอนว่านั้น จะให้
 เจริญทำสัญญาในที่นอกประเทศไทยไกลตาไกลหูของผู้ครองช้างไทยไม่
 มีที่ผูกขาดหรือในเหตุต่าง ๆ นั้น ผู้ครองฝ่ายไทยจะยอมตามไม่ได้
 ยังเห็นอยู่ว่าไม่ควร เพราะผู้ครองช้างไทยยังวิตกอยู่ว่า เมืองไทย
 ยังเป็นเมืองเล็กน้อย มีเรือค้าขายน้อยลำ ไม่ได้ไปกว่าสิงคโปร์
 แลแขกเวียที่เรียกว่ากัตตรา แลสมารังที่เรียกว่าสัมปาลัง แล

เมืองจีนเลข เมืองอื่น ๆ ไค ๆ มาทำสัญญา ข้อสัญญากว่า
 ด้วยการในเมืองนี้เอง ไม่มีการในเมืองอื่น ก็เมื่อข้อสัญญาว่าด้วย
 การในเมืองนี้เป็นพนความแล้ว ถ้าผู้ที่มาทำสัญญานั้นไคเข้ามาเห็น
 พนบ้านภูมิเมืองของไทย แล้วจะว่ากล่าวกันตกลงด้วยง่าย ถ้ามัน
 ไปว่ากล่าวกันด้วยการในเมืองนี้ ในที่อื่นที่ไกล ผู้ที่มาทำสัญญา
 ยังไม่ไคเห็นพนบ้านภูมิเมืองของไทยเอง จะมาพบไคต่อยไปมากับพระยา
 ราชทูตซึ่งไปอยู่ห่างเมืองไทยนั้น ก็จะเป็นเหตุให้เข้าใจกันยาก แล
 ราชทูตอุปทกักรั้แต่ภาษาไทย ล่ามสยามที่ไปด้วยนั้นพคอังกฤษไค ก็
 รั้แต่คำคน ๆ เล็กน้อย ยังไม่เข้าใจคำสูง ๆ ที่จะว่าด้วยการสำคัญเป็น
 การบ้านการเมืองแลภาษาเมืองยุโรปอื่นจากภาษาอังกฤษเลย เกล็ดอก
 จะมีเหตุที่เข้าใจกันไม่ฉนคเป็นที่ทุ้งเถียงกันขึ้นด้วยการเล็กน้อย
 ที่ต้องทุ้งเถียงกันไปหลายคำนั้น ก็จะเป็นความลำบากไม่เป็นที่
 ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ถึงว่าข้อสัญญาของไทยซึ่งจะไคให้
 อื่น ๆ ไค ๆ ในยุโรปยิ่งไปกว่าสัญญาที่ไคทำแล้วกับอังกฤษไปแคว้น
 อเมริกันนั้น ก็มีความลมายคล้ายคลึงกันกับสัญญาทั้งสามนั้น ความ
 สำคัญในสัญญาทั้งสามนั้นคงจะเป็นโครงก็คี่ ก็ต้องพคกันทำอีก
 ฉยหนึ่ง ๆ ไป ผู้ที่มาทำสัญญาด้วยนั้น ก็คงจะมีความคิกไป
 ต่าง ๆ ขอแก้ข้อไขขอเพิ่มเติมขอแซกขอแซง ขอขยักขอย้ายไปอย่าง
 นั้นบ้างอย่างนั้นบ้าง พระยาราชทูตผู้ไคไปอยู่ห่างหู่ห่างคาห่างข้สัญญา
 ความคิกของผู้ใหญ่ จะว่ากล่าวเราไปจะยากอยู่ ผู้ครองฝ่ายไทย

จะไว้ใจให้อำนาจจากมาที่เคียนนั้นยังไม่ได้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า
 กับเสนาบดีพร้อมใจกันสั่งมาว่าเมืองใด ๆ ซึ่งจะใคร่ทำสัญญาทาง
 ไม่ตรีแลการค้าขายด้วยเมืองไทย ก็ขอให้เมืองนั้น ๆ มีหนังสือมาถึง
 ท่านเสนาบดีผู้ว่าการต่างประเทศในกรุงไทย นักหมายให้ทราบแนก่อน
 แล้วจึงจัดแจงแต่งให้ผู้รับใช้ในเมืองนั้น ๆ มีสลักสำคัญควรจะเชื่อได้ว่า
 มีอำนาจอาจทำสัญญาแทนเมืองนั้น ๆ ได้เข้ามาในกรุงเทพมหานคร
 นเทอญ ผู้ครองฝ่ายไทยจะยินดียรับรองโดยสมควรแก่เกียรติยศของ
 เมืองนั้น ๆ แล้วจะแต่งตั้งผู้รับสั่งออกเจรจา ปลูกผูกกับผู้รับใช้ของ
 เมืองนั้นซึ่งมาแล้วนั้น ผู้ครองฝ่ายไทยจะยินดียยอมทำสัญญาด้วยการ
 บิตรีแลการค้าขายโดยสมควรเหมือนอย่างครั้งเมื่อไทยได้ทำสัญญา
 อังกฤษ ฝรั่งเศส อเมริกา ทั้งสามซึ่งแล้วไปแล้วก่อนนั้น
 อยู่มาเมื่อทำสัญญากันด้วยเมืองอื่น ๆ ต่อไปอีก ถ้าผู้รับใช้ของ
 ข้าพเจ้ากล่าวกับผู้รับสั่งข้างไทยขออีกขอย้ายลดหย่อนเพิ่มเติม
 แยกเสียเถิด แผลงไปกว่าสัญญาก่อนทั้ง ๓ เมืองนั้น ผู้ครอง
 ฝ่ายไทยจะยินดียหรือมิควรยอมประกาศใด ก็จะได้ปรึกษาหารือกัน
 กงสล ๓ เมืองซึ่งมาอยู่ในกรุงนี้ด้วย ให้ช่วยชี้แจงว่ากล่าวให้เห็นการ
 ที่ชอบควรพร้อมกัน เพราะกงสลทั้ง ๓ เมืองนั้น การข้างยุโรปก็
 เข้าใจการข้างไทยถี่ถ้วนแล้ว เมื่อสัญญาด้วยเมืองอื่นตกลงเช่นแล้ว
 กันประการใด ความก็จะได้ทราบทั่วไปแก่เมืองใหญ่ทั้ง ๓ นั้นโดยเร็ว
 โดยง่าย ก็จะได้เป็นเกียรติยศแก่เมืองไทย แลเมืองที่มาทำสัญญา

แลเมืองที่มีใจโอบอ้อมอารีชักนำมาปรวภักดิ์ด้วยกัน ขอท่านทูตานุทูต
จงได้ตอบกับเลอรทกลาเวนคอนคิงนี้เทอญ

ความคอบนี้ข้าพเจ้าได้ส่งคุณพระยาศรีสวัสดิ์วงศ์ ให้มีหนังสือถึง
พระยาราชทูตว่าความให้ฉันททั้งภาษาไทยภาษาอังกฤษแล้ว จงฟัง

หนังสือคุณศรีสวัสดิ์วงศ์ด้วยแล้วจึงพุดจาให้ชอบด้วยราชการ เทอญ

อนึ่งเมื่อเดือน ๔ ปีมะโรงอิฐศึก มีศเคอรยอนยาเว เป็นกงสุล

เมืองเคนมาร์กอยู่ที่สิงคโปร์ มีหนังสือมาถึงข้าพเจ้าฉบับหนึ่ง ท่าน

กรมท่าลขยหนึ่ง หนังสือมาถึงทูตก่อนออกไป ใจความในหนังสือนี้ว่า

ผู้ครองเมืองเคนมาร์กสั่งตั้งให้มีศเคอรยอนยาเว มีอำนาจทำสัญญา

เพื่อเมืองเคนมาร์กได้ แล้วให้เข้ามาขอทำสัญญากับกรุงไทย แต่

มีศเคอรยอนยาเวช่วยอยู่ไม่สู้สบาย แลได้รู้ข่าวแล้วว่าที่กรุง

ทูตานุทูตออกไปเมืองเองแคลนในขมะเสงนพศกเป็นแน่ เพรา

มีศเคอรยอนยาเว ขอเข้ามาว่าให้ผู้ครองข้างไทยตั้งหรือตั้งผู้

ให้มีอำนาจอาทำสัญญาว่าด้วยทางไมตรีแลการค้าขาย ร่วมมือแล

เมืองไทยแลเมืองเคนมาร์กได้ แล้วให้ส่งพระยา

พุดจาด้วยการสัญญานั้น กับมีศเคอรยอนยาเวที่เมืองสิงคโปร์

ให้เป็นเสร็จแล้วไปในครั้งหนึ่งคราวเดียว อย่าให้มีศเคอรยอนยาเว

ต้องเข้ามากรุงลำบากเลย แลการที่มีศเคอรยอนยาเวขอมาคิง

ข้าพเจ้าก็เสียดายก็ปลุกษาพร้อมเห็นว่าจะยอมอย่างนั้นไม่ได้ จึงได้มี

หนังสือตอบออกไปถึงมีศเคอรยอนยาเว มอบให้สรรเพธภักดีถ้อออก

ไปส่งให้เมื่อครั้งทอดไปถึงเมืองสิงคโปร์นั้นแล้ว ฅบขบถลอกจากหนังสือ
 คอบขบขันนี้ ครวงนักโคเขียนตามคำอังกฤษส่งมาให้กับหนังสือขบขัน
 นั้นแล้ว ถ้าพระยาราชาทศเห็นว่าควรจะให้เลอรคกลาเรนคองคักังให้
 ฅฤเกศ แลมิศเตอรยอนยาเวนั้น เมื่อทอดไปจากเมืองสิงคโปร์แล้วได้
 มีหนังสือเข้ามาถึงข้าพเจ้า ว่าความที่ข้าพเจ้าว่าไปนั้น มิศเตอรยอนยาเว
 เห็นชอบด้วยทุกประการ ฅมิศเตอรยอนยาเวจะขอเข้ามาทำสัญญา
 เองกับเสนาบดีฝ่ายไทยในเคื่อนซึ่งเป็นฤคทหนาวในกรุง เทพมหานคร
 ครนเมอณเคื่อนขบมะเสงนพคกน เมื่อข้าพเจ้าไม่อยู่ นายห้างยิลผล
 แลนรับคำมิศเตอรยอนยาเวมานักกับท่านกรมท้าวว่า ในเคื่อน ๒-๓ น
 มิศเตอรยอนยาเวจะเข้ามาด้วยเรือกลไฟเป็นเรือลคค้ำ ชื่อว่าเซอเยม
 ฅในปลายเคื่อนยแลขนเคื่อน ๓ แลว่าเรือลคค้ำจะแล่นไปมารับส่ง
 ฅอยู่มิให้ขาด จะขอเสี้ยวอย่าให้คองเอาขบสำหรับลำขบที่ปากน้ำ
 ฅทศเบคควาว ท่านกรมท้าวตอบไปว่า มิศเตอรยอนยาเวจะ
 ฅเข้าพ ฅเย ฅเกศ แต่ซึ่งจะขอไม่ให้เอาขบขันที่ปากน้ำนั้นจะยอม
 ฅไม่ได้ เพราะจึงฉึ่งเป็นเรือลคค้ำ มิใช่เรือของผูคครองเมืองเคนมาร์ค
 ฅมาส่งมิศเตอรยอนยาเว แลมิใช่เรือหลวงของอังกฤษ ครนจะยอม
 แลจะฝักกับข้อความในสัญญาไป เมื่อข้าพเจ้ากลับเข้ามาถึง มิศเตอร
 ยิลผลแลนขนมาหาข้าพเจ้าว่าขอแก่ข้าพเจ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าก็หา
 ยอมไม่ ว่าไปเหมือนท่านกรมท้าว การกึ่งขบกันมาคอบคณ ก็ยัง
 ฅไม่เห็นขนมา

อนึ่งเมื่อเดือน ๓ ปีมะเส็งนพศกนั้น กงสุลเมืองเบลเคมมาอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ ได้มีหนังสือมาถึงข้าพเจ้าว่า เจ้าเมืองเบลเคมส่งให้กงสุลนั้นมาทำสัญญากับเมืองไทย ตั๊กกงสุลนั้นเห็นว่าจะเข้ามาจะลำบากไปขอให้ข้าพเจ้ามีหนังสือไปถึงพระยาราชทศ ทบคนอยู่ในเมืองเองแกลนให้มีอำนาจอันเต็มอาจทำสัญญาได้ แล้วเมื่อกลับมาถึงเมืองสิงคโปร์ ให้หยุดพักพักเจรจาปรึกษากับข้าพเจ้า ตั๊กกงสุลนั้นทำสัญญาเมืองไทยกับเมืองเบลเคม ให้เป็นเสรีกันที่เมืองสิงคโปร์ทีเดียว หนังสือฉบับนั้นเขียนเข้ามาเป็นภาษาฝรั่งเศส ข้าพเจ้าอ่านเองไม่ได้ ต้องไปวานคนอื่นเขาอ่านเขาแปลจึงเข้าใจ เดียวนั้นก็ยังหาได้ตอบไปไม่ ข้าพเจ้าคิดจะตอบไปคล้ายกับความที่ตอบมิศเตอร์บอนยาเวไปก่อนนั้น เล่ามาทั้งนี้เพื่อจะให้ท่านทูตท่านทูตเห็นว่าในเมืองข้างไกล ๆ ข้าพเจ้าได้พูดอย่างนั้นแล้ว ท่านทูตท่านทูตควรจะพุดกับเลอรคกลาเรนคอนให้เนือง ๆ ต้องกัน จึงจะชอบจะงามสมควร

อนึ่งจงแจ้งความแก่เลอรคกลาเรนคอนว่า พระราชโอรสพระองค์หนึ่งชื่อ *เจ้า...* วิกตอเรีย แลหนังสือของเลอรคกลาเรนคอนฝากมา *...* เสอโรเบิตสจอมเบ็คกงสุลคนใหม่นั้นได้รับแล้ว *...* เป็นเพื่อนอันช้ายข้างแรม เป็นเพื่อนอังกฤษว่า ..... แต่เครื่องราชบรรณาการนั้นได้รับกับพระราชสาสน แต่พระบรรคกับขึ้นกับตัวอย่างเงินเหรียญ ดังบอกมาในฉบับก่อนนั้นแล้ว ครั้นเมื่อเดือน ๓ ข้างแรมเป็นเดือน ..... เสอโรเบิตสจอมเบ็คกงสุล ได้เอาเครื่องราชบรรณาการมาส่งอีกหลายสิ่ง แต่ยังไม่ขาด

อยู่ข้างไม่ครบจำนวนตามขานขานในพระราชสาสน ฝักค่อไปว่ายังมีมาเรือ
ล้าน ครั้นข้าพเจ้าจะรีบตอบพระราชสาสน แลหนึ่งสื่อเลอรทกลา

เรนคอนมาโดยเร็วมาขานให้กงสุลที่เคียวก็จะต้องว่าของยังไม่ได้ครบ เพราะ
ของใหญ่ ๆ สำคัญ คือจักรทำเงินเหรียญแลเครื่องบับฝ้าย เครื่องจักร
แรงน้ำซอขังไม่ได้ ครั้นจะว่ามากก็จะเป็นอยู่จิจูกิจิก ฤาเป็นพ้อง
กงสุลไป ครั้นจะรีบว่าได้ครบแล้วก็จะไปเลย ทั่วเวลารวันคืน

ซังของใหญ่ ๆ จะมาถึงนั้นก็ประจวบ ครั้นเป็นภายหลังแล้ววันคืน
เกือบซังจะลงในพระราชสาสนนั้น ก็จะไม่ควรรอไม่พ้นไปเลย จึง
ต้องครออยู่ การซังคอยู่นี้ กงสุลก็เห็นชอบด้วยแล้ว

เซอร์อเปิดสจจอมเบิกกงสุลคนใหม่คนคอยู่ เป็นคนชื่อว่าอะไรตรง ๆ
ว่าคนสนุกขมข้มแหม่มใส พุดจาเล่นก็สนุกด้วยการความรู้ต่าง ๆ
ไปแต่ด้วยถ้อยความอย่างเคียวเหมือนกงสุลก่อน ๒ คน แล้วไม่

ข้าพเจ้าไปมากเหมือนกงสุลหิลลิเยอ แลไม่ทำหน้าที่ทุกข้เจ้าร้อน
เยอ ขอนกงสุลยิบเบล ข้าพเจ้าแลเสนาบดีชอบใจกงสุลนี้
มาก ขงจึงอ กงสุลอังกฤษหนักหนา ว่าเลือกให้กงสุลคนนี้มา
ไม่กร้ายข้เข็ญเมตข้ ยเป็นเมืองน้อย แลเป็นคนซอตรงเที่ยงธรรม
จงคิคอานว่าไปให้เลอรทกลาเรนคอนค้ใจเก็ค

ข้ค้ในพวกกงสุลอังกฤษ ก็มีอยู่แต่ตัวกงสุลเซอร์อเปิดสจจอมเบิก
กับมีคเตอนออกล่าม กับหมอกอมเบล ๓ คนเท่านั้น มีคเตอเบลก็ออก

เสียแล้ว ไม่รับช่วยกงสุลแต่ครั้งกงสุลยีนเยลมา เซอซอนโบวริง
 ให้มีศเทศมากัม มาอยู่เป็นแทนที่ บัดนั้นก็กลับไปเมืองชองกงเสียแล้ว
 ว่าจะไปรับภรรยามาแล้วก็หายไป แลในเคื่อนยเคื่อนสามบั้น คน
 เป็นใช้บิคมมาก อังกฤษเป็นลงแล้วตายไปหลายคน มีศเทศอฟเว็ค
 ก็ป่วยเป็นบิคม ตายเสียแล้วเมื่อวันที่ ๗ ๑๕ ๕ คำน มีศเทศอ้อละแบคเตอร์
 เสี่ยมงกงสุลนั้น เป็นบิคมเกือบจะถึงอภิศารอยู่แล้ว เห็นว่าอยู่ที่กรุงนัง
 จะตายก็ถึงกำขันธ์ไปว่าจะไปเองแคลน แต่เห็นว่าจะไปตายกลางทาง
 คอกกระมัง คิวกงสุลสจอมเบิคนั้นจนเคียนกช่วยซัดเข้าซัดแซน เวลา
 เข้า ๆ ยกแซนไม่ใคร่จะขึ้น กินยาเข้าปรอท ลันแลเพคานขวม พค
 ก็เสียงแห่ง แลกินยาเข้าปรอทนั้นว่ากันเป็นบิคม ในพวกไทยก็ช่วย
 ลงชมค้วยใช้บิคม แต่ในเจ้านายข้าราชการไม่มีใครตายด้วย
 ถึงตัวข้าพเจ้าเมื่อไปอยู่ที่บ้านอ่างศิลา ก็เป็นบิคมลงสองสามวัน
 หอลลเวครั้งเคียวก็หาย คนข้างในที่ไปค้วยก็ป่วยเป็นบิคม
 ค้วยยาหอลลเวหายทุกคน พระยาพิชัยสงครามขึ้นในเวลา
 บัวยเป็นบิคมถึง ๑๕-๑๖ วัน บอกรากการหนักค้อมค้อมจะไม่หาย
 เกือบถึงอภิศารอยู่แล้ว ข้าพเจ้าให้ตำรวจรับเอายาไปแก้พิษจน
 บิคนิกหายกลับมาหาข้าพเจ้าชนชมยินดีนัก ว่ารอดชีวิตเพราะข้าพเจ้า
 จริง ๆ ยาขนานนี้องกฤษเคิเตียนนักไม่เชื่อไม่นับถือเลย ว่าเป็นยา
 ของคนไก่อคนต่ำคนไม่รัวิชาหมอ แต่เห็นชอบนักแก่คนเมืองนี้ หมอ
 แคมเบลองกฤษนับถือว่าเป็นหมอลวง ให้มาสู้กับใช้บิคมที่เมืองไทย

เพราะได้ทราบไปว่ากงสลดหิลลิเยอตายด้วยไข้บิดลง ไม่มีหมอที่รักษา
 จึงตาย มาครั้งนี้ไม่ได้ยินว่ารักษาไข้ใครหายเลย เมื่อรักษา
 มีเคเตอร์ฝอเวรก็ทำวุ่นวายขยับเขิน เขาปลิงเกาะท้องคนไข้ ๕-๖ ตัว
 จะเอาเลือดออกเสียไม่ให้ตกทางทวาร แลให้นอนตรึงอยู่ที่เคี้ยวไม้ไผ่
 ๓ วัน จะให้อุจจาระนอนส่งบลงในกระเพาะ เลอะเทอะเต็มที แต่หมอ
 บรัดเลนนั้น เขาเปลือกมังคุดตำบิคิให้คนพวกอเมริกันกิน ลางไข้
 ก็หายบ้าง หมอฮิยาซี (ความซาค) ของแก่นั้นก็สู้บิคิไม่ได้ แต่
 ประหลาดใจอยู่แต่ด้วยไข้ล้มจับประทุขึ้น เช่นสมเ็เก็ของค่น้อยอย่างไร
 มีรูอยู่ เห็นจะเป็นไข้มาเป็นคราวๆ ตามฤกษ์มิใช่ลม เมื่อวัน ๓ ๕ คำ
 เวลาเย็น นายหนุ่มที่เป็นชนอักษรพิมพ์การเจ้ากรมโรงพิมพ์ล้มจับตาย
 ว่าช่วยมาแต่ก่อน ๓ ข้างขึ้น เป็นลมอย่างจะเป็นอัมพาต ชัก
 ครั้นวัน ๒ ๕ คำพระยาพิณาศอัครกิจางวางกรมพลพันในพระ
 หลวงศรีคงยศ เจ้ากรมคลังขากจาก ๓ ทหารรักษาอยู่ที่
 แต่ก่อนไม่ได้ช่วยไข้อะไรเลย เป็นลมจับ
 ประทุขึ้นในโมงใกล้ๆ กันทั้งสามคน ครั้นข้าพเจ้า
 ได้ฟังหนังสือบอกเล่าเจ้าหญิงในเมืองอังกฤษตายลงด้วยอย่างนั้นก็คิด
 ประหลาดนัก ขอท่านจงฟังกว่าหมอตเมืองอังกฤษ ไข้อย่างนั้นเขา
 แก้กัอย่างไร แก้วไว้ได้ข้างๆ ฟ้า จะได้เอาวิทยา
 พระเจ็ยแก้วตามตัวอย่างนั้น ถ้าแพงนักก็ให้ทำแต่องค์หนึ่ง
 สององค์เถิก อย่าเอามากคังจกหมายสั่งเลย แต่ก่อนถ้าคัญว่า

การทำเครื่องแก้วรัตนอมไปจะไม่แพงนัก จึงได้สั่งถึง ๖-๗ องค์ แต่
 ลูกนมทองคำแก้วนั้น กรมหมื่นราชสีห์ก็คิดสั่งไปว่าจะใส่ในพระพุทธรูปรางค
 ปราสาทในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถ้าทำมาไม่ครบกลัวจะเสียที่
 เสียการ คิดอ่านทำมาให้ได้ แต่กรมหมื่นราชสีห์จะคิดไว้อย่างไร
 ว่าอย่างไรข้าพเจ้าจำไม่ได้ ไหลลื่นไปเสียอย่างตาฟักแล้ว กรมหมื่น
 ราชสีห์ก็ยังไม่อยู่ไปพระพุทธรูปบาทตั้งพระเจดีย์ศิลา อีกสัก ๕-๖ วัน
 จึงจะกลับมานะ เมื่อกลับมาแล้วข้าพเจ้าจะถาม ใต้ความประการใด
 จึงจะรอกหมายขอกมาต่อครั้งหลัง อนึ่งจะใคร่ทราบว่าทอดเมื่อใดจะได้อีก
 จะมาถึงกรุงต่อเดือนใดจงบอกมาให้ทราบ

อนึ่งซึ่งได้ข่าวว่าญวนจะเข้ามาขอเป็นไมตรีนั้น การก็เป็นจริงแล้ว
 บัดนี้ญวนแต่งให้องมีชื่อคนหนึ่งกับไพร่ ๔๓ คน มากับเรือสาม
 ชั้นที่ขยับไว้แต่กองทัพไทยแต่ก่อน ทั้งใหญ่ทั้งน้อย ๓๐ บอกว่าจะมา
 พวกญวนมาถึงเมืองจันทบุรี วัน ๔ ๓๒ ๔ คำเวลากลาง
 ในวันนั้นเวลากลางวัน ก่อนญวนมาถึงวังหน้าท่านเสด็จ
 จันทบุรีก่อน ทอดอยู่ที่ปากน้ำแหลมสิงห์หว่างเกาะ
 ครั้นเรือญวนมาถึง กรมการก็พาเอาเรือญวนไปเสียบในปากน้ำ
 จันทบุรี เอาไปคุมไว้ที่หน้าเมืองเนินวง วังหน้าท่านเสด็จแล้วแลนเลย
 ไปเทียบเสียบข้างเกาะข้างไม้ขึ้นเมืองจันทบุรี บัดนี้ที่กรุงก็โตมีหนังสือ
 ไปเชิญเสด็จให้กลับมานะ ก่อนญวนจะมาถึงกรุง แลญวนนั้นก็โตมีตรา
 ให้เมืองจันทบุรีคุมเข้ามาส่งถึงเมืองสมุทรปราการ แต่บัดนี้ยังไม่มาถึง

อนึ่งเมื่อวังหน้าเสด็จออกไปเที่ยวทเลครั้งก่อน มีพวกญวนทหาร
 วังหน้าประมาณ ๒๐ เศษ มาร้องทุกข์ถวายฎีกาว่า อยู่ในวังหน้าร้อนนัก
 ทนเข้าขุนมุลนายไม่ได้จะขอมาอยู่วังหลวง ข้าพเจ้าไม่รับ เป็นแต่
 ยังกัษว่ามีทุกข์อย่างไรก็ให้ทำเรื่องราวร้องทุกข์ที่วังหน้าเถิด ให้ท่านชำระ
 จักแจงเสียให้ดีกว่าให้สบาย ครั้นท่านเสด็จกลับมาข้าพเจ้าก็ไต่ถามว่าแทน
 ว่าญวนทหารมีร้องทุกข์อยู่ว่านายขมิเหนงนัก แลว่านายฉอชของท่านเอง
 ให้ท่านทรงชำระ จักแจงเสียให้ไพร่ไต่ความสุข การก็กล่าวเรื่องกัน
 ดังนั้นไม่ กลับไปไล่เลียงจะเอาตัว ว่าใครเป็นคนคิดค้นอ่านจะโจท
 ห่มหมวก แลใครเข้าซื้อข้าง ญวนก็ตกใจออกตัวกันซัดทอดกันว่า
 ลูกเอาชื่อไปใส่ในเรื่องราว แลอื่น ๆ ไป ความทุกข์ของไพร่ก็ไม่ไต่
 ว่า... อยู่ ครั้นข้าพเจ้ากลับมาได้สองวัน ท่านก็เสด็จออกไปทเล
 ... ฝ่ายพวกญวนเมื่อท่านเสด็จออกไปแล้ว มันก็ทำเรื่องราว
 ... ขี้พลาสั่งอีก กล่าวความร้องขอออกจากวังหน้า ถ้าจะต้อง
 ... จะเปลี่ยนนายเปลี่ยนหมวกก็ไม่ยอม ข้าพเจ้ากลัวท่านจะ
 ... ข้าพเจ้าก็คนเรื่องราวไปเสียว่าไปตั้งก่อน ภายหลัง
 พระยาวิเศษสังคร... กใจ มาแจ้งความว่า อ้ายญวนทหารวังหน้า
 เป็นอันมาก ช้องสุ่มกันกินเหล้าตักกลองข้างเข้าแถวข้างชุมนุมแล้วคิด
 กันว่า จะอยู่กับเจ้าขุนมุลนายข้างวังหน้าก็ไม่ได้ ไปร้องวังหลวงก็ไม่รับ
 เมื่อยานเมืองไม่เป็นทพงใดตงน จะทนไปไม่ได้ ไหน ๆ ได้มาร้อง
 ความมองแล้ว วังหน้าเสด็จกลับมาก็จะถูกเขมบน เพราะฉะนั้นเป็นที่ตายที่

ก็ตามมากด้วยกัน จะคิดกันไปตามภาษาคนสิ้นคิดแล้ว สุกแต่แผ่นดิน
 แผ่นฟ้าจะโปรด พระยาวิเศษสงครามกล้วนจะเอาไฟเผาบ้าน แล้ว
 จะฆ่าเจ้าขุนมูลนายข้างวังหน้า เมื่อใดเข้ามาถึงนี้ กรมวงศาก็กับคุณ
 พระยาศรีสรียวงศ จึงให้ไปว่าเกลี้ยกล่อมว่าอย่าว่านวายไปเลย เสนาบดี
 จะช่วยเป็นที่พึ่งให้ ไต่พินจากวังหน้า มาอยู่ข้างวังหลวงตามสมัคร ญวน
 ไต่พึ่งคังนั้นก็สงบไป ข้าพเจ้ากับท่านทั้งสองนั้น ไต่เข้าชอกัน
 จดหมายเหตุซึ่งเปนนั้น บอกออกไปถึงวังหน้าแล้ว แลขอญวนที่ไม่สมัคร
 มาไว้ข้างวังหลวง จึงจะคิดเลขาษาอื่นถวายใช้ให้แทน หรือจะรับ
 ราชการทวังหน้า จะเกณฑ์ทหารญวนพวกนี้ทำอะไรจะรับทำถวาย ขอแต่
 อย่าให้ญวนลูกหลานเป็นตัวเหยยเลย วังหน้าท่านก็เห็นจะได้รับหนังสือแล้ว
 แต่ยั้งนิ่งอยู่ไม่ตอบมา ครั้นญวนนอกมันเข้ามาว่าจะทำไมตรี
 พวกนี้จะแตกกันไปอย่างไรอีกก็ไม่ทราบเลย สิบพึ่งคไต่ ยินว่าพวก
 ข้างคลองผดุงกรุงเกษม พวกกันว่าถ้าไทยจะเป็นไมตรี
 ญวนที่กรุงจะให้กลับไปเมืองญวนแล้ว ที่จะสมัครไปยี่สิบ
 ที่ไม่สมัครไปสัก ๔ ส่วน แต่ญวนข้างวังหน้านั้น ยี่สิบ
 น้อยอยากจะไปแทบหมด เที่ยวนักต้องวิตกระวิ ด้วยอายญวน
 เป็นคนใจเขาหูเขามุทุกล้วนมันจะคิดผิด ๆ ไป เหมือนใจพม่าครั้ง
 แหกคอก

อนึ่งข้าพเจ้ามีความเสียใจว่า ขอเจ้าฟ้าอัครราชวงศัน อ้ายชาว
 บ้านนอกชาวป่าพอใจพึ่งนัก เที่ยวนักเกิดความอีก แลมีอายเขมร

คนหนึ่ง ทำตราตั้งตัวเป็นหลวงจ่านวาริ คนถ้องทหารขวาของ
 พระเจ้าอยู่หัววังบน เจ้าฟ้าอิศราพงศ์เป็นผู้รับสั่ง ให้ไปตั้งกองรับ
 ผู้ร้ายลักกระบือ ให้เอาไว้ทั้งคนทั้งกระบือทำนาถวาย ทาสลูกหน
 ของใครสมัคเข้าไปเป็นกองนา อย่าให้เจ้าหน้ขายเงินตาม ถ้าขึ้นตาม
 ให้เขย่น ๘๐ ที ๕ หวาย แล้วเอาตัวจำไว้สามเดือน แล้วคิดเงินให้
 แต่ครั้งหนึ่ง ห้ามอย่าให้เก็บทุกภาษีอากร แล้วอ้ายเขมรนั้นทำตราขอ
 เจ้าฟ้าอิศราพงศ์ ตั้งอ้ายอินเป็นพระพิพิธนายกองอีกกองหนึ่ง ขึ้นแก่
 อ้ายหลวงจ่านวาริ ๆ เอาตราตั้งนั้นมาสู้ความ ทาสที่มันลักไปเอามา
 อ่างเจ้าพระยามหาศรีธรรม แลกรมการกรงเก่า กล้าเกินนักยังชำระ
 อยู่ ตัวเจ้าฟานนเดยวนกไม่อยู่ทกรุง ออกไปทางเมืองปราจิณบุรี
 ว่าจะไปตามเสด็จวังหน้า ๆ

จดหมายมาวัน ๒๑๔ ค่ำขมเสงนพศก

๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐

ฉบับที่ ๓๒

พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ แลเจ้าหมื่นสรรเพชภักดี

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศ ราชทัต เจ้าหมื่นสรรเพช
ภักดี อนุทต ให้ทราบ ว่าหนังสือที่ฝากมาถึงข้าพเจ้า จำพวกที่ลง
วัน ๔ ๑๓ คำนั้น ได้ถึงมือข้าพเจ้าในวัน ๑ ๑ ๔ ค่าเวลากลางคืน

ข้าพเจ้าได้รบแล้วทุกฉบับ แลการซึ่งท่านททานทตออกไปครั้งนี้ ได้
ประพฤติการทั้งปวงอย่างไร ๆ ข้าพเจ้าก็เห็นชอบด้วยทุกอย่าง ไม่
ติเตียนอะไรดอก ข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่าจะเลือกเอาแต่การดีออกมา เพราะ
ได้ข่าวในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ แลคำคนที่มาบอกเล่าหลายราย ก็
เห็นคล้ายเห็นร่วมเห็นสมกับเรื่องที่ออกมาไม่แปลกกันั้นนัก ก็เมื่อ
ความที่เลอรตกลาเรนคอน ปรุกษากับพระยาราชาทัตว่า...
มาถึงข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าก็ได้อธิบายหนังสือแจ้งความ...
เลอรตกลาเรนคอนส่งมาฉบับหนึ่งแล้ว ยักคนชาว...
มาให้ท่านฟังอีก จึงเขียนคดีส่งมาถึงท่านทุก...
ดังนี้ ๆ

(น่าจะเป็นร่างแรกฉบับที่ ๓๑ นั้นเองทรงค้างอยู่)

ฉบับที่ ๓๓

พระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริยวงศ
 แลเจ้าหมื่นสรรเพชภักดี
 บรมเมย พ.ศ. ๒๔๐๑

จดหมายมายัง พระยามนตรีสุริยวงศราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพช
 ภักดีอุปทูต ให้ทราบ ว่าหนังสือใบบอกจำพวกที่ลงวัน ๒๑ ๒ คำ เขียน
 ทกลงลอนดอนเมื่อกลับจากเมืองเซบิล แลเมืองลิเวอปลแล้ววัน
 พังไต้มาลงมือข้าพเจ้าเมื่อวันที่ ๑ ๓ ๗ คำ บรมเมยสัมฤทธิศกนี้ แต่ได้ข่าว
 ว่าหนังสือห่อน ไต้ส่งมาแต่สิงคโปร์แต่พระพิเทศพาณิชแล้วนานเกือบ
 ถึงเดือนจึงได้หนังสือ เพราะเรือที่รับมาช้อยู่ในทะเลนานหลายวันไป
 หนังสือมาครนคนกหนา ด้วยหม่อมราโชทัยได้ซ่อมแซมเขียนคำ
 เขียนเป็นตัวอักษรอังกฤษ อ่านเข้าใจง่ายไม่ตั่ว ความก็สนุกก็
 ข้าพเจ้าได้เปิดดูไว้ ได้อ่านให้ท่านทั้งปวงข้างหน้าข้างในฟังด้วยกันมาก
 ทั้งพระที่ ยี่สิบทั้งวัดทั้งบ้าน แต่คนบ้า ๆ เขิน ๆ นั้นก็เขาจะขม ๆ
 อย่ว่า ซึ่งวิ้งใจ ไปนั่งกินโต๊ะกินน้ำชาที่ขกวินวิคตอเรียนนั้นจะไม่จริง
 แต่ข้าพเจ้าแลท่านใหญ่ ๆ ทั้งปวงไม่ได้สงสัยเลย เพราะเข้าใจ
 ธรรมเนียมข้างอังกฤษอยู่ แลทราบเป็นแน่แท้ว่าการทูตครั้งนี้ ปกติ
 ไม่ได้เหมือนทูตไปเมืองปังก์แต่ก่อน เพราะสารพัดจะมีจะเล่าว่าใน
 หนังสือพิมพ์หมดทุกสิ่ง ยิ่งกว่าเราจะบอกด้วยเขียนหนังสือถึงกันอีก

แลคนอังกฤษที่เข้ามา เขาก็มาเล่าเสียก่อน ได้ฟังก่อนหนังสือทูต
มาถึงเดือนเศษสองเดือน เหมือนหนังสือสรรเพธภักดีให้ทำกายเพื่อ
จะให้ข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าก็ไต่ทราบมีในหนังสือพิมพ์ ได้อ่านแล้วแต่เดือนสี่
ข้างขึ้น เรื่องว่าทูตไปเที่ยวหัวเมืองต่าง ๆ นั้น ก็ได้ทราบแต่ในแรม
เดือน ๓ ท้ากรมข่าวสาวเจ้าเผรเคอริกวิลเลียม เมืองปรุคเสี่ย กษัตริย์
หญิงใหญ่ปรีนชิตรอบาล ในวันที่ ๒ ๆ ๓ คำนั้น มีในหนังสือพิมพ์เล่า
พิฤกถักก็มากนัก จนส่งไปจากเมืองอังกฤษโดยทางเรือขึ้นขเกียจฮ่าน
เสี่ยอีก แลข่าวว่าทูตไทยกำหนดว่าได้ออกจากกรุงลอนดอนในวันที่
๕ ๆ ๔ คำ แต่เดือนต่อไปๆอย่างไรมัน แลว่ามาทางเมืองฝรั่งเศส
ได้เข้าเจ้าฝรั่งเศสด้วยๆอย่างไรมัน ภาคนั้นว่ากันมานานแต่เดือนห้า
ข้างแรมมา แลว่าทูตไทยได้ไปขอยืมเงินที่คลังของกวินวิกตอเรียอีก
๔๐๐ ปอนด์ แลพระพิเทศพาณิชย์บอกเข้าไปว่า ทูตไปเอาเงินที่เอเชน
ของเขา ๑๔๐๐๐ เหยียบยู่เศษสามครึ่งในเดือน ๔ ข้างแรมยู่เศษยู่บน ๆ
ซึ่งว่าในหนังสือออกของทตนาทตนั้นก็ดี ไม่ได้ว่าก็ดี ไร้วางหน้ามา
ต่าง ๆ การซึ่งทูตไปประพฤติข้าพเจ้าไม่ติเตียนอะไร เห็นว่า
ชอยยู่หมก วิตกอยู่น้อยหนึ่งซึ่งไปพูดว่าทต...แสงมี ๓๐๐๐ คน
ทหารวังหน้ามี ๕๐๐ นั้นผิดที่จริงไป เขาจะมีจับยึดได้ๆ ที่จริงทหาร
วังหลวงมีทกของพระพหลจำนวน ๘๐๐ เศษ รักษาของคับนปลายหมก
๔๐๐ เศษ กษัตริย์พวกเทศทหารใหม่อีก ๓๐๐ เศษเท่านั้น ทหาร
วังหน้าพวกญวนถึง ๖๐๐ เศษ ๆ ๗๐๐ ทหารใหม่ถึง ๒๐๐๐ ไม่ใช่ๆ

ในวังนี้ ข้าพเจ้าอายุยังอ่อนกว่าวังหน้าในยศคนถึง ๔ ปี มันก็ว่าแก่แล้ว
 ครึ่งวังหน้าท่านก็มียายแก่กว่าข้าพเจ้าเมื่อแรกเข้ามาถึง ๓ ปีเศษแล้ว
 มันก็ว่ายังหนุ่มอยู่ ท่านเสด็จไปหิวบ้านค่านเมืองที่ใด ก็ไต่ลูกสาว
 เจ้าบ้านผ่านเมืองแลกรมการมาทุกที ไปสระบุรีก็ไต่ลูกสาวพระปลัดมา
 ไปนครราชสีมาก็ไต่สาวมากกว่า ๘ คน ๑๐ คน ไปพนัสนิคมก็ไต่ลูกสาว
 หลวงปลัดมา ไปราชบุรีเมื่อเดือนหกนี้ ก็ไต่ลูกสาวใครไม่ทราบเลย
 เข้ามา แต่ข้าพเจ้าไปไหนมันก็ว่าชรา ไม่มีใครให้ลูกสาวเลย ต้องกลับไป
 มาแผลงวัง เพราะว่าคร่ำคร่าชราภาพ ผมไม่สู้คิดถึงบางยังมีอยู่บ้าง
 คำอยู่บ้าง แต่หาได้จับกระเหมาไม่ แลไกลก็เห็นเปนล้านโลงโต้งไป
 ข้าพเจ้าขอเก็บเขาใส่ อุดำหิมมาเที่ยวเล่นจะให้มันว่าหนุ่ม มันก็
 ว่าแก่อยู่นั่นเอง ไม่มีใครยกลูกสาวให้ สู้แต่สรรเพธภักดีก็สู้ไม่ได้
 วันหนึ่งข้าพเจ้านั่งอยู่ในท้องพระโรง ข้าพเจ้าพูดขึ้นว่าข้าพเจ้าแก่อายุกว่า
 วังหน้า ๓ ปี ๑๑ เดือนไม่ถึง ๔ ปีถ้วน วันนั้นจะเป็นใครลืมนไปเสียแล้ว
 พระยาประสิทธิ์ศุภการฤาใครแลจำไม่ได้ ก็ว่า ออ ของอ นึกว่าแก่
 กว่ามาก เห็นคนนั้นจะสำคัญว่าข้าพเจ้าแก่กว่าแต่ย่นนเจ้าพระยาศรี
 สิริยวงศ์แก่กว่าพระยามนตรีศรีวิชัยวงศ์ ๑๒ ปี นึกได้ว่ากลางคนกลางพวก
 อย่างเจ้ากล้าก็ขยับจะสำคัญไปว่า ข้าพเจ้าไม่ใช่ลูกสมเด็จพระศรีสุริเยน
 ทรามาศัย เปนแต่คนไม่มีมารดา ท่านเอามาเลี้ยงไว้ก่อน คนไม่รู้จะไร
 คุณแต่โยสดีวิหารวัดหงส์ขยับจะถือจะว่าตงนข้างกระมัง ความอย่างนั้น
 มานานแล้วองมานานแล้ว แต่ที่ในกรุงนี้ยังฝาดสนิทเข้าหาที่จริงไม่ได้

ท่านทั้งปวงไปพบที่โน้นถึงขอกมานั้น ถึงจริงเห็นเขาจะว่าปดว่าเท็จ เขาจึง
 ลงหนังสือพิมพ์ว่า ที่จริงการแผ่นดินเป็นความคึกคักที่ขุญญาฤทธาอำนาจ
 วังหน้าหมด วังหลวงแก่คร่ำคร่ามลายไม่ได้เรื่องเลยที่เดียว ท่าน
 ทั้งปวงไม่ระวังปากระวังตัว ซ้ำไปพูดลมห่อนทหารวังหน้าที่แข็งแรงแล
 มากมายกว่าทหารวังหลวง ข้าพเจ้ามีความวิตกกลัวเขาจะว่าทศไทย
 ปดนัก เจ้ากตอเรียจึงซักคังนั้นเป็นเชิงคอกกระมัง (๑) อนึ่งที่ใช้เงินนั้น
 ซอเข้าของเข้ามามากมายนัก ถ้าจะปรากฏว่าหาเอาเข้ามาค้าขายไปนั้น
 วิตกกลัวอังกฤษเขาจะลงหนังสือพิมพ์นั้นทา ว่าทศไปนั้นคือไปหาสินค้า
 มาขายคอก แต่ว่าไทยเราก็เป็นที่ถูกนินทาอยู่แทบทุกสิ่งทุกประการ

(๑) ความที่ทรงโทมนัสในเรื่องหนังสือพิมพ์ลงยกย่องพระบาท
 สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แลคดีเขย่นพระองค์คังปรากฏในพระราชหัตถ
 เลขาฉบับนี้ สันนิษฐานว่า ความนั้นมีศเทศนอกตั้งผู้ช่วยในสถานกงสุล
 อังกฤษเห็นจะแต่งส่งไปลงพิมพ์ ในสมัยนั้นที่กรุงเทพฯ ยังมีคนอังกฤษ
 น้อย มีศเทศนอกตั้งผู้ช่วยเป็นนายร้อยเอกทหารอังกฤษอยู่อินเดีย ออก
 จากอินเดียมาหางานในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงจ้างไว้เป็นครูทหาร ไปรอกปรานถึงประทานหญิงคนหนึ่งชื่อปราง
 ให้เป็นภรรยา ครั้นรัฐบาลอังกฤษเข้ามาตั้งกงสุล มีศเทศนอกตั้งเป็น
 คนรู้ภาษาไทย จึงไปรับเป็นตำแหน่งล่ามอยู่ในสถานกงสุล แลอยู่ต่อมา
 จนได้เป็นกงสุลเขเนรลอังกฤษในกรุงเทพฯ ฯ

อย่าวิตกเป็นธุระอันไปเลย ไม่เสียดราชการแล้วก็เป็นดี อนึ่งถ้าอังกฤษ
 จะจินตนาการว่าตนก็ควรแล้ว ด้วยเราเป็นชาวป่าได้เข้าไปเมืองสวรรคค์ เสียใจ
 อยู่แต่ว่าถึงเป็นเมืองสวรรคค์แล้ว ผู้ที่ไปเป็นแต่ได้ชมนางเทพอัปสร
 ก็ฉวยญา แต่จะขอมาเหมือนผู้หญิงเงินไม่ได้ ต้องกลับมาแสดงวัง ถึง
 ภาระนั้นถ้าขอได้แต่เครื่องแต่งนางสวรรคค์มาแต่งนางมนุษย์ของเราที่
 เล่นบ้างก็จะได้อยู่พอกุเล่นประหลาด ๆ

ราชการที่กรุงเป็นสลักสำคัญก็ไม่มี มีแต่มีศเตอรยอนยาเว
 เข้ามาทำหนังสือสัญญาเพื่อเมืองเคนมารัก การก็เสร็จแล้วจะลงตรา
 ลงลายมือในวันนี้ อนึ่งเมื่อเดือน ๕ ข้างขึ้นมีญวนรัชไชเจ้าเมืองไซ่ง่อน
 เข้ามาเจรจาจะเอาขันทมาแลกเปลี่ยนเอาญวนไป ความมีในหนังสือ
 ราชกิจจานุเบกษาค่าพิมพ์แล้ว ข้าพเจ้าได้ฝากหนังสือฉบับนั้นมาใน
 ด้วยแล้วอ่านเอาเถิด ข้าพเจ้าทั้งปวงอยู่ที่กินคืออยู่หมด ไม่มีใครช่วยใ
 อะไร มีแต่ชายเกษมสันตโสภาคย์ น้องของขิงเขาวลักษณะนั้นช่วยเรอริง
 มานาน เห็นว่าอาการเคียดวุ่นหนักกลัวจะไม่หาย อนึ่งคุณพระยาศรี
 สूरียวงศ์ตกมาเท้าแพลงไป บัดนี้ช่วยทำมากกว่าเดือนเศษแล้วยังเคียร
 ไม่ได้ บัดนี้ข้าพเจ้าทั้งปวงก็คอยอยู่ที่กิน ด้วยหมายความว่าทุกคงจะมาถึง
 ในวันนี้พรุ่งนี้ในเคอนนแล เหมือนคิงขิวเมียมท่านกรมท่า มีข่าวโจทย์
 กันย่อย ๆ ว่าเกือบจะคลอดขบตรอยู่แล้ว ในพรุ่งนี้แลมวันนแลต่อ ๆ มา
 นาน จนเมื่อในข้างขึ้นเดือนนี้ก็ยิ่งว่ากันอยู่

พระอินทราทิตย^๕เผลอทำชู้กับภรรยาสวรรค์เพชฌกัถัน^๕ ข้าพเจ้า
 ใหลูกขุนเขาปฤกษา เขาว่าเป็นเงิน ๒๘ ชั่งเศษทั้งสินไหมพินัย แล้ว
 พินัยก็เป็นหลวงไมไค ค้วยข้าพเจ้าใช้สวรรค์ไปไกล ต้องให้แก่
 สวรรเพทคนเดี่ยว พินัยหลวงมีเรื่องทีเลมิลักคนในเรือข้างโนไปจาก
 เรือหลวงนั้น เป็นเงินชั่งเศษ ๆ

จดหมายมาวัน ๒ ๕ ๗ คำข่มเมียสัมฤทธิ์ศึก

ฉบับที่ ๓๔

พระราชสาสนแสดงความเสี้ยพระราชหฤทัย
 ซึ่งพระราชชนนีของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย สิ้นพระชนม์
 เมืองพระกา พ.ศ. ๒๔๐๔

พระราชสาสนในสมเด็จพระบรมเทวมหาอมรินทร พระเจ้ากรุงรัตน
 โกสินทรมหินทรายุธยา ผู้เป็นใหญ่ในสยาม และเมืองขึ้นใกล้เคียง
 ต่าง ๆ คือเมืองลาวกาวลาวเฉียงเมืองกัมโพชาแลเมืองมลายูหลาย
 เมืองแลอื่น ๆ ขอเจริญทางพระราชไมตรีอันสนิท คำนับมายังสำนัก
 สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอริยามหาราชินีพระเจ้ากรุงลอนดอน ผู้เป็นเจ้าเป็น
 ใหญ่ในพระราชอาณาจักรอันรวมกัน คือ ทวีปบริตาเนียใหญ่แลไอริแลนด์
 กอลอนันานาประเทศต่าง ๆ ให้ทราบว่า เซอร์รอเบิตสจอนเบ็คผู้เป็นกงสุล
 ของกรุงบริตาเนีย ซึ่งตั้งไว้สำหรับอยู่กับผู้ครองฝ่ายสยาม มีถ้อยคำ
 ควรจะพึงเชื่อแลหมั่นในราชการสมควรแก่ตำแหน่ง ทำแทนผู้ครอง
 แผ่นดินของกรุงบริตาเนียอยู่ในพระนครนี้ ได้แจ้งความแก่กรุงสยาม
 เป็นข่าวความเศร้าโศกของกรุงบริตาเนีย ด้วยความวิโยคเพราะความ
 สิ้นพระชนม์ชีพของพระราชชนนี ซึ่งมีพระคุณแลเป็นที่รักใคร่มากที่สุด
 ซึ่งทรงนามว่าคุกเซศออฟเกนต์ ซึ่งสิ้นพระชนม์ในวันที่ ๑๖ ของเดือน
 มารษที่ล่วงไปแล้วในชนนี้ คือเป็นกำหนดฝ่ายสยาม วันเสาร์ชน ๕ คำ
 ของจันทรมาศชื่อจิตร เป็นเดือนที่ ๕ นับแต่ต้นรศทศนามาในพระกาซึ่ง

เป็นโทษก คักราช ๑๒๒๒ ก็เป็นปีที่ ๘๖ ของพระชนสชีพแห่งผู้สิ้น
พระชนมณัน กรุงสยามมีความโทมสนัส เพื่อจะได้ฟังความเรื่องน
เพราะกรุงสยามข้กันได้เป็นผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กับกรุงบริตาเนีย เพราะ
ทางพระราชไมตรีซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่เสร็จการสัญญาใหม่

อนึ่งกรุงสยามได้สัคยแต่ผู้แจ้งความเป็นอันมากกว่า พระราชชนนี
ของกรุงบริตาเนียนั้นได้อัยกับกรุงบริตาเนีย ด้วยความสนิทเสนหาใหญ่
ที่สุดที่คิดต่อมานานเสมอไม่วางวายคลากคลา ตั้งแต่เวลาประสูติกรุง
บริตาเนีย ในปีเถาะเอกศก คักราช ๑๑๘๑ ตรงกันกับคฤศศ
คักราช ๑๘๑๘ บนนมาจนบน อนึ่งกรุงสยามได้สัคยวิมลเพาะแต่คำ
ขันยนของททานทศฝายสยาม ซึ่งกรุงสยามได้ส่งไปเฝ้ากรุงบริตาเนีย
ในข้มแสงนพศก คักราชสยาม ๑๒๓๘ ตรงกันกับคฤศศคักราช ๑๘๕๗ นั้น
คือพวกทศได้เล่าให้กรุงสยามฟังโดยเร็ว ถึงพระราชชนนีของกรุงบริ
ตาเนียซึ่งทรงนามว่า คุณเชศออฟเกนต์ ว่าท่านนั้นเป็นเจ้าหญิงทรงพระ
เจริญ ควรจะเป็นที่รักใคร่นับถอมมากที่สุด แลว่าท่านนั้นได้เสด็จออก
ต้อนรับในเวลาเลี้ยงทูตสยาม พร้อมกับกรุงบริตาเนียหนึ่ง ๗ ครั้ง
กันในห้องอันหนึ่ง ซึ่งมีในวังวินเซอในราตรีอันหนึ่ง แลว่าเวลานั้น
พระราชชนนีของกรุงบริตาเนีย ได้ทรงทักทายปราโสยพวกททานทศ
ด้วยพระกิริยาปราภากว่า เต็มด้วยพระเมตตาดีเสมอ เหมือนพระราช
กิริยาของบริตาเนีย แลพระกิริยาของพระองค์เจ้าปรีนสกอนสอด

เพราะเหตุซึ่งกรุงสยามได้มีเกียรติยศ เพื่อจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
อันออกหน้าปรากฏ ว่ามีพระราชไมตรีกับกรุงบริตาเนีย ใช้พระราช
สาสน์ไปมาถึงโดยตรง แลกรุงบริตาเนียได้มีคุณแก่กรุงสยาม ด้วย
ความสำแดงการยกย่องในเมื่อจากพระนามของกรุงบริตาเนีย ว่าเป็น
พระราชกนิษฐภคินีของกรุงสยาม ลงในพระราชสาสน์ที่มีมาทุกฉบับ
เพราะความยกย่องเป็นเกียรติยศปรากฏดังนี้ มีแก่กรุงสยามแต่กรุง
บริตาเนีย กรุงสยามไม่อาจอดกลั้นความประสงค์ เพื่อจะสำแดงความ
ร้อนใจอาลัยพร้อมด้วยกรุงบริตาเนีย ในอบุติยังเกิดแห่งความวิโยค
จากพระราชชนนีเป็นทรกนิษฐภคินี ถึงว่าพระราชชนนีนั้นจะทรงพระชนม์ยืน
มากถึง ๗๕ ปีแล้ว กรุงสยามยังคิดเห็นว่ากรุงบริตาเนียจะทรงสังเวย
พระราชหฤทัยมาก ในความสิ้นพระชนม์ของพระราชชนนีนั้น ก็อบุติ
เหตุใด ๆ ยังเกิดขึ้นแก่กรุงบริตาเนีย เหตุนี้ทั้งปวงกรุงสยามคิดว่า
เหมือนกับด้วยสิ่งซึ่งยังเกิดขึ้นแก่กรุงสยามเหมือนกัน ด้วยประการนี้
กรุงสยามขอสำแดงความพลอยสังเวยแลโทมนัสด้วย ในเหตุซึ่ง
ยังเกิดโดยซอส์ตัยสุจริต

เพราะเหตุซึ่งกรุงบริตาเนียได้มีความดีแลความประพฤติชอบธรรม
เป็นเต็มเหตุให้สำเร็จผล ทำให้ชนที่ขึ้นอยู่กับพระราชอาณาจักรของกรุง
บริตาเนีย มีประมาณนับตัวไม่ถ้วนเที่ยวแยกย้ายเรียรายตั้งอยู่แทบทุก
บ้านทุกเมืองในมนุษย์โลก แลว่าโดยวิเศษ คือไฟบ้านพลเมืองที่ตั้ง
อยู่ในเมืองขึ้นของกรุงบริตาเนีย ที่กว้างขวางโตใหญ่มากที่สุด จนถึง

ดวงพระอาทิตย์ได้เวียนส่องแสงอยู่เป็นนิตย์ไม่ได้ลับไปจากเมืองทั้งปวง
 ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของกรุงบริตาเนีย่นนเลย ให้ได้มีความสุขแลความ
 ชมเชยผลประโยชน์เป็นที่เพิลิกเพิลิน ของคนดีค่อไป ในความ สวัสดิ์
 กรุงสยามจึงได้มีความหวังว่าสิ่งซึ่งเป็นต้นเหตุเป็นประธานของสกลโลก
 จะมีความโปรด ด้วยความประพฤติของกรุงบริตาเนีย่มากที่สุด แล้ว
 จะโลภสรองกรุงบริตาเนีย่นอง ๆ ด้วยน้ำคือทิพยพรให้ชุ่มซาบใน
 พระกายของกรุงบริตาเนียทุกเมื่อ เพื่อให้ทรงพระเจริญปราศจากพระโรค
 แลรักษาพระชนม์ชีพให้มั่นคง ดำรงไปยี่ศกยาวกว่าพระชนม์ชีพของ
 พระราชชนนี ซึ่งสิ้นพระชนม์ในครั้งนั้น กรุงสยามแน่ใจว่ากรุง
 บริตาเนียจะไม่ทรงพระโทมนัสมากยิ่งขึ้นไปนานเพราะเหตุนี้ เพราะกรุง
 บริตาเนียทรงพระบัญชาทราบกรรมดาของชีวิตมนุษย์อยู่แล้ว ว่าหน
 ทางอย่างนี้จะเป็นที่ไปเมื่อหนึ่ง ซึ่งเป็นเวลาปลายอายุของคนทุกคน
 ในโลก

อนึ่งกรุงสยามได้มีความยินดี เพื่อจะได้ฟังคำยืนยันออกความ
 มั่นคง แต่เซอรอบเขตสวอมเขตกงสุลของกรุงบริตาเนีย ซึ่งอยู่ใน
 กรุงเทพ ๆ นี้ ว่ากรุงบริตาเนียได้โปรดรับว่ากรุงบริตาเนียจะวิบัติสยาม
 ซึ่งกรุงสยามได้ส่งไปจากกรุงเทพ ๆ นี้ แต่เมื่อวันพฤหัสบดีขึ้น ๑๐ ค่ำ
 ของเดือนจัตวา ซึ่งเป็นเดือนที่ ๕ นับแต่ต้นรศหนาว ตรงกันกับวันทนต์
 โดยสุริยคติเป็นวันที่ ๑๒ ของเดือนมกราคมในปีปัจจุบันนั้น เพื่อให้
 เฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสโดยการเจริญทางพระราชไมตรี ซึ่งมีชน

ด้วยการทำสัญญาโดยแบบอย่างเหมือกันกับครั้งเมื่อกรุงสยามได้ส่ง
 ทูตานุทูตไปเฝ้ากรุงบริตาเนีย เมื่อข้มเสงนพคก คักราช ๑๒๑๙ ครั้ง
 กั้นกับคฤศคักราช ๑๘๕๗ นั้น ครั้งนี้กรุงสยามมีความปรารถนาขังขึ้นไป
 เพื่จะให้ทูตค่อไป กรุงลอนดอน เจริญทางพระราชไมตรีแก่กรุงบริตาเนีย
 โดยความในพระราชสาสน์อถบข้มหนึ่ง ซึ่งมิไปเมื่อทูตานุทูตพวกนั้น
 แล้ว กรุงสยามมีความหวังใจเพราะว่าทูตานุทูตพวกนั้น จะได้มียศ
 เพื่จะไปเฝ้าในทลเพราะพระพักตร์ของกรุงบริตาเนียก่อน แต่พระราช
 สาสน์นี้จะไป ถึงกรุงลอนดอน ฤจะพร้อมเข้าในเวลาเดียวกัน ก็
 เพราะเหตุที่กรุงสยามได้ฟังข่าวของความสิ้นพระชนม์แห่ง พระราชชนน
 ของกรุงบริตาเนียนั้น เปนภายหลังแต่เวลาเมื่อทูตไปจากกรุงเทพ ฯ
 นานแล้ว จึงต้องส่งพระราชสาสน์นอมยให้กงสุลค่อไป จะไว้ใจ
 ว่าจะไปถึงทันเวลาทูตสยามได้เข้าเฝ้านั้นไม่ได้ กรุงสยามมีความแน
 ใจว่าการยกข้อมันโดยทางพระราชไมตรี ที่มีในรวางราชสกุลของ
 กรุงบริตาเนียแลกรุงสยามทั้งสองฝ่ายจะติดค่อไปคั้งนี้ ตลอดเวลาพระ
 ชนมชีพของกรุงบริตาเนียแลกรุงสยาม แลสืบเปนแบบแผนเยี่ยงอย่าง
 ค่อไปในเวลาของพระราชวงคานวงศ์ ผู้จะมาดำรงราชอิศริยยศสืบไป
 ในอนาคตภายหน้าทั้งสองฝ่ายค้วกัน พระราชไมตรีนั้นจะเป็นเหตุให้ม
 ความสุข แลสงบรำงับแก่ชนในพระราชอาณาจักรทั้งสองฝ่าย คืออังกฤษ
 ซึ่งอยู่ในที่ค่าง ๆ แทบทุกประเทศ แลชาวสยามในพระราชอาณาจักรน

พระราชสาสน์นี้ส่งมาแต่ที่องค์พระโรงของกรุงสยาม มีนามว่าพระ
 ที่นั่งอนันตสมาคม อยู่ในพระบรมมหาราชวัง กรุงรัตนโกสินทร์มหินทรา
 ยุทธยาบายงอก ในวันที่จันทร์ขึ้น ๘ ค่ำ ของจันทร์มาศ แห่งเดือนแตรก
 ในปรกานักยศวรตรีศก คักราชสยาม ๑๒๒๓ ตรงกันกับสุริยกาลสังเกต
 เป็นวันที่ ๑๕ แห่งเดือนยี่เฒ่า ในข้มศฤศคคักราช ๑๘๖๑ เป็นปีที่ ๑๑
 ฤาวันที่ ๓๗๑๕ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ฉบับที่ ๓๕

พระราชสาสน์เรื่องกงสุลที่จะมาแทนเซอร์อเบิตสจอมเบ็ค

เมือยชวต พ.ศ. ๒๔๐๘

พระราชสาสน์สมเด็จพระบรมนทรมหามกุฏ พระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุชยา ผู้เป็นใหญ่ในสยาม แลเมืองขึ้นใกล้เคียงต่าง ๆ คือขางเมืองขางแขวงเมืองลาวกาวลาวเฉียงเมืองกัมโพชา แลเมืองมลายูหลายเมืองแลอื่น ๆ ขอเจริญทางพระราชไมตรีอันสนิทค้ำนั้มา ยังสำนักสมเด็จพระนางวิกตอเรียมหาราชินีพระเจ้ากรุงลอนดอน ผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในพระราชอาณาจักรอันรวมกัน คือทวีปบริตาเนียใหญ่ แลไอยิแลนคักอลอนี้ นานาประเทศต่าง ๆ ให้ทราบ ว่าเซอร์อเบิตสจอมเบ็คซึ่งกรุงบริตาเนีย พร้อมกับความคึกขุนนางผู้ใหญ่ ทรงเลอกทรงตั้งให้เป็นกงสุลเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ นี้ เมื่อเข้ามาถึง บมเสงนพศก คักราชสยาม ๑๒๑๘ ตรงกับบมคฤศศคักราช ๑๘๕๗ นี้ ใต้เจริญพระราชสาสน์แลคุมเครื่องมงคลราชบรรณาการของกรุงบริตาเนีย มาแสดงพระราชไมตรี แลทรงยินดีมาถึงกรุงสยาม เนื้อความในพระราชสาสน์สำแดง การชักนำแลทรงยินดีให้กรุงสยามนับถือเซอร์อเบิตสจอมเบ็ค ความทั้งปวงแจ้งอยู่ในพระราชสาสน์นั้นแล้ว เซอร์อเบิตสจอมเบ็คอยู่ในกรุงเทพ ฯ นี้หกขุเศษ ก็อู่สำห้ประพฤติราชการในการปรกติปรนนิยติแก่กรุงบริตาเนียทุกที่ทุกทางไม่ย่อหย่อน แลมีความคึก

เป็นที่ชอຍใจแก่เสนาบดีฝ่ายสยาม จนเสนาบดีฝ่ายสยามได้จัดหมาย
 เป็นคำสั่งสรรเสริญเชอวอเบตสจอมเบิกเป็นเนือความหลายข้อ มอຍให้
 เชอวอเบตสจอมเบิกมาเป็นสำคัญ เพื่อจะได้เสกกงแก่เสนาบดีของกรุง
 บริตาเนียให้ทราบเป็นเนือ ความแจ่งอยู่ในหนังสือจดหมายนั้นแล้ว เชอ
 วอเบตสจอมเบิกมีอายุก็เท่ากัษกรุงสยาม เก่ากว่ากรุงสยามเพียงสาม
 เดือน บัดนี้คิดเห็นอายุเจริญได้ ถึงหกสิบขัแล้ว ย่างเข้าในความชรา เห็น
 ว่าจะอຍไปในบ้านเมืองที่มีอากาศร้อนเช่นพระนครนี้ เป็นความไม่สบาย
 จึงลาจะกลบัคืนไปอຍในยุโรป ซึ่งเป็นที่มีลมอากาศอันคันเคย เพราะ
 เป็นดินเทิม กรุงสยามไม่อาจให้เชอวอเบตสจอมเบิกไปด้วยปราศจาก
 ราชสาสนของกรุงสยามได้ จึงได้เขียนราชสาสนฉบับนี้มอຍให้เชอวอเบตส
 จอมเบิกกงสุลของกรุงบริตาเนีย ซึ่งจะออกจากที่กงสุลคืนไปขันั้น
 เป็นสำคัญให้กรุงบริตาเนียทราบ ขอพระเคษพระคุณกรุงบริตาเนีย
 ได้โปรดแก่เชอวอเบตสจอมเบิกจงมากเทอญ.

อนึ่งกรุงสยามขออ้นวอนกรุงบริตาเนียได้ โปรดทรงพระดำริหักย
 เสนาบดีในกรุงลอนดอน เลือกหาผู้มัยคัยันศาคักัก ซึ่งสมควรมีความคิ
 เหมือน เชอวอเบตสจอมเบิก ตั้งเป็นกงสุล มาแทนที่ เชอวอเบต สจอมเบิก
 โดยเร็ว.

กรุงสยามขอพระเคษพระคุณกรุงบริตาเนียได้ โปรด ให้จัดผู้ซึ่ง
 จะส่งมาเป็นกงสุลอังกฤษใหม่ในเมืองสยามนั้น ให้ได้ผู้ซึ่งมีสติขัญญา
 เข้าใจในกฎหมายแลขบวรราชการต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้หนึ่งซึ่งผู้ครอง

แผ่นดินฝ่ายอังกฤษเคยรู้จักความที่แลรู้จักตัวตน แต่เป็นผู้ที่ออกมา
แต่เมืองอังกฤษแท้ที่เดียว และผู้จะเป็นกงสุลนั้นถ้าได้ที่ฉลาดในอินเดอร
นาแซนนาลลอ ว่าถึงการใหญ่ ๆ ในการบ้านเมือง ควรเป็นที่ปรึกษา
หาหรือให้ช่วยผู้ครองแผ่นดินฝ่ายสยาม ซึ่งเป็นผู้ครอบครองเมืองมี
อาณาพน้อยในที่จะคิดอ่านการใหญ่ ๆ กันไกล ซึ่งจะมีเพราะความ
เข้าใจผิดแต่ผู้มีอำนาจต่าง ๆ ที่ไปมาแลตั้งอยู่ไกลเคียงทั้งปวงนั้นได้ช่วย
จนปนค้ำยนี้ แผ่นดินสยามมีคนตั้งอยู่ในที่ติดต่อกัน แผ่นดินมีอำนาจ
ใหญ่ ๆ แผ่นดินสยามได้ติดต่อกับแผ่นดินอยู่ในพระราชอาณาจักรของ
กรุงบริตาเนีย ตั้งแต่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ขึ้นไป จนทิศตะวันตก
เฉียงเหนือมานานเกือบสี่สหัสวรรษแล้ว การเกี่ยวของด้วยความสงสัยเข้าใจ
ไม่ต้องกันก็มีข้าง อยู่ในเหตุต่าง ๆ เล็กน้อย ผู้ครองแผ่นดินฝ่ายสยาม
กับผู้ครองแผ่นดินฝ่ายอังกฤษแลกงสุล ก็ได้คิดอ่านปรึกษากันขึ้นเท่า
ซำระไป การสงสัยเข้าใจผิดกันต่าง ๆ ก็เสื่อมส้างบางเขาเป็นจวบแล้ว
กันไปโดยมาก ที่เหลืออยู่ข้างก็เล็กน้อย ถึงกระนั้นผู้ครองแผ่นดินสยาม
รู้ตัวว่าเป็นผู้อยู่ไกลแต่ยุโรป ยังไม่สู้เข้าใจชัดแท้แลคุ้นเคยในกฎหมาย
อย่างธรรมเนียมอันดีของบ้านเมืองในยุโรป ซึ่งเป็นเมืองเรียบร้อยมานาน
แลเป็นเมืองสว่างด้วยคารอันดี ก็ยอมยอมความทั้งปวงนั้น ให้กรุง
บริตาเนียกับเสนาบดีในกรุงลอนดอนตัดสินไม่สงสัย ตั้งใจจะคอยฟัง
รับสั่งของกรุงบริตาเนีย แลบัญชาของเสนาบดีเมื่อมีบังคับมาประการใด
ก็จะยอมตาม ให้การเป็นแล้วให้การเป็นเสร็จ เพราะเชื่อว่าปาเลียแมน

ในนอกแลอินเตอรนาแซนนาลลอสสอไสยี้ติจะคิคการแลพิพากษาสิ่งใด ก็
 ล้วนเป้นยุคิธรรมค้ทุกประการ กรุงสยามคิคว่าตัวกรุงสยามอยู่ใกล้
 กรุงบริตาเนีย ด้วยเหตุสามสถาน (๑) บ้านเมืองไค่ติดต่อกันมานาน
 คิงว่ามาแล้ว (๒) สัญญาไค่ทำมาแล้วนานครั้งหนึ่งแล้ว เมื่อแก้ไข
 รัชทำใหม่ก่อนกว่าสัญญาเมืองอื่นทั้งยวง (๓) หนังสือสัญญาค้คิ
 พระราชาสาสนไปมาถึงกันค้คิ หนังสือเสนาบดีค้คิ ฝ่ายอังกฤษ
 กัยฝ่ายสยามแ่งให้อ่านแก่กันไค่ไค่ไม่ต้องหาล่ามแปลไม่ต้องขึ้นแก่ปาก
 ล่ามใจล่าม ด้วยเหตุว่าคิงแล้ว ขอกรุงบริตาเนียจึงได้ไปรคทรงเมตตา
 กรุณาแก่กรุงสยามจงมากเทอญ.

อนึ่งเมื่อก่อนเวลานี้ไป กรุงสยามกัยเสนาบดีค้มีความปรารถนาจะ
 ใคว่ค้กงสุลของกรุงสยาม มาคอบอยู่พิงราชการในกรุงลอนดอน
 นายหนึ่ง ไค่ขอแก่เซอร์รอเบิตสจอมเบิคกงสุลให้หารือมายังเสนาบดีใน
 กรุงลอนดอน ค้มีความคอบมาว่ายอมให้ค้ไค่ไม่ขัดขวาง กรุงสยาม
 กัยเสนาบดีค้มีความยินดีเลือกไค่มีค้เตอ ค,ก, มาสอนเป้นอังกฤษสัยเยค
 ษในพระราชอาณาจักรของกรุงบริตาเนียนายหนึ่ง ซึ่งเป้นผู้ไค่เข้ามา
 ค้ค้ค้าขายอยู่ในกรุงเทพ ฯ นี้ นานถึงแปดขมาแล้ว เข้าใจการขนบ
 ธรรมเนียมฝ่ายสยามมาก แลมีญาติพี่น้องพวกพ้องอยู่ในกรุงลอนดอน
 อาจไปอยู่ในกรุงลอนดอนโดยสุขสวัสดิไค่ กรุงสยามจึงไค่หารือเซอร์
 รอเบิตสจอมเบิคเห็นชอบด้วยแล้ว จึงไค่ค้ให้มีค้เตอ ค,ก, มาสอนเป้น

กงสุลฝ่ายสยาม ใ้ให้นำตามยศโดยธรรมเนียมสยามเคยใช้ในภาษา
 สันสกฤตว่า พระสยามธรรพาท เซอรอเบิตสจอมเบ็คยื่นยันมั่นคงว่า
 ผู้ครองแผ่นดินในกรุงลอนดอนคงจะยอมให้มีคเฑาะพ,ก, มาสอนเป็นกงสุล
 ฝ่ายสยามเป็นแน่ ขอพระเทศพระคุณกรุงบริตตานีให้ไปรคแก่มีคเฑาะ
 พ,ก, มาสอนกงสุลของกรุงสยามด้วย.

กรุงสยามมีความเลื่อมใสใจ เพื่อจะไ้ฟังความเลื่อมใสพระชนม์ของ
 สมเด็จพระราชชนนี แลสมเด็จพระภักดีตากกรุงบริตตานี ซึ่งเป็นมาแล้ว
 ในบหลังถึงสองซ้า กรุงสยามพลอยมีความโทมนัสด้วยจริง ๆ เพราะ
 เลื่อมใสท่านผู้เป็นประธานในราชตระกูลของกรุงบริตตานีไป เป็นที่
 มีไคกาลัยแก่กรุงบริตตานียิ่งนัก ถึงกระนั้นกรุงสยามไว้ใจกรุง
 บริตตานี จะทรงระงับพระทัยไ้ด้วยกำลังพระขุญญาทราบธรรมคา
 แห่งมณย์ ว่าหนทางนี้เป็นที่ค้องจำใจเค็รของมณย์ทุกคน แลเป็นที่
 ค้องจำใจของผู้ซึ่งรักผู้อื่น ค้องยอมให้ผู้ที่เป็นที่รักซึ่งจะเค็รไปก่อน
 เค็รไป จะห้ามจะชกเมื่อเค็รอยู่นั้นไม่ไ้ การพิชิตเลื่อมใสเช่น
 ก็ยอมมีแก่ราชตระกูลทุกบ้านทุกเมือง ที่อนยกไว้แต่กรุงสยามเอง
 ในบทั้งสามทลวงมาแล้ว กรุงสยามก็ค้องวิโยคเลื่อมใสจากพระราช
 เทวมัชนมายุสี่บเจ็ดบ แลราชโอรสใหญ่^(๑) ที่สองมีชนมายุสามสิบ
 แยกบ แลราชธิดาซึ่งประสูติจากราชเทวี^(๓) นั้นมีชนมายุแปดชวย

(๑) สมเด็จพระเทพศิรินทรา บรมราชินี

(๒) กรมหมื่นวิษณนาถนิกาทร

(๓) สมเด็จพระเจ้าฟ้าจันทรมณฑล

การทั้งปวงแจ้งแก่เซอรอบีตัสจอมเบ็คแล้ว แต่ข้คนกรุงสยามมีความ
 ยินดียิ่งนักที่ได้ฟังว่า กรุงบริตาเนียได้มีพระราชันต์คาบังเกิดแต่พระ
 ราชธิดาแลพระราชบุตรโดยสุขสวัสดิ์ กรุงสยามขอแสดงความยินดี
 อำนวยอวยไชยมาโดยซอสัตย์ ด้วยความหวังว่าพระราชบุตรพระราชธิดา
 พระราชันต์คาจะมีความเจริญอยู่กับกรุงบริตาเนีย เป็นที่สำราญพระราช
 หฤทัยแลสืบพระวงศ์ไปสืบกาลนาน.

กรุงสยามขออาราธนาแลสิ่งซึ่งเป็นประธานแก่สกุลโลก จงให้
 อนุเคราะห์รักษาสมเด็จพระเจ้ากรุงบริตาเนีย ให้ได้ดำรงในความสุข
 ความเจริญ แลคึกคักไปพร้อมไปของชนมชีพแลราชสมบัติทั่วทั้ง
 อาณาจักร แลขอให้ทางพระราชไมตรีทั้งสองพระนครคิดพันธ์ อยู่เย็น
 เป็นสุขสืบไปภายหน้าชั่วฟ้าแลดิน เทอญ.

พระราชสาสน์นี้ได้ส่งไปแต่พระที่นั่งอนันตสมาคมในพระราชสถาน
 ซอยบรมมหาราชวัง ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครนครอมรัตนโกสินทรมหินทรา
 ยุทธยาบรมราชธานี อันมีในประเทศข้างนอกแคว้นแผ่นดินสยาม
 ในวันศุกร์เป็นคฤที่ ๗ ในข้างแรมของจันทร์มาศชื่อวิสาข เป็นเดือนที่ ๖
 นับแต่ต้นรศหนาวมา ในขะชวคคก คักราชไทรสยาม ๑๒๒๖ ตรงกัน
 กับกำหนดศัริยคคิกาลฝ่ายยุโรป เป็นวันที่ ๒๗ ของเดือนเม ในข
 มีคฤศคคักราช ๑๘๖๔ เป็นวันที่ ๑๔ ฤาวันที่ ๔๖๒๒ ในรัชกาลประจุบันนี้.

นายพันตรี ลัญชนะสุด ผู้พิมพ์โฆษณา

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ถนนราชบุรี หน้าพระเมรุ

พ.ศ. ๒๔๖๕